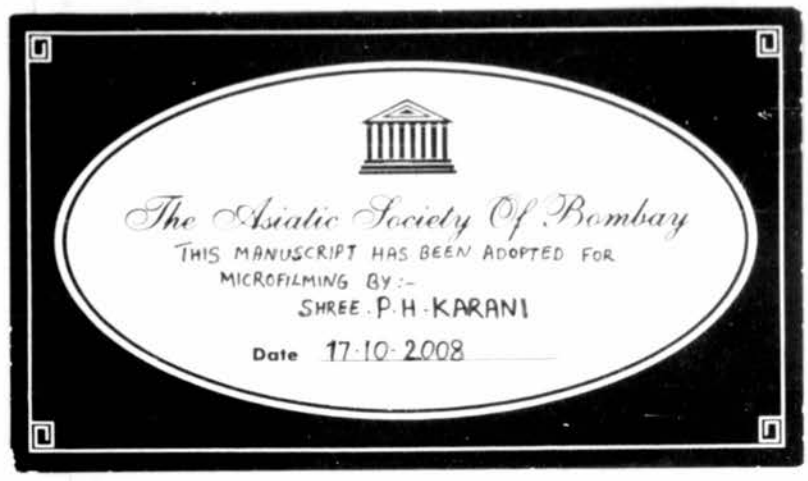
The Asiatic Society Of Bombay
THIS MANUSCRIPT HAS BEEN ADOPTED FOR
MICROFILMING BY :-
SHREE. P. H. KARANI
Date 17-10-2008

माधवनिदानसटीक.

Madhava Nidan
with Comm.y

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

॥अथ माधवनिदानप्रारंभ ॥ संख्या ॥२०२५॥

श्रीगणेशायनमः श्रीलक्ष्मीनारायणेभ्यनमः प्रणम्यसुरगुरुमतिस्थितिसंहारकारणं स्वर्गापवर्गयोर्द्वारं त्रैलोक्यशरणंशि
वं १ नानामुनीनांवचनैरिदानींसमासतः संभिषग्भ्योनियोगात् सापद्रवारिष्टनिरानलिंगानिचव्यंजनरोगविनिश्चयाय २ ना
नात्वविहीनानांभिषज्यामल्पमेधसां सुखंविज्ञातुमातंकमयमेवभविष्यति ३ निदानंपूर्वरूपाणिरूपाण्युपशयस्तथा सं
प्राप्तिश्चेतिविज्ञानंरोगाणांपंचधास्मृतं ४ निमित्तहेत्वायतनप्रत्ययोत्थानकारणं निदानमाहुःपर्यायैः व्याधूपशयनलक्षणं
५ उष्मित्करामयोदोषविशेषणनधिष्ठितः लिंगमव्यक्तमल्पत्वाद्व्याधीनांनैव तथायथा ६ तदव्यक्तंयतोयेनरूपेणाभिप्रभि
द्यते संस्थानव्यंजनंलिंगंलक्षणंविद्धमार्कृतिः ७ हेतुव्याधिविपर्यस्तोपपर्यस्तार्थकारणं औषधान्नविहाराणामुपयोगंस
खावहं ८ विद्यादुपशयंव्याधेः सहिरागान्यमिनिस्मृतं विपरीतानुपशयोव्याध्यसाम्यमितिस्मृतं ९ यथादृष्टनिदोषणय
थाचानुपसर्प्पणा निवृत्तिरामयस्यासौसंप्राप्तिर्यानिरागतिः १० संख्याविकल्पप्राधान्यबलकालविशेषतः संभिद्यतेय
थैवंव्यवस्थ्यतेरोगइति ११ दोषाणांसमवेतानांविकल्पोंशांशकल्पना स्यातंत्रपारतंत्र्याभ्यांव्याधेः प्राधान्यमादिशे
तु १२ हेत्वादिकात्स्थ्यावयवैर्बलावबलविशेषणं नक्तंदिनर्तुभुक्तांशव्याधिकालोयथामलं १३ इतिप्रोक्तादिनानार्थः सं
मानोपदिश्यते सर्वेषामेवरोगाणांनिदानंकुपितामलाः १४ तत्प्रकोपस्यतुप्रोक्तैर्विविधाहितसेवनं निदानार्थकरंरोगाणां
रोगस्याप्युपजायते १५ पूर्वाह्णभिहतेभ्याजठरंजठराग्नेरपक्वेन अर्णोभ्योजातंदुरंगुल्मस्याप्युपजायते १६ प्रतिश्यायाद
थोकासः कासात्संजायतेक्षयः १७ क्षयोरोगहेतुत्वंशोषस्याप्युपजायते १८ नपूर्वकेवलारोगाः पश्चाद्रूपार्थकारिणः कश्चि
द्विरोगोरोगस्यहेतुर्भूत्वाप्रशाम्यति १९ नप्रशाम्यतिचाप्यन्याहेत्वर्थंकुरुतेपुन एवंक्रमेणमानेनादृश्यंतव्याधिसंकराः
२० तस्माद्यत्नेनमहद्भिरल्पैः सिद्धिमुतमां ज्ञातव्यावेक्षितव्यायैस्तरदोनांविनिश्चयः २१ दक्षोपमानसंकुद्धरूक्षनिश्वा
ससंभवः क्षवोऽथाप्रथकद्वेदूरसंघातोनुकः स्मृतः २२ मिथ्याहारविहारभ्योदोषाद्यामाश्रयाश्रया बुद्धिर्नेरस्यकोष्ठा
ग्निज्वरहास्यरसानुगाः २३ स्वेदावरोधःसंतापःसर्वांगग्रहणंतथा युगपद्यत्ररोगेषुसज्वरोव्यपदिश्यते २४ श्रमारति
र्विवारावेवरास्यनयनपूयः इलेष्मदोषमुहुश्चापिशीतवातातपादिषु २५ लेभागमर्दोगुरुतारोमहर्षोरुचिस्तमः आग्रह

र्षश्चशीतेचभवत्यनिलोऽन्यत्रे २६ सामान्यनाविशेषानुलोमार्थसमीरणान् पित्तालयनयोर्दाहः कृष्णाभिभाविनं
दने २७ सर्वलिंगसमावायः सर्वदोषप्रकोपने रूपैरन्यतराभ्यांचसंसृष्टैर्हेतुलक्षणैर्विद्यात् २८ वेपथुर्विषमोवेगः कंठास्यमुख
शोषणं निद्रानाशः क्लमः स्तंभोगात्राणांरोक्ष्यमेव २९ शिरोग्रहःक्षवत्वंचेत्यंगावसादविद्धतो शूलाध्मानंरुजाभंजनंच
भवत्यनिलजेरुजे ३० वेगस्तीक्ष्णोतिसारश्चनिद्रात्यल्पंतथाक्षमिः कंठोष्टमुखनासानांपाकश्चेत्यसृग्भवेत् ३१ प्रला
पोवक्त्रकटुतामूर्च्छादाहमदस्तृषा पीतवर्णमूत्रनेत्रत्वंपित्तकोपेमलग्रहः ३२ श्लेष्मिण्यरतिर्मितंवेगश्चालस्यंमधुरास्य
ता शुक्लमूत्रपुरीषनेत्रवक्त्रत्वमेवच ३३ गौरवंशीतमूर्च्छेहरोमहर्षोनिद्रिता प्रतिश्यायोरुचिःकासःक
फोऽस्योष्णाम्लशुकृता ३४ तृष्णामूर्च्छाभ्रमोदाहः स्वप्ननाशः शिरोरुजः कंठास्यशोषोमधुरास्यहर्षोरुचिस्तमः ३५ पर्व
भेदश्चरुजोमलवातपीतज्वराकृतिः श्लेष्मिण्यपर्वणांभेदोनिद्रागौरवमेवच ३६ शिरोग्रहः प्रतिश्यायः कासस्तंद्राप्रवर्तनं
संतापोमध्यवेगश्चवातपित्तज्वराकृतिः ३७ लिप्ततिक्तास्यतानिद्रामोहः कासोरुचिस्तृषा तथाग्नेर्भ्रंशसंस्वेदकफपि
त्तप्रवर्तनं ३८ मुहुर्दाहोमुहुर्वातपित्तश्लेष्मज्वराकृतिः क्षणेदाहःक्षणेशीतमस्थिसंधिशिरोरुजः ३९ साध्मानकलुष
रक्तनिर्भुक्तवचापिलोचने सस्वेनोसरुजोकर्णकंडूकिरिवान्वितः ४० तंद्रामोहः प्रलापश्चकासश्वासारुचिभ्रमः प
रिदग्धापरुषस्पर्शोनिष्कास्त्रस्तोगतापनं ४१ शोषनरक्तपित्तस्यकफेनान्मिश्रितस्यच शिरसोदर्शनंनृत्तान्निद्रानाशाद्ध
रित्यथा ४२ स्वेदमूत्रपुरीषाणांविग्रहर्शनमल्पशः क्रुशत्वंचांगिगात्राणांप्रतनंकंडूजनं ४३ कोष्ठानांशावरक्तानांमं
डलानांचदर्शनं मृक्कत्रश्चोतसांपाकोगुरुत्वमदरस्यच ४४ चिरात्पाकश्चदोषाणांसन्निपातज्वराकृतिः ४५ सन्निपात
ज्वरोसाध्यःकृच्छ्रसाध्यस्तथान्यथा समंमर्मदिवसेप्राप्तदशमेद्वादशेपिवा ४६ पुनर्घर्मेसमाभूत्वाप्रशाम्यतिहंतिचा स
र्मार्हगुणायावन्नवएवादशीतथा ४७ एषाचिदोषमर्यादामोक्षायचबंधायच पित्तकफानिलद्वंद्वादशविधसन्नि
पातसमाहात् हेतोर्विमुंचत्याशुदोषोधातूमलपाकात् ४८ निद्रानाशाद्विस्तंभोगौरवारुचिः प्रतितर्व
लहानिश्चधातूनांपाकलक्षणं ४९ दोषप्रकृतिवैकृतेलघुताज्वरदहयोः इंद्रियाणांचवैमल्यंदोषाणांपाकलक्षणं ५०

सन्निपातज्वरस्यांतेकर्णमूलेरुदारुणः शोथः संजायतेतेनकश्चिद्देवप्रमुच्यते ५० ज्वरस्यपूर्वज्वरमध्यतोवाज्वरांततोवा
श्रुतिमूलशोथः क्रमेणसाध्यः खलुकृच्छ्रसाध्यः सरवादसाध्योमुनिभिः प्रदिष्टः ५१ अभिष्यंदाभिघाताभ्यामभिषंगा
भिशापतः अंगानुजायतेदोषोयथास्वंविभावयेत् ५२ श्यावास्यतांविपक्वेतुशोथेतीसारएव च भक्तारुचिः पिपासातृ
तोदश्वासहमूर्छया ५३ ओषधीगंधतोमूर्छाशिरोरुग्मथुस्तथा कामज्वरिर्तविभ्रंशस्तंद्रालस्यमभोजने ५४ हृदय
वेदनावास्यगावंचपरिशुष्यति भयात्प्रकोपालाकाच्च भवेत्कोपाच्चवेपथुः ५५ अभिचारगभिशापाभ्यांमोहनृच्छाचज्ञाय
ते ५६ कामशोकभयाद्वायुःक्रोधात्पित्तंत्रयामलाः भूताभिषंगात्सर्व्यंतिभूतसामान्यलक्षणः ५७ दोषोन्योढ्वितसंभूतो
ज्वरोत्सृष्टस्यवापुनः धातुमन्यतमंप्राप्यकरोतिविषमज्वरं ५८ सतत:सततोन्येद्युःस्तृतीयकचतुर्थको सततोरसधातु
स्थःसततोरक्तधातुगः ५९ भिषग्ज्ञात्वाविजेयःसोन्येद्युर्पिशितश्रितः मेदोगतस्तृतीयेह्निचास्थिमज्जागतःपुनः ६०
कुर्याज्ज्वानुर्थकंघोरमंतकंरोगसंकरं समाहेवादशाहंवाद्वादशाहमथापिवा ६१ संख्यायाविसर्गोस्यात्सतत:सनिगद्यते
अहोरात्रेसतत्तोद्वेकालमनुवर्तते ६२ अन्येद्युष्कस्तृतीयेहोरात्रमेककालंप्रवर्तते तृतीयकस्तृतीयेह्निचतुर्थेह्निचतुर्थकः ६३
कश्चिद्भूताभिषंगाच्छेदनेनविषमज्वरे यस्यादर्शनयनात्कालात्तीव्रोज्ञेयांतथैवच ६४ वेगतश्चापिविषमस्तज्वरोविषमस
तः कफपित्ताभ्रिकग्रंथिष्टाह्वानकफात्मकः ६५ वातपित्तस्थिरग्रंथिर्द्विविधस्यात्तृतीयकः चातुर्थकोदर्शयतिप्रभा
वंर्द्विविधज्वरः ६६ तयोभ्यांश्लेष्मिकः पूर्वंशिरसोनिलसंभवः समध्येज्वरयत्यह्निमादावंतेचमुंचति ६७ यस्यादर्शनयना
त्कालात्तीव्रोह्यभ्यांतथैवच वेगतश्चापिविषमस्तज्वरोविषमःस्मृतः ६८ विषमज्वरस्यतस्युः पंचसाध्यास्तुपट्वाः अर्धांग
तेयथाभूमिंवीक्षतेकालेप्रगृह्यति ६९ अधिशेतेनथाधातेरोषःकालेप्रकुप्यति वेगेनुसमतिक्रांतेनगतोयमितिलक्ष्यते ७०
धात्वंतरेषुलीनत्वात्सोऽन्योनेवोपलक्ष्यते नित्यमेवज्वरोरक्षःपृनःकृच्छ्रेणसिध्यति ७१ स्तब्धांगश्लेष्मभूयिष्ठनरोवा
तबलासकी प्रलिप्तेंद्रियगात्राणिधर्मेणोद्गरेणच ७२ मंदज्वरविलोपाच्चसंजीतस्यात्प्रलेपकः विरुध्यज्वरसंदेहश्लेष्मणि
तेव्यवस्थिते ७३ तेनोद्वेष्टितलंदेहमर्धमुच्छावजायते कायदुष्टेयदापित्तेश्लेष्माचांतेव्यवस्थितः ७४ तेनाक्रांतशरीरस्य

शीतसंहतपार्श्वयोः कायश्लेष्मायदादुष्टपित्तंचांतेव्यवस्थितं ७५ शीतवेतनगात्राणांमुच्छावंकरपादयोः ऋतुनि
लाद्यविषमोज्वरःसमुपजायते ७६ कफपित्तहिनिष्ठेवक्षयत्यनिलःसदा त्वक्स्थेश्लेष्मानिलेशीतमोदनयेज्व
रे ७७ तयोःप्रशांतयोःपित्तमंतर्दाहंकरोत्यतिकफेतुसंतर्दाहमतीवच ७८ तस्मिन्प्रशांतेत्वितरेकुरुतः
शीतमंतनः द्वयेतोदाहशीतादिज्वरासंसर्गतोस्त्रयो ७९ दाहपूर्वंतयाकृच्छ्रसाध्यस्तंथेतरः गुरुताहृदयेकुंड
नेऽर्चिरावृतेो ८० रसस्थेनुज्वरेलिंगंहेन्यंचास्यापजायतेतत्रानिशंवमंदाहामोहः छेदनविभ्रमो ८१ प्रलापः पांडुकान्
क्षारकसामज्वरेत्रणां पित्तकोद्वेष्टनंतृच्छोरक्तेमूत्रपुरीषता ८२ उष्मांतदाहविक्षेपोग्लानिस्यान्मांसगंज्वरे परुषंमंद
तृषामूर्छाप्रलापः छर्दिरेवच ८३ रोगेस्थिरांतेतृतेो ग्लानिमेदस्थेचासहिष्णुता भेदास्थोकृजनेश्वासोविरक्तछर्दिरेवच
८४ विक्षेपणंचगात्राणांविद्यादस्थिगतेज्वरे तमःप्रवेशनेहिक्काकासःशैत्यंचमिंजगे ८५ अंतर्दाहोमहाश्वासोमर्म
च्छेदश्चमज्जगे शेफशः रक्तध्यतोमोक्षशुक्रस्यतुविशेषतः ८६ मरणंप्राप्नुयात्तत्रशुक्रस्थानगतज्वरे रसरक्ताश्रितः साध्यो
मांसमेदोगतश्चयः ८७ अस्थिमज्जागतस्तेषांशुक्रस्थोपिनजीवति वर्षाशरद्वसंतेषुवातोद्यैः प्राकृतःसमान् ८८
वैकृतोन्यसदुःसाध्यः प्राकृतश्चानिलोद्भवः वर्षासुमारुतादुष्टपित्तश्लेष्मान्वितंज्वरं ८९ कुर्यात्सतंत्रशरदितस्यसानुबलः
कफः तत्प्रकृत्याविसर्गाच्चतत्रनाशनाद्भयं ९० कफोवसंतेनमप्तिंतापित्तंभवेदनु कालेयथास्वंसर्वेषांप्रकृतिर्द्विरुच
९१ निदानोक्तानुपशयोविपरीतोपशायिता अंतर्दाहोधिकोत्क्लेशप्रलापःस्वसनक्षमः ९२ सध्यस्थिशूलमस्वेदोदोष
वर्चोविनिग्रहः अंतर्वेगस्यलिंगानिस्वरस्यैतानिलक्षयेत् ९३ संतापोत्यधिकोबाह्यतृच्छादानंमार्दवं बहिर्वेगस्यलिं
गानिसरवसाध्यत्वमेवच ९४ लालाप्रसेककंठोष्ठमुहृदयार्तिर्हिरोचकाः तंद्रालस्यविपाकस्यैरस्यगुरुगात्रता ९५ क्षु
न्नासाबहुसूत्रत्वंरथर्व्यंबलवानज्वरः असज्वरस्यलिंगानिनदृश्यानच भेषज ९६ ज्वरवेगाधिकोत्क्लेशप्रलापः स्वसन
क्षमः मलप्रवृत्तिरुत्क्लेदपच्यमानस्यलक्षणं ९७ क्षुत्क्षामतालघुत्वंचगात्राणांज्वरमार्दवं दोषः प्रवृत्तिरुत्साहोनिरा

मज्वरलक्षणं १८ प्रकाशलाघवग्लानिः स्वस्थतासु प्रसक्तता उपद्रवनिर्भिन्निश्वसाम्यक्लमधृतिलक्षणं १९ शारीरोमूर्छा
रुचिर्छर्दिरुक्लतीसारविद्ग्रहः हिक्कातीसारभेदश्चज्वरस्योपद्रवादश १०० बलवत्स्वल्पदोषेषु ज्वरः साध्योरुपद्रवः ह
नुभिर्बहुभिर्नीतोबलिभिर्बहुलक्षणः १ ज्वरः प्राणान्तकृद्यज्ज्वरसाध्रामेन्द्रियनाशनः ज्वरक्षीणस्य शून्यस्य गंभीरोदीर्घरो
गिकः २ असाध्योबलवानयश्चकेशगोमांसकृज्ज्वरः गंभीरश्चज्वरो ज्ञेयोह्यनदहिननूक्ष्या ३ अनद्वुत्तनदोषाणांश्वा
सकासेदुमेनच शारवस्वेदोतिबहुलेपिच्छलोयातिसर्वशः देहिनः सीतगात्रस्यतदामरणमादिशेत् अतिलाक्षंप्रतापं
तेनिद्रायुक्तमतीवच ५ क्षीणशोणितमांसस्यनरस्यपर्यतिज्वरः आरंभाद्दिवसायस्तुयस्तुषादीर्घोरात्रिकः ६ क्षीणस्यचा
तिशून्यस्यगंभीरोयस्यहृतिते विसंज्ञः स्तब्धेनयस्तु शेतेनिपतनोपिवा ७ शीतार्दितोतिरक्तश्चज्वरेणम्रियतेनरः शी
तस्वेदोललाटस्यः श्लथसंधानबंधनः ८ मुह्यत्युत्थाप्यमानस्तुसंस्पृष्टोपिनजानाति योहृष्टरोमारक्तक्षाद्दलसंघात
भूलवान् ९ वक्त्रेणेवोच्छ्वसतितज्ज्वरोहंतिचमानवं सहसाज्वरसंताप स्तृष्णामूर्छाबलक्षयः १० विस्रंसणंचसंधीनांमु
र्धारुपजायते हिक्काश्वासस्तृषायुक्तेमूर्तेनिभ्रांतलोचने ११ सततोद्वेसिनक्षीणेनरेपर्यतिज्वरः हनुमार्मेंद्रियक्षाममग क्ष
चक्रनिर्पीडिते १२ गंभीरेनीक्ष्णेवेगातेज्वरितेपरिवर्जयेत् गोरसेवेदनायस्यस्वेदः प्रस्रवते भृशं १३ लेपज्वरोपसृष्टस्य
दुर्लभेतस्यजीविते १४ स्वेदोललाटेहिमवानस्यसीतार्दितस्यातिरुपिच्छलस्य केऽस्थितोयस्यनयावरक्षावुनेयमर्यंति
गृहंसमत्यैः १५ शाहरवेदोभ्रमस्तृष्णाकंपोविड्भेदसंज्ञित : कूजनंचातिनेगंध्यमाक्षेतिज्वरमोक्षणे १६ विदोषजज्वरोह
तदंतर्वेश्चधातुगे लक्षणंमोक्षकालेचदन्यस्मिन्वेदशाने १७ निद्रानाशोहनुस्तंभोविष्टभोगौरवारुचिः अरतिर्बल
हानिश्चधातूनांपाकलक्षणं १८ दोषप्रकृतिनेवेह स्यालघुताज्वरदेहयोः इंद्रियाणांस्वमलसंदोषाणांपाकलक्षणं १९ देहे
लघुव्यपगतक्लमोहतापंपाकेमुमुक्षेत्करणेमोक्षंचमन्यंतेस्वदस्यप्रकृतियोगमनोनलिप्सामेकृच्छ्रमूर्छाविगतज्वर
लक्षणानि २० इतिज्वरनिदानंसंपूर्णं॥ ॥गुर्वतिस्निग्धरूक्षोष्णद्रवस्थूलातिशीतलैः विरुद्धाध्यशनाजीर्णैरसा

9/1912

त्म्येश्चापिभोजनैः २१ स्नेहाद्यैर्गतियुक्तैश्चमिथ्यायुक्तैर्विपर्ययैः शोकदुश्चिंतयाचातिपानैः सात्म्यनुपर्ययैः २२ ज्वलातिस्व
गैर्वर्गविघातेक्लमिसोपत : रूपाणांभवतीत्यागोलक्षणंतस्यवक्ष्यते २३ संसर्गात्पापघातुरग्निप्रदूषकश्चत्रिश्लोवायुनाथः
प्रणश्यः सार्यतेनातीयातिसारंतमाहुर्व्याधिधीरपद्विधंनवदंति २४ एकैकशःसर्वशश्चापिदोषैरेकैकान्यः षट्प्रभेदन
युक्तः कैश्चिच्चाहुर्नेकरूपप्रकारइत्येवंतंकाश्चिगजस्त्वेवोचत् २५ दुष्टाभिषायूदरकुक्षिनेत्रः गात्रावसादानिलसंनिरो
धः विदह्यमाध्मानपथाविपाकोमूर्छाविभ्रंतस्यपुरःसराणि २६ भारुणंफेनिलंरक्तमत्यर्थमल्पंमुहुर्मुहुः सलुजामंस
क्लेदमारुतनातिसार्यते २७ पीतापांपनिलंमालोहितंवानृक्षामूर्छादाहपाकोपपन्नं भृक्कुसाद्रश्लेष्मणाचाविमिश्रं
शीतंहृल्लोमामनुष्यः २८ वराहस्नेहमांसाबृसदृशंसर्वरूपिणं कृच्छ्रसाध्यमनीसारविद्यादोषत्रयोद्भवं २९ तैस्तैर्भावैः
शोचेत्यासनस्यवाप्यासोवेवन्द्रियाविषृजंतोः कोलगवाक्षेभयतस्यरुक्तंत्र्याधिरनात्कावर्णतिप्रकाशं ३० निर्गं
लेहेविड्भिमश्रंह्यविधानिर्गंधवागंधवहानिसारः शोकोत्तन्नोदुश्चिकित्स्यातिमात्रंरोगोवेद्यैः कृच्छ्रसाध्यः प्रदिष्टः ३१
अन्नाकांक्षीणांक्षुधानाशोभयंतावेतोदोषाः धातुसंयामलंश्च नानावर्णंनेकशःसार्यतिश्लेष्मपित्तं पक्वमेवदंति ३२ संस
र्गेभिदेषिसुन्यस्तमप्यवसीदति पुरीषंशरदुर्गंधिपिच्छलंचामसंज्ञितं ३३ ग्लानेयेवनुलिंगानिविपरीतानियस्यवे त्राप
वंचविशेषणतस्यपक्वंविनिर्दिशेत् ३४ पक्वंजांबवशंकाशंयत्कृसिंदनिभंतनु घनंनेत्रवसामज्जावसवारपयोदधि ३५ मां
संधावनतोयाभंकृष्णनीलारुणप्रभांकर्पूरमेवकेस्निग्धंचंद्रिकोपयुतंघनं ३६ कुणपंमस्तुलिंगाभंसदिग्धंकुथितंबहु तृ
ष्णादाहस्तमश्वासोहिक्कापार्श्वांशूलिनं ३७ समूर्छारतिसंमोहयुक्तंपक्वंत्वसाधुदं प्रलापयुक्तंचाभिपक्वंवर्जयेदतिसार
णं ३८ ३९ सन्नतगुदेक्षीणंशूलाध्मानमुपद्रुतं गुदेपक्वगतोमाणप्रतिसारविनाशयेत् ४० शोथशूलज्वरंतृष्णाकासश्वा
समरोचकं छर्दिमूर्छाहिक्काचदृश्यतेसारिणंत्यजेत् ४१ पित्तकृतियस्यार्थद्रव्याण्यस्मात्तिर्पतेन नद्दोपजायतेतीक्ष्ण
पितातीसारमुल्बणं ४२ वायुःप्रवृद्धोनिचितंबलासंनुदत्यधस्तादहितासतस्य प्रवाहतोत्यंबहुशोमलांकंप्रवाहिकांतांप्र
वदंतिनज्ञः ४३ प्रवाहिकावातकृतास्थूलापिच्छसहारक्तकफाकृताच्च सशोणितांशोणितसंभवाच्चतां स्नेहरसप्रभवा

मतास्तु ६३ तासामतीसारवदादिशेच्चलिंगंक्रमंचामविपक्वतांच यस्योच्चारंविनामूत्रंसम्यक्प्रवायुश्चगच्छति ६४ दिवा
श्लेलघुकोष्ठस्यस्थितस्तस्योदरामयः ६५ इतिअतीसारनिदानं॥ ॥श्रीनृसिंहप्रसन्न॥ अतिसारनिवृत्तेपि
मंदाग्नेरहिताशनः भूयःसंदुष्यतेवह्निग्रहणीमपिदूषयेत् ६६ षष्ठीपिंधरानामयाकलापरिकीर्तिता पक्वामाशय
मध्यस्थाग्रहणीसाभिधीयते ६७ एकैकशःसर्वशश्चदोषैरत्यर्थमूर्छितैः सादुष्टावह्नेशोभुक्तमामंवविमुंचति ६८ प
क्वंवारसंजंपूतिमुहुर्बद्धंमुहुर्द्रवं ग्रहणीरोगमायुरतमायुर्वेदविदोजनः ६९ पूर्वरूपंतुतस्यैतदुन्मालस्यंबलक्षयः ७० विस
होभस्यपाकश्चविरक्तकायस्यगौरवं ७१ कटुतिक्तकषायातिरुक्षसंदुष्टभोजनैः प्रमितानशनात्यध्वैवेगनिग्रहमैथुनैः ७
मारुतोकुपितोवह्निंसंछाद्यकुरुतेगदान् तस्यान्नंपच्यतेदुःखमत्यंपक्वंतथागता ७३ कंठास्यशोषोधुनूःक्ष्मातिमिरंकर्णयोः
स्वनः पार्श्वोरुवंक्षणग्राहीरुगाभिक्ष्ण्यंविभूविका ७४ हृत्पीडाकार्श्यदौर्बल्यंवैरस्यंपरिकर्तिका गृद्धिः सर्वरसानांच मन
सःसदनंतथा ७५ जीर्णेजीर्यतिवाध्मानंभुंक्तेस्वास्थ्यमुपैतिच सवातगुल्महृद्रोगप्लीहाशंकीचमानवः ७६ विरादुरंवद्रवं
शुष्कंतन्वामंशब्दफेनवत् पुनःपुनःसंज्ञेद्वर्वःकासश्वासार्दितोनलात् ७७ कट्वाम्लंचविदाह्युष्णंक्षारपित्तमुल्बणं
अप्लावयद्व्यनिलंज्वलंतसमिवानलं ७८ सांजंर्णनीलपीतंवाभंसायंतद्वत् अत्यम्लोद्गारहृत्कंठदाहारुचिदूर्दितः
७९ गुर्वतिस्निग्धसांद्रादिभोजनादतिमैथुनात् भुक्तमात्रस्यवस्वप्नाद्व्यग्निकुपितःकफः ८० तस्यान्नंपच्यतेदुरवहृल्लासः
छर्दिरोचकाः आस्योपदेहमाधुर्यकाश्यीवनपीनसाः ८१ हृदयंमन्यतेस्तब्धमुदरंरिनमितंगुरु दुष्टामधुरउद्गारसदनंस्त्री
षुहर्षणं ८२ भिन्नामधुष्मसंसृष्टंगुरुवर्चप्रवर्तनं अल्पाग्न्यापित्तदौर्बल्यंमालस्यंचकफात्मके ८३ पृथक्वातादिनिर्दिष्टैर्हेतु
लिंगसमन्विते त्रिदोषनिर्देशेत्वेतेषांवक्ष्यामिलक्षणं ८४ आमंबहुसपेलिप्यंससब्दंमंदंवेदनं पक्वान्मासादशाहाद्वानि
त्यंवापिविमुंचति ८५ दिवापकोपोभवतीरात्रौशांतिर्व्रजत्यपि दुर्विज्ञेयादुनोवारा चिरकालानुबंधिनी ८६ सामंवेदामवान
नग्रहणीभिषग्जामता अतिसारस्यरिष्टानिग्रहण्यामपिलक्षयेत् ८७ प्रमसिःपार्श्वयोःशूलंनथाऽत्यर्थंहृच्छिनिः तंवदंतिघ

11/1912

दोयंत्रमासाद्यग्रहणीगदं ८९ लिंगैरसाध्योग्रहणीविकारोयैस्तैरतीसारगदोनिषेध्येत् रुद्वस्यनूनंग्रहणीविकारोहतो
ननुनाविनिवर्तनेच ९० इतिग्रहणीनिदानं॥ ॥श्रीनृसिंहोजयते॥ पृथक्दोषैःसमस्तैस्त्रशोणितात्सहजानिच ज
शंसिषट्प्रकारणीविद्याद्रुद्वलिंगंत्रये ९१ दोषाःस्वाभासमेरासिसंदूष्यविविधाकृतीन् मासांकुरानपादोकुर्वत्यर्शांसि
ताञ्जगुः ९२ कषायकटुतिक्तानिरुक्षशीतलघूनिच प्रमिताल्पासिनंतीक्ष्णमद्यंमैथुनमेवनं लंघनंदेशकालौचर्शोतोव्या
यामकर्मच शोकोवातातपस्पर्शोहेतुर्वातार्शसांमतः ९३ कट्वम्ललवणोष्णानिव्यायामश्चरतपभ्रमः देशकालावशि
शिरोक्रोधोमद्यमसूदनं ९४ विदाहितीक्ष्णमुष्णंचसर्वपानान्नभोजनं पित्तोल्बणानांविज्ञेयः प्रकोपेहेतुरर्शसां ९५
मधुरःस्निग्धशीतानिलवणाम्लगुरूणिच आव्यायामादिवास्वप्नश्यासनसुखंरतिः ९६ प्राग्वातसंवर्शीतोचदेशका
लावचिंतनं श्लेष्मिकाणांसमुद्दिष्टमेतत्कारणमर्शसां ९७ हेतुलक्षणसंसर्गाद्विद्याद्दोल्बणानिच सर्वेहेतुस्त्रिदो
षाणांसहजेलक्षणंसमं ९८ विरेकोन्नस्यदौर्बल्यंकुक्षेरोपरवच कार्श्यमुद्गारबाहुल्यंशक्तिसादोल्यविद्धता ९९
ग्रहणीदोषपांडूनैराशंकीचोदरस्यच पूर्वरूपाणिनिर्दिशन्त्यर्शसामभिवृद्धये १०० गुदंकुराबद्धनिलाःशुष्काश्चिमिचि
मान्विनः म्लानाशावारुणास्तब्धाविशदाः पुरुषाः स्मृताः ८० मिथोविशदशावक्त्रातीक्ष्णाविस्फुटिताननाः बिंबीक
र्कंधुस्वर्जूरकार्पासीफलसन्निभाः ८१ केचित्कदंबपुष्पाभाः केचित्सिद्धार्थकोपमाः शिरःपार्श्वोरुकट्यूरुवंक्षणाभ्या
धिकाव्यथा ८२ वक्त्रथूद्वारविष्टंभहृद्रोगारोचकप्रदाः कासश्वासाग्निवैषम्यकर्णनादभ्रमावहाः ८३ तेरोगाःयेथितंसो
कंसशब्दसप्रवाहिकं सकुफेनपिच्छानुगतंविरुद्धमुपवेश्यते ८४ कृष्णत्वग्नखविण्मूत्रनेत्रवक्त्रत्वगाश्रयाः गुल्मप्लीो
दरशीलासंभवस्तत्तएवच ८५ पित्तातुरानीलमुखारक्तपीताशितप्रभाः तनुस्वल्पस्रावीणोविस्रारक्तनेत्रोरुवस्तथा
८६ शुक्तनिष्ठायकसिंदूरलोकावच्चसन्निभः दाहपाकज्वरस्वेदतृष्णामूर्छारतिपोहदः ८७ सोष्माणोद्रवनीलोच्छ
नरक्तामकर्चसः वयमध्याहरिसीतहरिद्रक्षुनखादयः ८८ श्लेष्मोल्बणामहामूलाघनामंदरुजःस्मृता श्लेष्मोपचि

तास्निग्धास्तब्धावृत्तगुरुस्थिराः ८९ पिच्छलास्तिमिताश्लक्ष्णाकृद्राक्षास्पर्शनप्रियाः करीरपनसास्थ्याभास्तथागोस्तन
सन्निभाः९० वंक्षणानाहिनः पार्श्ववस्तिनाभिविकर्षिणः सकासश्वासहृल्लासप्रसेकारुचिपीनसाः९१ मेहकृच्छ्रशिरोज
स्यशिशिरज्वरकारिणः क्लैब्याग्निमार्दवच्छर्दिरामप्रायविकारदाः९२ वसाभसकफप्रायपुरीषास्रप्रवाहिकाः नस्त्रवंतिन
भियंतेपांडुस्निग्धत्वगादयः ९३ सर्वेसर्वात्मकान्याहुर्लक्षणैः सहजानिच रक्तोल्वणागुदकीलापिनाहनिरुद्धनिना:९४
वटप्ररोहसदृशागुंजाविद्रुमसन्निभः तत्यर्थंदुष्टमुष्मंवगार्दवृद्ध्यर्पीडिताः ९५ स्त्रवंतिसहसारुक्तस्यचाति प्रवृत्तितः भे
काभः पीड्यतेदुःखैः शोणितस्रवसन्निभैः ९६ हिनवर्णबलोत्साहोहनोन्नः कल्केंद्रियः विरस्यावकीर्णकक्षमंधोनायुर्न
गच्छति ९७ तनुचारुणवर्णवफेनिलंवारुणगंधसी कदयूरुगुदभ्रूलंचदौर्बल्यंयदि ...व्याधिकं ९८ तत्रानुबंधोवातस्यहेतुर्यदि
चरुक्षणं शिथिलश्चेनपिंचविट्स्निग्धंमुरुशीतलं ९९ यद्यशोसाधनवास्तुतंमसांदुपिच्छलं गुदंसपिंडतिमांसगुरुस्नि
ग्धंचकारणं २०० श्लेष्मानुबंधोविज्ञेयस्तत्ररक्तार्शसांबुधैः पंचात्मामारुतःपित्तंकफोगुदवलिक्षय ९ सर्वेष्वप्रकुर्व्यानिग
दनानासमुद्भवे तस्मादर्शांसिदुरवानिबहुव्याधिकराणिच २ सर्वेदेहोपितार्पाणि प्रायःकृच्छ्रतमानिच बाल्यायानुवलोन्नाता
न्येकदोषोल्वणानिच ३ अर्शांसिसुखसाध्यानिनचिरोत्पतनानिच हृद्रुजानिहिनीयायावलोयान्याश्रितानिच ४ कृच्छ्रसा
ध्यानितान्याहुःपरंसवलक्षणानिच सहजानिचित्रिदोषाणियानिचाभ्यंतरावलिं जायंत्यर्शांसिसंख्यतान्यसाध्यानिनिर्दिशे
तू६ शेषत्वादायुषस्तानिचतुष्पादसमन्विते ज्ञाप्यंतेदिसकायांते प्रत्याख्ययान्यतोन्यथा ७ हस्तेपादमुखेनाभ्यांगंडेवृष
णयोस्तथा शोथोहृत्पार्श्वभूलंचयस्यासाध्यार्शसोहिमः ८ हृत्पार्श्वभूलसंमोहः छर्दिरंगस्यसुकुत्तर: तृष्णागुदास्यपाकश्च
निहंत्युर्गुदजानरं ९ तृष्णाश्वेत्कभूलार्तंमतिप्रस्तशोणितं शोथानीसारसंयुक्तमर्शांसिक्षपयेन्हि ते १० मद्यादिष्वपिचैवस्यं
तेयथास्वंनाभिजानन्ति गुदेपरास्यरूपाणिपिच्छलानिस्रदूनिच ११ व्यानोग्रहीत्वाश्लेष्माणंकरोत्यर्शांसचोचहिः किलोपमंस्थि
रखरंचर्मकीलंतुनहिद्रुः १२ वातेननोदपारुष्यंपित्तादसितरक्तता श्लेष्मणास्निग्धनातस्यपथिनंनसवर्णता १३ अर्शः सदृश्य

मधुप्रसेकः सदनभ्रमः ३५ उपद्रवाभवत्येनमरणंचाप्यसंशयम् ३६ स्वप्नेयथादोषविबंधमामठीनंननेत्रः पथमाक्रमणानि च
वत्यसंशयम् ३७ पित्तानुभुक्तासामस्वंहृद्विषवन्निर्दिशेत् ३८ प्रायेणहीश्वेषमस्थाद्रसंशयम् ३९ तन्मूलोरोगसंघातस्तद्विधानाद्वि
नश्यति ३९ असंशयमामविष्टब्धविदग्धंचयदीरितं विभुज्यलसकोनस्माद्वेत्रापिविलंबिका ३० सर्विभरिवगाचाणितुसंदति
ष्टेनलः॥ यत्रासंशयंविसर्पेविसर्पेनिगद्यते ५० नतांपरिमितहारालभेतविदितागमाः मूद्रास्तामसितात्मानोलभेत
शनलोनुपाः ५१ मूर्छातिसारवमथुःपिपासाम्लभ्रमोद्वेष्टनभंजुदाहाः वेवर्ण्यकोपोहृदयेरुजश्च भवंतितस्यांसिरसंभ
दाः ५२ कुक्षिरानह्यतेत्यर्थंप्रताम्येत्संमूर्च्छति निरुद्धामारुतश्चेवकुक्षादुर्धावति ५३ वायुःकुपक्ष्यमानाहृल्लासादीन्प्रकरो
तिच पित्तंत्वतिसारोरुदाहादीन्सदनंतिच ५४ श्लेष्मागुरुतास्तैमित्यादेवाकूसंगलीवनानिच वातवर्चोनिरोधश्चयस्यात्यर्थंभवेद
पि ५५ तस्यालसकमाचष्टेसंज्ञाद्वारेणतुयस्यतु लुब्धास्तंलसकंतंपाण्डुरोगंसारवर्जिताः ५६ कंठकात्तीव्रशूलादःश्वासनः सन्नि
रोधकाः तिर्यगंतस्तनुरुजाध्मानंतस्यतिच ५७ सचदंडालसकस्याज्यः साध्योदोषविनाशकृत् ५८ दुष्टश्चभुक्तःकफमारुताभ्यां प्र
वर्ततेनोत्थमथश्चयस्य विलंबिकांतामवदंतितज्ज्ञाःपुराणाः ५९ यत्रमार्गविरुद्धतमवेदवेदिनंशेषण
विकारजोतेः दोषेणयेनावृतनेत्रशरीरतल्लक्षणेगारससमुद्भवेश्च ६० यस्यावदनोद्वेष्टनकालसंज्ञावर्म्यादिनाभ्यंतरयातनेत्राः क्षाम
स्वरः सर्वविमुक्तसंधिर्यायान्नरोसापुनसंगमाय ६१ उद्गारशुद्धिरुचिसाहवेगालसर्गायथोचितः लघुनाल्पमिपासाचलीर्णहास्य
चलक्षणं ६२ निद्रानाशारतिःकंपोमुत्राधानाविसंज्ञिता अमीउपद्रवाघोरागविशूच्योपनदारुणाः ६३ इतिअजीर्णंविशूचिकाल
सिकाविलंबिकानिदानं॥ ॥श्रीनरसिंह॥ क्रिमियस्तुद्विधाप्रोक्ताबाह्याभ्यंतरभेदतः बहिर्मलकफास्रस्वेदजन्मभवेत्तुविधः
५४ नामतोविंशतिविधाबाह्यास्तत्रमलोद्भवाः तिलप्रमाणसंस्थानवर्णाकृतिबलाश्रयाः ५५ बहुपादाश्चरक्ताभाश्चयूकालि
क्षाश्चतामनः द्विधानकीटिपिटिकाकंडूगंडान्प्रकुर्वते ५६ असंशयंभोजनंमधुराम्ल मासपिष्टाम्ललवणगुडशाकापुरोषजाः
मांसमाषगुडक्षीरदधिरक्षेःकफोद्भवाः ५७ असंशयंभोजनंमधुराम्लमेवोद्भवःप्रियश्चैषगुडापभुक्ते व्यायामवर्जंविदिवाशया

15/1912

नोविरुद्धभुक्तंसलभतेक्रिमीश्च ५८ विरुद्धान्नाजीर्णशाकोद्यैःशोणितंतथासर्वेतिहि ज्वरोविवर्णतास्यहृल्लासगुदनेभ्रमः
५९ भक्तेद्वेषोतिसारश्चसंजातेकृमिलक्षणं कफादामाशयेजाताःवृद्धाःसर्प्पेतिसर्वतः ६० प्रथुवर्तुलनिभाःकिंचित्कंचिद्वृंदप
देपमाः रूढधान्यांकुराकारास्तनुदीर्घोस्तथार्णवः ६१ श्वेतातांम्रावभासाश्चनामतःसर्षपाश्चेत उच्यादावंकुरंवेष्टहृदयादाम
हारुजाः चुखेत्सभक्तंकृमसःकंधास्तत्कुर्वंते हृल्लास्यमास्यस्रवणमविपाकारोचकं ६३ मूर्च्छोर्ध्वदेहज्वरनाहकार्श्यंक्षवथु
पीनसान् रक्तवाहिसिरास्थानारक्तजातनवोर्णवः ६४ अपादाद्वृत्तनाम्राश्चसंक्ष्माकेचिदरर्शनः केशादालोमविध्वंसालो
महर्षापाउदेवराः ६५ षडेतेकुष्ठकर्माणाः सहसोरसमातरः पक्वाशयपुरीषोत्थाजायंतेपोविसर्पिणः ६६ वृद्धासंताभवंत्यश्च
तेषामाशयोन्मुखाः तदास्योद्गारनिश्वासविदग्धंधानुविधायिनः ६७ प्रथुवृत्ततनुस्थूलाशानपीनशिताशिताः तेपंचनाम्ना
क्रिमियकफरक्तमकेरुकाः ६८ सोसराद्यामसंजाग्र्याल्लिहाजनयंतिच विद्रधश्लीपदंसकार्श्यपारुष्यपांडुता ६९ रोमहर्षो
ग्निसदनंगुदकंडूविमार्गगाः इतिक्रिमिनिदानं श्रीनरसिंह ७० पांडुरोगाःस्मृताःपंचवातपित्तकफैस्त्रयः चतुर्थःसन्नि
पातेनपंचमोभक्षणान्मृदः ७० व्यायामम्लंलवणानिमद्यमंतंदिवास्वप्नमतीवतीक्ष्णं निषेव्यमाणास्यविदुष्यरक्तंकुर्वंतिदो
षास्त्वचिपांडुभावं ७१ वित्तक्षयात्निष्ठीवनगात्रसादामड्क्षणेकृच्छ्रगाथाः विण्मूत्रपीतनखमथविपाकोभविष्यतस्तस्य
पुरःसराणि ७२ विण्मूत्रनयनादीनांरुक्षकृच्छ्रारुणाक्षता वातपांडुमयेकंपोदाहःभ्रमादयः ७३ पीतमूत्रत्वशकृन्नेत्रा
दाहतृष्णान्वितः भिन्नविट्कांतिपीताभःपित्तपांडुमयीनरः ७४ कफप्रसेकश्वयथुस्तंद्रालस्यानिगौरवैः पांडुरोगी
कफाल्लक्ष्यस्त्वग्नूत्रनयनाननैः ७५ सर्वांगसंवेदनःसर्वदुष्टदोषक्रियोपगैः लिंगैःकुर्वंतिदोषाणांपांडुरोगंसदारुणं ७६
ज्वरारोचकहृल्लासच्छर्दितृष्णाक्लमान्वितः पांडुरोगीक्रिभिर्हतेन्यास्यःक्षीणहतेंद्रियः ७७ रक्तिकोदनशालस्यकुल्मास्यन्यं
तमोमलः कषायामारुतंपित्तमुखरामधुराकफं ७८ कोपयन्रक्तसारांश्चरोगान्कृत्वाबलक्षयं पूरयत्यविपक्वेनश्रोतसांमि
रुध्यति ७९ इंद्रियाणांबलेहत्वातेनोर्वीर्याग्निरुग्णतथा पांडुरोगंकरोत्याशुबलवर्णाग्निनाशनं ८० अनाक्षीकृटरोगंचरक्त
नपान्नाभिमेहनः क्रिमिकोष्ठंतिसार्यंतमलंचारक्तकफान्वितं ८० पांडुरोगंश्चिरोत्पन्नाः रक्तभूतानसिध्यंति कालप्रकर्षो

ष्ठनेनायोवापीतानिपश्यति ९२ बल्क्याल्यंविड्सहरितंसकफंयोनिसार्यते दिनःस्वेतानिदधांगःछर्दिमूर्छोद्दर्दिनः ९३स
नास्यस्तब्धयाद्यश्चपांडुश्वेतत्वमाप्नुयात् पांडुदंतनखोयस्तुपांडुनेत्राश्चयोभवेत् ९४ पांडुसंघानदर्शीचपांडुरोगीविनश्यति
९५ अंतेषुश्लेष्मपरिहीनमध्येस्लानंतथांतपुनमध्यशूलं गुदेचरेफस्यपिमुष्कयोश्चशूलंप्रताम्येन्मसंजकल्पं ९६ विवर्जये
सांडुकिनंयशोथीतथातिसारज्वरपीडितंवर्ज ९७ पांडुरोगीतुयोत्यर्थंपित्तलानिषेवते तस्यपित्तमसृग्भासंदग्धोरोगापकल्प
येत् ९७ हरिद्रनेत्रःसुभृशंहरिद्रवंक्तूनखाननः रक्तपीतशकृन्मूत्रोमेकवर्णोहितेंद्रियः ९८ दाहविपाकदौर्बल्यसदना
रुचिकर्षितः कामलावहुपित्तेषाकोष्टशाखाश्रयामता ९९ कालांतरोत्थीभूताकृच्छ्रायाकुंभकामला कृष्णपीतशकृन्मू
त्रोभशंशूनश्चमानवः १० सरक्तक्षीमुखक्लेदविण्मूत्रोपश्चतास्यति दाहारुचितृड्वानाहतंद्रामोहसमन्वितः १२ नष्टाग्नि
संक्षिप्तहिकामलावानविपद्यते क्षुद्यानक्तहृल्लासबलक्षयक्रमनिपीडितः १२ नश्यतिश्वासकासार्तोविड्भेदाकुंभकामली
यस्तुपांडुवर्णस्याद्धरितस्यावपीतकः १३ बलोत्साहक्षयस्तंद्रामंदाग्न्यामकामतो ग्लपितंमदुज्वरः स्त्रीषुहर्षोगमर्दश्चश्याम
तृष्णारुचिभ्रमः १४ हलीमकेनदातस्यविद्याद्विनुपिततः संनापोभिन्नवर्चस्त्वंचहरितश्चपिततः १५ पांडुतानेत्ररोगाश्च
पानकालक्षणंवदेत् १६ पांडुरोगकामलाहलीमकपानकानिदानं॥ ॥नृसिंह॥७॥धर्मन्यायामशोकाध्वव्यवाय
रतिसेविनेः तीक्ष्णाम्लक्षारलवणैरम्लैकटुभिरेवच १६ पित्तंविदग्धंस्वगुणैर्विदहत्यासृगेणितं ततःप्रवर्तनरक्तमूर्ध्वंवा
धोपिवा १७ ऊर्ध्वनासाक्षिकर्णास्येर्मेढ्योनिगुदैरधः कुपितंरोगमार्गेषुसमंतेस्तत्प्रवर्तते १८ सदनंशीतकामित्वंकंठध्
मायनंवमिः लोहगंधश्चनिश्वासोभवत्यस्मिन्नरविर्व्यथा १९ साद्रंसपांडुसस्नेहंपिच्छलंचकफात्मकं श्यावारुणंसपूतिं
चननुरक्तंचवातिकं ३०० रक्तपित्तंकषायाभंकृष्णगोमूत्रसन्निभं मेचकांगारधूमाभंमंजनाभंचपैत्तिकं १ संसृष्टलिंगसं
सर्गात्रिलिंगंसन्निपातिकं ऊर्ध्वगंगुदसंस्रष्टमधोगमारुतानुगं २ द्विमार्गंकफवाताभ्यांसुमाभ्यामनुवर्तते ऊर्ध्वसाध्यम
धोत्याध्यमसाध्ययुगपद्गतं ३ येकमार्गंबलवतोनातिवेगनवाश्रितं रक्तपित्तमुखंकाले साध्यंस्यात्रिरुपद्रवं ४ एकादोषा
नुगंसाध्यंद्विदोषंयाप्यमुच्यते यत्त्रिदोषमसाध्यंतत्तदग्नेरतिवेगवत् ५ व्याधिभिःक्षीणदेहस्यदुर्बलस्यानशनस्यच

६ दौर्बल्यंश्वासकासज्वरवमथुमदापांडुतादाहमूर्छाभुक्तेघोरोविदाहस्त्वतिरुपिसदाद्यघतुल्याचपीडा तृष्णाको
ष्ठस्यभेदः शिरसिचतपनंपूतिनिष्ठिवनत्वंभक्तद्वेषोविपाकोविक्रांतिरपिसवैरक्तपित्तेनापसर्गः ७ मांसप्रक्षालनाभंक
थितमिववयक्तर्दमांसोनिमंचामेदः पूयासकल्पंयकृदिवयदिवापक्वजंबुफलाभं यक्तस्यायश्चनीलंभ्रष्टमतिकृष्णंपय
श्चोक्ताविकारास्तद्दोषैरक्तपित्तमसृग्दरंतिंधनुषायश्चतुल्यंविभाति ८ येनचोपहतंरक्तंरक्तपित्तंनमानवः पश्येद्दश्यंवि
यच्चापित्तच्चासाध्यमसंशयं ९ लोहितेक्षणउर्ध्वंयद्यस्तुचहृल्लोहितेक्षणः लोहितोद्गारदर्शीचम्रीयतेरक्तपैत्तिकः १० इ
तिरक्तपित्तनिदानं॥ ॥वेगरोधात्क्षयाच्चैवसाहसाद्विषमाशनात् त्रिदोषोजायतेयक्ष्मागदोहेतुश्चतुष्टयात्
११ कफप्रदूनिदोषैरुरुद्वैधुरसकर्मसु अतिव्यवायिनांवापिक्षीणेरतस्यनंतरः १२ क्षीयतेधातवःसर्वेततःशुष्य
तिमानवः राज्ञःश्लेष्मसूर्यस्यप्रभेदश्चिलामयः १३ तस्मात्तुराजयक्ष्मेतिकथितोविद्वद्भिर्मनीषिणः श्वासागसादक
संश्रवतालुशोषाःवम्यग्निसादमदर्पानसकासनिद्राः शोषेभविष्यतिभवंसरुचापिजंतुश्चक्षीणाभवंतिमासपरो
रिरंतुः १३ स्वप्नेषुकाकश्वकशल्लाकीनांलकंठगृध्रास्तथैवकपयः कृकलासकाश्च तंवाहयंतिमनसोविपन्नलाश्च भस
पार्श्वाभितापश्चसंतापः करपादयोश्चज्वरोदाहोतिसारश्चापिनाद्रनख्यचागमः १६ ज्वरः सर्वांगगंडेतिलक्षणंराजय
क्ष्मणः १७ स्वरभेदोनिष्ठुलतारसंकोचश्चांशपार्श्वयोः शिरसः परिपूर्णतंमभक्तद्वेषस्तथा कासः कंठस्यचध्वंसोविड्भे
दः कफक्षोपतः १७ एकादशभिरेभिर्भवापिद्वीर्वापिसमन्वितं भक्तद्वेषोज्वरःकासःश्वासश्चाथश्वदर्शनं १८ स्वरभेद
श्चजायतेषड्भिरुरुराजयक्ष्मणा त्रिभिर्वाप्यनिलिंगेज्वरःकासास्रगामयैः १९ सध्यरुग्गात्रसादिनंतनुमिष्ठंकफमिल
शीयशः सर्वैरेभिर्द्विस्त्रिवापिलिंगैर्मासबलक्षयैः २० युक्तावस्थांश्चिकित्सेयुरनुसर्वरुपाननोन्यथा महाशनंक्षीयमाण
मनोसारनिपीडितं २१ शुनःशुक्रादरंचैवयक्ष्मणापरिवर्जयेत् ज्वरानुबंधरहितंबलवंतंक्रियासहं २२ उपक्रमेत्तमवनं
दिसाग्निमक्षशनरं शुक्लाक्षमंचहृष्टारमूर्ध्वश्वासानुपीडितं २३ क्लेशेनबहुमेहंतंयक्ष्माहंतिचमानवं व्यवायशोकवा

17/1912

६ दौर्बल्यंश्वासकासज्वरवमथुमदापांडुतादाहमूर्छाभुक्तेघोरोविदाहस्त्वतिरुपिसदाद्यघतुल्याचपीडा तृष्णाको
ष्ठस्यभेदः शिरसिचतपनंपूतिनिष्ठिवनत्वंभक्तद्वेषोविपाकोविक्रांतिरपिसवैरक्तपित्तेनापसर्गः ७ मांसप्रक्षालनाभंक
थितमिववयक्तर्दमांसोनिमंचामेदः पूयासकल्पंयकृदिवयदिवापक्वजंबुफलाभं यक्तस्यायश्चनीलंभ्रष्टमतिकृष्णंपय
श्चोक्ताविकारास्तद्दोषैरक्तपित्तमसृग्दरंतिंधनुषायश्चतुल्यंविभाति ८ येनचोपहतंरक्तंरक्तपित्तंनमानवः पश्येद्दश्यंवि
यच्चापित्तच्चासाध्यमसंशयं ९ लोहितेक्षणउर्ध्वंयद्यस्तुचहृल्लोहितेक्षणः लोहितोद्गारदर्शीचम्रीयतेरक्तपैत्तिकः १० इ
तिरक्तपित्तनिदानं॥ ॥वेगरोधात्क्षयाच्चैवसाहसाद्विषमाशनात् त्रिदोषोजायतेयक्ष्मागदोहेतुश्चतुष्टयात्
११ कफप्रदूनिदोषैरुरुद्वैधुरसकर्मसु अतिव्यवायिनांवापिक्षीणेरतस्यनंतरः १२ क्षीयतेधातवःसर्वेततःशुष्य
तिमानवः राज्ञःश्लेष्मसूर्यस्यप्रभेदश्चिलामयः १३ तस्मात्तुराजयक्ष्मेतिकथितोविद्वद्भिर्मनीषिणः श्वासागसादक
संश्रवतालुशोषाःवम्यग्निसादमदर्पानसकासनिद्राः शोषेभविष्यतिभवंसरुचापिजंतुश्चक्षीणाभवंतिमासपरो
रिरंतुः १३ स्वप्नेषुकाकश्वकशल्लाकीनांलकंठगृध्रास्तथैवकपयः कृकलासकाश्च तंवाहयंतिमनसोविपन्नलाश्च भस
पार्श्वाभितापश्चसंतापः करपादयोश्चज्वरोदाहोतिसारश्चापिनाद्रनख्यचागमः १६ ज्वरः सर्वांगगंडेतिलक्षणंराजय
क्ष्मणः १७ स्वरभेदोनिष्ठुलतारसंकोचश्चांशपार्श्वयोः शिरसः परिपूर्णतंमभक्तद्वेषस्तथा कासः कंठस्यचध्वंसोविड्भे
दः कफक्षोपतः १७ एकादशभिरेभिर्भवापिद्वीर्वापिसमन्वितं भक्तद्वेषोज्वरःकासःश्वासश्चाथश्वदर्शनं १८ स्वरभेद
श्चजायतेषड्भिरुरुराजयक्ष्मणा त्रिभिर्वाप्यनिलिंगेज्वरःकासास्रगामयैः १९ सध्यरुग्गात्रसादिनंतनुमिष्ठंकफमिल
शीयशः सर्वैरेभिर्द्विस्त्रिवापिलिंगैर्मासबलक्षयैः २० युक्तावस्थांश्चिकित्सेयुरनुसर्वरुपाननोन्यथा महाशनंक्षीयमाण
मनोसारनिपीडितं २१ शुनःशुक्रादरंचैवयक्ष्मणापरिवर्जयेत् ज्वरानुबंधरहितंबलवंतंक्रियासहं २२ उपक्रमेत्तमवनं
दिसाग्निमक्षशनरं शुक्लाक्षमंचहृष्टारमूर्ध्वश्वासानुपीडितं २३ क्लेशेनबहुमेहंतंयक्ष्माहंतिचमानवं व्यवायशोकवा

दुर्व्यव्यायामाध्वप्रशोषितान् २४ व्रणोरक्षतुसंक्षोनुशोषिणोलक्षणंश्रृणु अवायशोषिशुक्रस्यक्षयलिंगरुपद्रवः २५
पांडुदेहोयथापूर्वक्षीयतेचास्यधातवः प्रध्मानशीलषस्तांगशोकशोष्यप्रितादृशः २६ विनाशुक्रक्षयजैर्विकारैरुपल
क्षितः ज्वराशोषीक्षणोमंदवीर्यबुद्धिबलेंद्रियः २७ कपोनोरुविमानभिन्नकांस्यपात्रेहतस्वरः क्षिवतिश्लेष्मणाहीने
गौरवारुचिपीडितः २८ संप्रसृताक्षिनासास्यशुष्करुक्ष्यमलछविः अध्वप्रशोषीत्यक्तांगः संभ्रष्टपरुषछविः २९ प्रस
तगात्रावयवः शुष्कक्लोमगलाननः व्यायामशोषीभूयिष्ठमेभिरेवसमन्वितः ३० लिंगैरुरक्षतक्रमिसंयुक्तश्वक्षवंवि
ना रक्तक्षयाद्दहनाभिरतश्चैवाहारयंत्रणात् ३१ व्रणिनश्चभवेल्लोषाः सवसाध्यतमोमतः धनुरायाभ्यतोत्यर्थभार
मुद्वहतोगुरुं ३२ युध्यमानस्यवलिभिः पततोविषमेचतः वृषहयंवाधावंतंदभ्यंवान्यैर्निगृण्हतः ३३ शिलाकाष्ठाश्मनिर्घो
तान्क्षिपतोनिघ्नतः परान् आधीपानस्यवायुश्चेद्दूराद्वाव्रजतोभ्रमं ३४ महानदिंवातरंहोयेवोसहधातवः सहसोसत
तितोदूरंतृणंवापिप्रन्रस्यतः ३५ तथान्यैःकर्मभिःक्रूरैर्भग्नमभ्याहतस्यच विस्रंतवक्षसिव्याधिबलवान्समुदीर्यते ३६
स्त्रीषुचातिप्रसक्तस्यरुक्षाल्पप्रमिताशनः उरोविरुध्यतेत्यर्थंक्षियतेथविदह्यते ३७ प्रपीड्यतेततःपार्श्वः पृष्ठ्यतेगंप्रवेप
ते क्रमाद्दीर्यबलंवर्णोरुचिरग्निश्चहीयते ३८ ज्वरोयथामनोदैन्यंविद्वेषाग्निरपि दुःस्थावसद्गंधपिनाविग्रथिनाबहुः
३९ क्षास्यमानस्यचाभीक्ष्णंकफःश्रावः प्रवर्तते सक्षतात्क्षीयतत्यर्थंतथाशुक्रंत्रसोक्षयात् ४० अव्यक्तलक्षणंतस्यपू
र्वरूपमितिस्मृतं उरोरुक्शोणितष्ठीवीकासोवेश्यषिकः क्षते ४१ क्षीणेसरक्तमुत्रवंपार्श्वपृष्टिकटिग्रहः अल्पलिंगस्य
दिसाध्रः साध्योबलवतोनरः ४२ परिसंवत्सरंयथासर्वलिंगंविवर्जयेत् परिक्षीनसहस्रंतुयदिजीवत्तमानवः ४३ सभि
षग्भिरुपक्रांतस्तरुणःशोषपीडितः ४४ इतिक्षतक्षीणनिदानं ॥ ॥१७॥धूमोपघाताद्वलसरत्तेवव्यायामरुक्षान्नवि
षेवणाच्च विमार्गगंत्वादपिभोजनस्यवेगावरोधाक्षवथोस्तथैव ४५ निष्काशादलनर्छर्दिज्वरभेदाद्यायोगदाः भवंत्युत्र
क्षयायस्मात्तस्मात्संतरयाजयेत् ४६ विभुत्वादासुकारितबलित्वादन्यकोपनात् स्वातंत्र्याद्वहुरोगत्वादोषाणांप्रवरोनिलः
४७ प्राणोदानानुगतः प्रदुष्टःसंभिन्नकांस्यस्वनतुल्यघोषः निरंतिवह [illegible] क्षतसहसासदोषोमनी

षिभिःकासइतिप्रदिष्टः ४८ पंचकासास्मृतावातपित्तश्लेष्मक्षतक्षयैः क्षयायोपेक्षिताःसर्वेबलिनश्चातुरंतरं ४९
पूर्वरूपंभवेतेषांशुक्रपूर्णगलास्यता कंठकंडूश्चभोज्यानामवरोधस्यजायते ५० हृल्लंकमूर्द्धोदरपार्श्वभृंगीशमाननःक्षी
णबलस्वरोजः प्रसक्तवेगस्तमसमीरणोन्नभिन्नःस्वरःकास्यतिशुष्कमेव ५१ उरोविदह्यतेरक्तंकासेरभ्यर्दितंतिरक्तमु
खस्तृषार्तः पित्तेनपीतानिवमेत्कदाचित्कासेत्सपांडुः परिदह्यमानः ५२ प्रक्षिप्यमाणेनमुखेनरोदनशिरोरुजार्तः कफ
पूर्णदेहः आध्मातकरुकंगौरवकंडुयुक्तःकासेद्घरंसोद्रकफःकफेन ५३ अतिव्यवायभाराध्वियुद्धाद्वाजविग्रहः रक्ष
स्यारक्षतवायुर्ग्रहीत्वाकासमावयेत् ५४ संपूर्वकास्यतेशुष्कंतनःश्वासितशोणितं कंठेनरुजतार्थंविभिन्नेनक्वोद्रसा
५५ सूचीभिरिवतीक्ष्णाभिस्तुद्यमाननभस्तलं दुःसस्पर्शनभस्तेनभेदपीडाभितापिना ५६ पूर्वंभेदज्वरश्वासतृष्णाछर्दि
वर्ण्यपीडितः पारावतकुलनकासंवृणोक्षतोद्भवान् ५७ विषमासात्म्यभोज्यातिव्यवायोद्वेगनिग्रहात् क्षीणानांशोचतां
नृणांव्यापन्नेग्नौत्रयोमलाः ५८ कुपिताःक्षयजंकासंकुर्युर्देहक्षयप्रदं ५९ सगात्रशूलज्वरदाहमोहानप्राणान्नृक्षयंवो
पलभेच्चकासी शुष्कंविनिष्ठीवतिदुर्बलस्तुप्रक्षीणमांसारुधिरंसपूयं ६० तंसर्वलिंगंपरिवर्जयेच्चिकित्सितज्ञाश्च
यजंवदंति इत्येषःक्षयजःकासःक्षीणानांदहनाशनः साध्योबलवतांनार्त्यानुव्याप्यंतंपवनोत्थितः ६१ नवोकदाचिन्म
ध्येतांमपिपादगुणान्विते स्थविराणांजराकासः सर्वोयाप्यप्रकीर्तितः ६२॥ स्नानपूर्वान्नसाधयेत्साध्यान्पथ्येग्राम्यांस्तु
यापयेत् ६३ इतिकासनिदानं ॥ ॥विदाहिगुरुविष्टंभीरूक्षाभिष्यंदिभोजनैः सीतपानाशनस्नानरजोधूमा
तपानिलैः ६४ व्यायामकर्मभारा ध्वेगाघातापतर्पणैः हिक्काश्वासश्चकासश्चजंतूनांसमुपजायते ६५ मुहुर्मुहुर्वायुरुदे
तिसस्वनोयङ्मुखंवात्राणिमुखादिवाक्षिपन्न सघोषवानाशुहिनस्तिपस्मात्तस्माद्धिक्केत्यभिधायतंबुधैः ६६ अन्नजाय
मलाक्षुद्रांगभोगंमहतीतथा वायुःकफेनानुगतःपंचहिक्काकरोतिच ६७ केवलंसोगुरुत्वेचवदनस्यतथैवच हिक्का
नांपूर्वरूपाणिकुक्षेरोटोपएवच ६८ पानान्नेरतिसंयुक्तंसहसापीडितोनिलः हिक्कायुर्धंगोभूत्वाविद्यातामन्नजाभि

षकु ६९ विरेणयमलेवेगैर्याहिक्कासंप्रवर्तने कंपयतिशिरोग्रीवंयमलांनाविनिर्दिशेत् ७० विक्लिष्टकालोयोवेगेमंदेसमभि
वर्तने क्षुद्रिकाना साहिक्काउत्क्रमूलात्प्रधावति ७१ नाभिप्रदूतायाहिक्काघोरगंभीरनादिनी शुष्कोष्ठकंठतालुस्यात्सासका
सरुजाकरी ७२ अनेकोपद्रववतीगर्भाणनामसासना मर्माण्युत्पीड्यंतीवसततंयाप्रवर्तते क्षुद्रिकाना ७३ महाहिक्कैतिसा
ज्ञेयासर्वगात्रप्रकंपिनी ७४ अयमत्यंतहिनोहिनोऽत्ययंदेहदृष्टिश्चाधोतामत्यंतयस्यनित्यं क्षीणान्नद्विड्रोगातियश्चातिमा
त्रंनोहोचात्योवर्जयेद्विक्कमानो ७५ अतिसंचितदोषस्यभक्तोद्वेदक्षयस्यव व्याधिभिःक्षीणदेहायदुष्टयापिच्यवाह्निनः
७६ असायासंसमुत्थाहिक्काहंत्याभुक्तोविते यमिकाचप्रलापंतिमोहनृष्टासमन्विता ७७ अर्क्षीणश्चाप्यहीनश्चसिद्ध
रत्नोद्रियश्चयः तस्यसाध्यंवदेत्तुशक्या यमिकाहंत्यतोन्यथा ७८ इतिहिक्कानिदान॥ ॥श्रीनरसिंह॥ मोहर्ध्वछिन्न
तमकक्षुद्रभेश्चचतुर्विधा भिद्यतेसमहाव्याधिश्वासगकोविशेषतः ७९ प्रायूपंतस्यदुःसिद्धाश्लमाध्मानमेवच ८० यदा
श्रोतांसिसंरुध्यमारुतःकफपूर्वकः विष्वग्व्रजतिसंक्रुद्धस्तदाश्वासकरोतिच ८१ उद्वूयमानवातोयशब्दंवदतिनानरः उ
च्चैःश्वसतिसंक्रुद्धः मतपंभइवानिशं॥८२॥ प्रनष्टज्ञानविज्ञानस्तथाविभ्रांतलोचनः निष्टनाक्षाननोबद्धमूचवर्त्मविशी
र्णवाकु ८३ दीर्घप्रश्वसितंत्वास्यदृग्द्विज्ञायतेभृशं महाश्वासापसरष्टस्तुक्षिप्रमेवप्रपद्यते ८४ उर्ध्वश्वसितयोयर्थनत्व
स्यारस्यधः श्लेष्मावृतमुखश्रोतोद्वद्गंधवहोर्दितः ८५ ऊर्ध्वदृष्टिविपश्यश्चविभ्रांताक्षइतिस्तनः प्रमुह्यन्दस्तनार्तश्च
शुष्कास्यरतिपीडितः ८६ ऊर्ध्वश्वासोप्रकुपितेह्यधःश्वासोनुरुध्यते मृत्यवस्तास्यतश्चोर्ध्वश्वासस्तंयंवहत्यसून् ८७
यस्तुश्वसितिविच्छिन्नंसर्वप्राणिनिपीडितः अनाहस्वरमूर्च्छाताद्दिह्यमाननवस्मृता ८८ निष्फुताक्षःपरिक्षीणश्चसन्
रतेकलोचनः विचेताःपरिशुष्कास्योविवर्णःप्रलपन्नरः ८९ छिन्नश्वासंनविच्छिन्नसर्गाघ्रेविन्नहायसन् प्रतिलोमंयदा
वायुःश्रोतांसिप्रतिपद्यते ९० ग्रीवांसिरश्चसंगृह्यश्लेष्माणंसमुदीर्यच करोतिपीनसंतेनरुद्धोघुर्घुरकंतथा ९१ अतीवनी
यवेगंचश्वासंप्राण प्रपीडकं प्रताम्यंतंसवेगेनत्रस्यंतंसंनिरुध्यते ९२ तस्यैवचविमोक्षांतेमुहूर्तलभतेसुखं तथास्यार्धं

21/1912

सनेकंहक्काश्वासान्वितंभाषितुं ९३ नचापिलभतेनिद्रांशयानः श्वासपीडितः पार्श्वेतस्यावगृह्णतिशय्यानस्यसमीर
णः ९४ आस्यानोल्लभतेसौख्यमुच्चैश्चैवाभिनंदति उच्छ्वासोल्लासनंक्षिप्तानतृप्तमनिमानु ९५ विषुष्कास्यामुहुश्चा
सामुहुश्चैवावधम्यते मेघावृष्टीतप्राग्वातश्लेष्मनेश्चविवर्धते ९६ सध्याप्यसमकश्वासस्साध्योवाप्यातवाद्विनः स्वरम्
क्षोपंगतस्यविद्यात्प्रनमकेतुनं ९८ उदावर्तरजोन्नीर्णकिन्नकार्यनिरोधनः तमभावर्धनत्यर्थंशांतेश्चाशुप्रताप्यति ९९ म
ऊनतमसीवास्यंद्याप्यतमकेतनं रक्षायासंहवः कोहेक्षुद्रोवातउदीरयेत १०० क्षुद्रश्वासानयोत्यर्थंदूषनांगप्रबो
धकः हिनस्तिनरगात्राणिनचदुःखंयथोतरं १ नचभोजनपानानिरुणध्युपचिनांगति नेंद्रियाणांव्यथावापिकाचिरापाद
यंदुनं २ ससाध्यउक्तोबलिनः सर्ववाच्यतउक्षणः क्षुद्रःसाध्यतमस्तेषांतमकः कृच्छ्रउच्यते ३ चयश्वासानसिध्यंतिनमका
दुर्बलस्यच कासप्राणहरारोगावहवोननुतेतथा ४ यथाश्वासश्चहिक्कावहतः प्राणभाशुच ५ यथागिरिदुः पवनानुविद्धोवज्र
यथाभ्यात्कराज्यमुकं रोगारतंथैतस्वलुर्निवागः श्वासश्चहिक्कावविलंबिनाच॥इतिहिक्काश्वासनिदान॥ ॥श्रीनरसिंह
अत्युच्चभाषणविषाध्ययनाभिघातसंदूषणैः प्रकुपिताःपवनादयस्तु श्रोतःस्वरश्चरवहपुगताः प्रतिष्टाहन्युःस्वरभ
वतिवापिहिषर्तुनिधः सः २ क्षीननक्षणनयनाननमूत्रवर्चाभिभंशनेवदतिगद्गदवत्स्वरंच पितेनधीतनयनाननमूत्रव
र्चाक्रियाद्रवलनखवक्त्रसमन्वितन ८ श्लेष्मस्वेनसततंकफरुद्धकंठः स्वल्पंशनेवदतिवापिहिवाविशेषात् सर्वात्मकेसर्वति
सर्वविकारसंपतनश्चाप्यसाध्यस्वयः स्वरभेदमाहुः ९ धूप्यतवाक्षयहतक्षयमान्युयाच्च सर्वेषुचापिहिनवाकुपारवर्ज्ञं
नीयः अंतगतंस्वरमलक्ष्य यदेविरणभेदोक्षयाद्दतिलिंधगलस्तूपानुः १० क्षीणस्यवृद्धस्यकृशस्यवापिनिरोगस्थिरंग
यःसहसोपद्रवान्तः मेदस्विनसर्वसमुद्भवश्चस्वरामयोनापिहिसिद्धिमेति ११ इतिस्वरभेदनिदान॥ ॥श्रीनरसिंह॥
परिक्षिसंमुरवचाश्नेजनंतोर्नस्वादतेमुहुः अरोचकसविज्ञेयोभक्तद्वेषःमताश्रुण १२ चिंतस्वाथमनसाहृद्यस्यद्वानुभोज
नं द्वेषमायातुयोजंतुर्भक्तःद्वेषःसउच्यत १३ यस्याश्नतस्तेवक्त्रहृद्यमभक्तंछर्दयत्यथ कुपितस्यभयार्तस्यत्वरितस्यविशेष

कः १४ अरोचकोभवेद्दोषत्रिकाद्धृदयसंश्रयैः सन्निपातेनमनसः संपातेनचपंचमः १५ वातादिभिःशोकभयातिलोभ-
क्रोधेर्मनोघ्राणरसेक्षणैः अरोचकस्युःपरिहृष्टदंतः कषायवक्त्रश्चमतेनलेन १६ कट्वम्लमुष्णंविरसंचपूतिपित्तेनविद्या
लुवणंचवक्त्रं माधुर्यपैच्छिल्यगुरुत्वशैत्यविरुद्धसंबद्धयुतंकफेन १७ अरोचकेशोकभयातिलोभक्रोधापहृद्याशुविगंध
जेस्यात् स्वाभाविकंचास्यमथारुचिश्चत्रिदोषतेनैकरसेभवेतु १८ हृत्कंठपीडनयुतं। पवनेनपीतानृत्तंहृशोषबहुलंस
कृष्णकेशं श्लेष्मात्मिकंबहुरजंचबहुभिश्चविद्याद्गुणैर्मोहनरुग्विरथापरंच १९ इतिअरोचकनिदानं ॥ ॥ दु
ष्टेंद्रियैः पृथगथोसर्वैर्विभ्रमालोकनादिभिः उद्दिश्यपंचविज्ञेयास्तासांलक्षणमुच्यते २० अतिद्रवैरतिस्निग्धैरहृद्यैर्लवणै
रपि अतिकालेचापिभुक्तैस्तथारात्र्यश्चभोजनैः २१ श्रमाद्व्यायतथोद्वेगाद्दीर्णाक्रमिरोषतः नार्याश्चाप्यसवापा
तथातिद्रुतमश्नतः २२ विभ्रमेर्हेतुभिश्चान्यैर्द्रुतमुत्क्लेशितोबलात् उदग्रातनवेगेरुदीर्यतेगभ्रकांगनैः २३ निरुध्यते
ऽर्द्रितिरोषोवक्त्रप्रधाविकः हृल्लासाद्गारसंरोधप्रसेकोलवणस्तनुः २४ हेयोन्नपानेचभृशंवमीनांपूर्वलक्षणं २५ हृ
त्पार्श्वपीडामुखशोषशीर्षनाभ्यर्तिकासज्वरभेदतोदैः उद्गारशब्दप्रवरप्रसक्तनविभक्तकृष्णकनमकषायं २६ कृच्छ्रेणवाल्पम
हताचवेगेनातीनिलाउदीर्यशीघ्रंदुःखं मृत्युपिपासामुखशोषमूर्धनामल्पसिमंतापनमाभ्रमातः २७ पतिभ्रशंहृद्गिले
मतिकंधूमसंपिनेनवमेत्सहृद्रं तंद्रास्यमाधुर्यकफप्रसेकसंतोषनिद्रारुचिगौरवार्तः २८ स्निग्धंघनंस्वादुकफंविशुद्धंसलाम
हर्षोल्परुजंकफेन मुक्तविपाकारुचिरोहृच्छास्वप्नप्रमोहप्रबलाप्रसक्तं २९ उदीर्यमूषालवणाम्लनीलंसाद्रंसरक्तंवमना
न्नणास्यात् विड्वृत्रमूत्रोवुवहानिवायुःश्रोतांसिसंरुध्यरुजेर्धमंति ३० तृत्सन्नशेषस्यरसावहंतंतशेषसमुद्वयनरस्यकोष्ठान
विण्मूत्रयोस्तत्समगंधवर्णंनृद्रस्वासकासार्तियुतंप्रसक्तं ३१ प्रदुष्टेयंदुष्टमहानिवेगानयार्दितश्चारुचिनाशमेति विभ्रम
नाशोहृद्रुग्नामनाविदग्धस्यतोवाक्रिमिजाचग्राहि ३२ सामश्चमीताम्रविभावयेत्तुदोषोद्भवेणेवयथांतमौहे ३३ सापं
चमीताम्रविभावयेत्तु शूलंहृल्लासबहुलाक्रिमिजाश्चविशेषतः क्रिमिहृद्रोगतुल्येनलक्षणेनचलक्षितः ३४ क्षीणस्यया

2-3/1912

दुर्दिरनिप्रसकासोपद्रवाश्चोपद्रवाश्चाणितपूययुक्ता सर्वद्विकोनाप्रवरेदसाध्यांविक्लेदनुपद्रवाणां ३५ कासश्वासो
ज्वरोहिक्कातृष्णाछर्दिरुपद्रवाः ॥ इतिछर्दिनिदानं ॥ ७ ॥ ॥ अथक्रमाध्यायं ॥ दोषक्षयाद्वायुरुदीर्णचित्तंपित्तंविवृद्धंनेत्रं पित्तंसवातंकुपितंनराणांनालेप्रपद्येतनयंपिपासां ३ ॥ मतेनयः पित्तेनोपनतृप्तिम
धिगच्छति पुनःकोष्ठंनितोयंचतंनृष्णार्दितमादिशेत् ३८ श्रोतःस्वपोवाहिपुरेपितेपुरोपश्चनृद्रंभवतीहतेनो तिं
स्वःसप्तनासास्वनलोचनुर्थीस्वयंतथाघ्राणमसमङ्गवाच भक्तोद्गवासमर्मिकेतिनासानिबोधलिंगान्यनुपूर्वशश्च क्षामास्य
तामारुतसंभवायातोदरंतथाशंखशिरस्सुचापि ४० श्रोतांसिगंधाविरसंचवक्त्रंगतानिभिरुद्भिश्चविवृद्धिमेति तान्वास्य
कंडस्यतनोतिहृद्यं सनापमोहभ्रमविप्रलापः ४१ पूर्वाणिरूपाणिसवेतितासामुसंतिकालेपुविशेषतोहि मूर्छाभविद्वेष
विलापहृद्रुक्क्षणवेप्रनष्टश्चशोषः ४२ सीताभिनंदोमुसंतिनताभ्रपित्तात्मिकायांमुखधूपनेन बाष्पावगंधात्कफसंभृ
तेर्नेत्रेनिद्रावलासेनभवेत्तथानु ४३ निद्रायुरत्वंमधुरास्यनाचंछर्दिनःपुष्पतिचानिमात्रं क्षतस्यरुक्शोणितनिष्ठ
माभ्यांतृष्णाचतुर्थीक्षतजासतानु ४४ रसक्षयाद्वायुरुदीर्णवेगोभवामानयाभूतमनुनिशादिनेषु पर्वास्थिसंधीभः समंवेद
यातिनामन्निपानादिनिकेचिदाहुः ४५ रसयोनिनिजलक्षणानिनरस्यामंशोषणभिषक्कुर्वयथोक्त चिरोपलिंगामरस
मुद्दिष्टवानुद्दिष्टमूलनिर्दोषनसाधकत्वौ ४६ स्निग्धंघनंश्लक्ष्णमथाम्लवर्णंचभुक्तंगुर्वभ्रमेवाशुनृपंकरोति ४७ क्षीणस्वरंप्रनाभ्यव
दिनःसंमुष्कहृदयागलमालुः भवतिरक्तंसोपसर्गानृक्षासाशोषिणीकक्षा ४८ ज्वरमोहक्षयः कासश्वासाश्चपक्व
क्षतजानां सर्वास्त्वतिप्रसक्तारोगकृच्छ्रानवमिप्रसक्तानां घोरोपद्रवयुक्तान्कृच्छ्रामरणायविज्ञेया ४९ इतिनृक्षतानिदानं
॥ ॥ करणायतनेषुग्राह्यग्राह्यभयतेरषुच निवसनेयशोपायस्तरामूर्छतिमानवाः ५० सज्ञावहारसनाडीषुपि
हितास्वनलादिभिः तमोभ्युपैतिसहसासरजस्तमोवृत्तव्यपोहकृत् ५१ सरजस्तमोवृत्तव्यपोहाच्चनरः पतनीकाश्चवत् मोहोम्
र्छितमाहुः षड्विधासाप्रकीर्तिता ५२ वातादिभिः शोणितेनमधनत्वविषेणच षड्रूपेसोनाकृपितंतु प्रभुत्वेना

वतिष्ठते ५६ हृत्संज्ञाज्ञंभणंग्लानिः संज्ञानाशोबलक्षय्य सर्वासांपूर्वरूपाणिगृह्यास्यंविभावयेत् ५७ नीलंवार्यदिवा
कृष्णमाकाशमथवारुणं सर्वासांपूर्वरूपाणि पश्यंस्तमप्रविशतिरोगंश्चप्रतिबुध्यते ५८ वेपथुश्चांगमर्दश्चप्रपीडाहृद
यस्यच कार्श्यंरावारुणाच्छायामूर्छायिवानरंभव ५९ मेघसंकाशमाकाशमाहूतिंवातिमोधनः पश्यंस्तमप्रविशतिवि
राम्प्रतिबुध्यते ६० गुरुभिप्रवृत्तैरंगैर्यथावाद्रुणचर्मणा सप्रसेकः सहल्लासोमूर्छायेकफसंभव ६१ सर्वाक्षतिसंधि
पानादपस्मारइवागतः सान्नंतुपानयत्याशुविनाविभत्संवेष्टितैः ६२ पृथिव्यापस्तमोरूपरसगंधश्चतन्मयः तस्माद्रसस्य
गंधेनमूर्छतिभुविमानवः ६३ द्रव्यस्वभावद्रव्यैकद्रष्टायदिवमूर्छति गुणास्तीव्रपरत्वेनस्थितास्तविषमत्वयाः ६४ तस्
वतस्मात्तांश्चतुमोहोस्यातांयथरिनो स्तब्धांगदृष्टिस्वसगद्गदश्चमूर्छितः ६५ मध्येनाविस्मपश्यंतनष्टविभ्रान्
मानसः गात्राणिविक्षिपन्भूमौजरायावनयाविनत् ६६ वेपथुः स्वप्नमूच्छास्युस्तमश्चविषमूर्छित वेदितव्यंतीव्रनरैर्य
थास्वंविषलक्षणैः ६७ मूर्छोपिन्नतमप्रायारजःपितानलद्रुमः तमोवातकफानंद्रानिद्राश्लेष्मतमांसवा ६८ इंद्रियार्थेष्वसद्वृ
तिंगोरवंज्ञंभणंकुमः निद्रास्तंस्यैवयंस्यैहातस्यनंद्राविनिर्दिशेत् ६९ योनायसश्रमाद्देहप्रवृद्धश्वासवर्जितः श्रमःसइतिवि
ज्ञेयः इंद्रियार्थप्रबोधकः ७० दोषैषुमदमूर्छायागतयोगपुरेहिनो स्वयंवापशाम्यंतिसन्यासानोषधैर्विना ७१ वाग्दृहमनसांच
ष्टमाक्षिप्यातिबलामलाः सन्यस्यंत्यबलंतंतोःप्राणायतनमाश्रिताः ७२ सनासंन्यासमन्यस्तकाष्टिभूतामृतोपमाः प्राणैर्विमुच्य
तेशीघ्रंभुक्तामघःफलंक्रियां ७३ इतिमूर्छाप्रभ्रमनिद्रादिसंन्यासनिदानं ॥ ॥ यविषस्यगुणाप्राकास्तपिमंयप्रति
ष्ठिताः तेनमिथ्योपयुक्तेनभवत्युग्रामदात्ययः ७४ किंत्यमद्यस्वभावेनयथैवान्नंतथास्मृतं अयुक्तियुक्तंरोगायतदयुक्तियुक्तंयथा
स्मृतं ७५ प्राणाःप्राणभृतामन्नंतदयुक्तेनहंत्यसून् विषंप्राणहरंयत्तुयुक्तंरसायनं ७६ विधिनामात्रयाकालेहितंरोगेयथाव
लं ग्रहणंयःपिबन्मद्यंतस्यस्यादस्मृतोपमं ७७ स्निग्धैस्तद्वन्नभिस्तैश्चभक्षैश्चसहसेवितं पवेरायुःप्रकर्षायबलायोपचयायच
७८ मंदनकरणानानुभवान्यत्तकेनसति निगूढमपिभावस्वप्रकाशंकुरुतेवशः ७९ श्लेष्मिकोश्वाल्पपितास्निग्धामांसोपश

25/1912

चितः पानंनबाधतेत्यर्थविपरीतान्नबाधते ७८ काम्यतामनसानुष्टिस्तेनोविक्रमणंवच विधिवत्सेव्यमाननुमद्यसन्निहितागुणाः
७९ गुरुकायः पिबत्प्रातः सोमदंशपलद्वयं मध्याह्नेद्विगुणंनक्तस्निग्धाहारणपाययेत् ८० प्रदोषेशपलंतद्वन्मात्रामद्यरसायन
बुद्धिस्मृतिपराक्रमः सरक्तश्चपानान्ननिद्रार्तिवद्वंनश्चसंपादयंतमत्तवर्धनश्च प्रोक्तोतिरम्यांप्रथमांमदेहि ८१ अव्याकुलबुद्धिस्मृ
तिवाग्विचेष्टः सान्नंतलीलाकृतिरप्रशांतः अलब्धनिद्राभिहतोमुहूश्चमध्येनमतः पुरुषोमदेन ८२ गच्छेदगम्याश्चगरत्नमन्य
त्सादृश्यभक्ष्याण्यपिचनष्टसंज्ञाः ब्रूयाच्चगुह्यानिहृदिस्थितानिमदेनतंयंपुरुषंविद्यात्तं च ८३ चतुर्थेतिमदेमूढाभग्नसर्वेंद्रियक्रिय
कायाकार्यविभागज्ञोमृतादधिपरामृतः ८४ कामंतादृशंगुरुगुन्मादन्निमवचापरं बहुदोषविभागज्ञोनारंस्वयंशःकृती ८५
निर्भर्त्सकेमकांततरुणेमद्यनिसेव्यमानेमनुजेननित्यं अपादमल्पस्थनमाविकाराअपादयेद्यापिशरीरमेवं ८६ हृद्रुजभीतनर्पि
पासितेन शोकाभितप्तेनबुभुक्षितेन व्यायामभाराध्वपरिक्षितेनवेगावरोधेनहृतेनचापि ८७ अत्यम्लरूक्षावततोदरेणासा
त्म्यार्णभुक्तेनतथाबलेन उच्छ्रांभितेनचसेव्यमानेकरोतिमद्यंविविधान्विकारान् ८८ पानात्ययंपरमदंपानार्त्तार्णमथापिवा
पानविभ्रममुद्यंतेषांवक्ष्यामिलक्षणं ८९ हिक्काश्वासःशिरःकंपपार्श्वशूलप्रजागरैः वि[illegible]घावहुप्रलापश्चवातप्रायमदात्ययं
९० स्तब्धांगंचक्लमोमनद्रास्तेमित्यंगौरवैः विद्याच्छ्लेष्मपरीतस्यकफप्रायंमदात्ययं ९१ ज्ञेयश्चिरोपतश्चापिसर्वैर्लिंगैर्मदात्ययः
श्लेष्माक्षयंगगुरुताविरसास्यतात्रविप्लुत्रशक्तिरथनं द्विरंगचकश्च लिंगपरस्यतु मदस्यवदंतिनज्ञाः तृष्णारुजासिरमिसंधिषु
चापिमोहः ९३ अध्वानमुद्यामथवाद्विरणंविवाहपानव्रतीर्णमुपगच्छतिलक्षणानि ज्ञेयानितत्रभिषजाकृतनिश्चितानि पित
प्रकोपजनितानिचकारणानि ९४ हृद्रुग्वमेदोकफसंश्रवश्चकंठधूममूर्छाभ्रमवेगशीरोरुजनप्रदेहाः हृषःसरागोविकृतेनपुंसा
तविभ्रममुद्यतंविद्युनधीराः ९५ हीनोनरोल्पमतिरशितममद्यहार्तेनलंप्रभाव्यमतिपानहतंत्यजेनु जिह्माक्षदंतमसितंतथवापि
नीलापीतेक्षयस्यनयनंनरंधिरप्रभावः ९६ हिक्काज्वरोवमथुवेपथुपार्श्वशूलाःकासभ्रमावपिचपानहतंत्यजंति ९७ पानात्ययंपरमद
पानार्त्तार्णपानविभ्रमविज्ञानं ॥ ॥ इतिसिंहावलोकितन्यायेन ॥ नवंप्रायः सपानोत्थापिनरक्ताभिमूर्च्छितः सहंप्रकुरुतेघो

रंपितवनत्वभेषजं ९६ कृत्स्नदेहानुगंरक्तमुद्रिक्तंरहतिभ्रुवं संवृण्वतेनग्न्यंतेवानाभ्राभरतांम्रलोचन: ९८ लोहगंधांगवस्त्रावन्हिने
वनर्कीर्यते पित्तज्वर:समस्तपित्ताश्रयस्यविधिस्मृत: ५०० तृष्णानिगंधादब्धोतोक्षीणेतेजस:समुद्भूते सबाह्याभ्यंतरंदहंप्रदहेन्म
र्त्वेनस: १ संशुष्कगलतालोष्ठनिस्तानि:कृष्णंवपंत अस्रजं:पूर्णकोष्ठस्यदाहायस्यात्सदुत्तर: २ धातुक्षयोकोवादाहस्तंतनमू
र्छातृषान्वित:क्षतजोनश्चतश्चान्य:शोचंतावाप्यनेकधा ३ तंनागदश्चनेत्यर्थंतृष्णामूर्छाप्रलापक क्षाम:स्वर: क्रियाहीनसमीर
द्भूचुर्पादिन: ४ मर्माभिघातजाप्यस्मिन्सोसाध्य: सप्तमोमत: सर्वेष्वविसर्जास्युशीतगात्रंपुरुषंहिपु ५ इतिरक्तनिदानं॥
मदर्यंत्युद्धतारोषायस्मादुर्मार्गगामिन: मानसोयमनोव्याधिरुन्मादइतिकीर्तित: एकैकशः सवेसेश्चरोषेरतथैमुच्छितैः मा
नसेनबुद्धिवेनसंपत्रविधउच्यते ७ विषाद्भवतिषष्ठश्चयथास्वंतत्रभेषजं सचाप्रहृद्ग्रहणोमदसंज्ञाविवर्तिच ८ विरुद्धदुष्टाशु
विभोजनानिप्रघर्षणंदेवपुरद्विजानां उन्मादहेतुर्भयहर्षपूर्वमनोभिघातोविषमाचरेच्च ९ तेरलस्वतस्यमलाप्रदुष्टानुधर्निवा
संहृदयंप्रभुष्यश्रोतांस्यधिष्ठायमनोवहानि प्रमोहयत्याशुनरस्यचेत: १० धीविभ्रम:सत्वपरिप्लवश्चपर्यायकुलाहस्थिरधीर
तांच अबद्ध:वाक्यंहृदयंचशून्यंसामान्यमुन्मादगरस्यलिंगं ११ रुक्षाल्पसीनोन्नविरेकधातुक्षयोपवासैरनिलोनिवृद्ध: चिंता
विदुश्चहृदयंप्रदुष्यबुद्धिस्मृतीचाप्युपहन्तिशीघ्रं १२ अस्तानहासस्मितनर्त्यगानवागंगविक्षेपणरोदनानि पारुष्यकाश्यौक
णवर्णतांचनीर्णेचिरंचानिलजस्यरूपं १३ अजीर्णकद्भ्लविदाहिसंतेभोज्येश्रितेपित्तमुदीर्णवेगं उन्मादमत्युग्रमनात्मक
स्यद्रष्टास्थिरंस्तब्धपूर्ववदासुकुर्यात् १४ असमर्षसंरंभविनष्टभावा:संतर्जनाभिद्रवणोष्टरोषा: प्रस्खलायसीताश्चलताभिलाषा:
पित्तास्यतापिनकृतस्यलिंगं १५ संतर्पणेमर्दविनेष्टितस्यसोष्माकफोमर्मणिसंप्रवृद्ध: बुद्धिंस्मृतिंचाप्युपहंतिचिरंप्रमोहयंस
जनयद्विकारं १६ वाक्चेष्टितंमंदमरोचकस्यनारीविविक्ताप्रियता निनिद्रा छर्द्रि:श्लथालोलबलेवभुक्तेनखादिशोत्क्लेदयत
कफात्मकेस्यात् १७ य:सन्निपात:प्रवरोतिघोर:सर्वेसमस्तैरपिहेतुभिस्यात् सर्वाणिरूपाणिबिभर्तिनाहकुविरुद्धभेषज
विधिर्विवर्ज्य: १८ चोरैर्नरेंद्रपुरुषैररिभिस्तथान्यैर्विचालितस्य धनबांधवसंक्षयाद्वा गाढक्षतेनमनसोचप्रियाररणा:

ज्यायेतचोत्कटमोमनसोविकार: १९ चित्रंब्रवीतिहसतेनुगतंयथेच्छं गायंत्यथोहसतिरोदतिचापिमूढ: रक्तेक्षणोहतव
लेंद्रियभाग्दीन: शास्त्रानभिज्ञोविषकल्पचभवेद्विसंज्ञ: २० अवाङ्मुखंचन्मुखवाक्षीनमासनबलोनर: शोणसूक्ष्मोह्यसंदह्यमु
न्मादेनविनश्यति २१ अमर्त्यवाग्विक्रमधार्यचेष्टाज्ञानादिविज्ञानबलादिभिर्य उन्मादकालेनियतश्चभूतोथमुन्मादमुदाह
रंति २२ संतुष्टःशुचिरतिदिव्यमाल्यगंधोनिरलंकारविनथसंस्कृतप्रमार्षी: नेजस्वीस्थिरनयनोवरप्रदाता ब्राह्मण्याभवतिनर:
सदेवजुष्ट: २३ संस्वेदीद्विजगुरुदेवदोषकारीक्षाक्षोविगतभयोविमार्गदृष्टि: संतुष्टाभवतिनचान्नपानजातेर्दुष्टात्माभव
त्विदेवशत्रुजुष्ट: २४ विपुलवनांतरोपशोभीस्वाचार: प्रियपरिगितगंधमाल्य: नित्यंचेग्रहसतिचारुचाल्पशब्दंगंधवयहप
रिपीडितोमनुष्य: २५ ताम्राक्षि:प्रियतनुरक्तवस्त्रधारीगंभीरोदतगतिरल्पवेग:सहिष्णु: नेजस्वीवदतिचकिंदशामिकंमेयो
यक्ष: ग्रहपरिपीडितोमनुष्य: २६ प्रेतानांदिशतिमतिंसंस्मरेच्चपूर्वाशनूशंतात्मानलमपिचापमेव्यवस्थ: मांसेक्षुतिलगुडपा
यसान्त्रिकामस्तद्भक्तोभवतिपितृग्रहाभिजुष्ट: २७ यस्तूर्ध्वंप्रसरतिसर्पवत्कदाचिन्नरक्रिष्णोविनृहतिनिरुद्यतंयेव क्रोधा
लुर्गुडमधुदुग्धपायसेक्षुविज्ञेयोभवतिभुजंगमेनजुष्ट: २८ मांसास्रगन्धविविधरुधिरविकारलिप्तकर्नेलज्ज्याभरणमितिनिष्ट
रातिशूर: क्रोधानोविपुलबलोनिशाविचारिशोचद्विड्भवतिसक्षसेसगर्हीन: २९ वेदद्विजगुरुदेवोपदेवदेवांगनिंदकः आत्म
पिंडाकरोहासीन्नत्यराक्षसंवाधत: ३० उद्धस्त:क्रुद्धपरुषोचिरप्रलापीदुर्गंधोभ्रशमंशुचिस्नथानिलोत्त: बल्कासीविननंमो
तरोपसेवीव्याचेष्टभ्रमतिरुदन्नृपशाच्यजुष्ट: ३१ स्खलाक्षोहतमद्यन:सफेनलेहिनिद्रालु: पतनिचकंपनवयोति यस्माद्विद्
रदनगादिविच्युतस्यात्सोसाध्योभवतिचतथात्रयोदशाद्द ३२ देवग्रहा:पौर्णमास्यामसुरा:संध्ययोरपि गंधर्वाप्रायशोष्टम्यां
यक्षाश्चप्रतिपद्यते ३३ पितृग्रहास्तथादर्शेपंचम्यामपिचोरगा: रक्षांसिरात्रौपिशाचाश्चनुदश्यांविशंतिहि ३४ दर्पणादीन्यथा
छायाशीतोष्णप्रायशोयथा स्वमणिभास्कराश्चयथादेहंचदेहदृष्टकु विशंतिनचदृश्यंतेग्रहास्तद्वच्छरीरिणां ३५ इतिउन्मा
दभूतोन्मादनिदानंसंपूर्णं॥ ॥ तमःप्रवेशसमभोरोषोद्वेगोहतस्मृति: अपस्मारइतिज्ञेयोगदोघोरश्चतुर्विध:

३७ हृत्कंपःशून्यनाशेोध्यानंमूर्छाप्रमूर्छना निद्रानाशश्चतस्मिंश्च अपस्मारेभविष्यति ३८ कंजनेप्रदशेरंतानूफेनोद्गमौरस श्च
स्यपि पुरुषारूणक्ष्मानिपश्येद्दुपाणिवानिलान् ३९ पिनफेनांगवक्त्राक्षपीतास्त्यूपदर्शनः तृष्मोष्माजनिलंच्यासकोकूद
शीर्विपैतिकः ४० शुक्लफेनांगवक्त्राक्षः शीतदृष्टांगजाड्यगुरुः पश्यन्भूलानिरूपाणिश्लैष्मिकोमुच्यतेचिरात् ४१ सर्वैरभिः स
मस्तैश्चलिंगैर्यज्ञस्त्रिदोषजः अपस्मारः सचासाध्याक्षीणश्चानष्टसंज्ञयः ४२ प्रस्फुरंतंबहुशः क्षीणप्रस्खलितभ्रुवं नेत्रा
भ्यांविकुर्वाणंअपस्मारेविनश्यति ४३ पक्षाद्वाद्वादशाहाद्वामासाद्वाकुपितामलाः अपस्मारायकुर्वंतिकिंचिद्गमथांतरे
४४ देवेवर्षत्यपियथा भूमौबीजानिकानिचित् शीर्यंतेप्रतिरोहंतितथाव्याधिसमुच्छ्रयः ४५ इतिअपस्मारनिदानं ॥ ॥
रुक्षस्नातात्यलंघभव्यायायातिप्रजागरैः विषमादुपचाराच्चदोषास्रकुश्रवणादिनि ४६ लंघनप्लवनात्यध्व्यायामातिचिंते
श्चितैः धातूनांसंक्षयाच्चिनाच्छोकरागाभिकर्षणात् ४७ वेगसंधारणात्मारीभिघातादभोजनात् ममंघाधिगजाष्टाश्च सीघ्र
पानापदर्पणात् ४८ देहस्रोतांसिरिक्तानिपूरइत्वानिलोबली करोतिविविधान्व्याधीन्सर्वांगिकांगसंश्रयान् ४९ अव्यक्त
लक्षणंतेषांपूर्वरूपमितिस्मृतं आत्मरूपंनुयद्यत्तेअपायोलघुतापुनः ५० संकोचपर्वणांस्तंभोगंभोस्त्यांपर्वणामपि लो
महर्षप्रतापश्चपाणिपृष्टशिरोग्रहः ५१ खाज्यपागुत्यकुक्षत्वंशेषाणानामनिद्रता गर्भभुक्तरजोनाशः स्यंदनंगात्रसप्र
ता १२ शिरोनासाक्षिशत्रूणांयावायांश्चापिकुंडनं भेदस्तोदार्तिरक्षेपोमोहोश्रायासएवच ५३ एवंविधानिरूपाणिकरोति
कुपितोनिलः वायुरायुर्बलंवायुर्वायुर्धातास्रारोगिणं ५४ वायुर्विश्वमिदंसर्वंप्रभुर्वायुप्रकीर्तितः श्वासोतिवानज्ञातरोगाज्ञायं
तेनत्रकोपनः ५५ सामान्यंभषजंतेषांत्रेहनंस्वेदनंतथा विशेषणतुयद्दृष्टमुच्यंतत्रसमासतः ५६ हेतुस्थानंविशेषाश्च
श्चभवेद्रोगविशेषरूतु तत्रकोष्ठाश्रितेदुष्टेनिग्रहोवर्च्चमूत्रयोः ५७ वर्ध्महृद्रोगगुल्माशाःपार्श्वभूलंवमारुत सर्वांगकुपि
तेचांतगात्रस्फुरणभंजनं वेदनाभिःपरीतांश्चस्फुरंतिवास्यसंधयः गुहाविण्मूत्रवातानांभूलोध्मानोश्मशर्कराः ५९
जंघोरुत्रिकपार्श्वरुग्गुदशेषागुदस्थिते पक्वाशयस्थेत्वकुजंभूलाशेपोकरोतिच ६० रुद्धमूत्रपुरीषवंमनाहेत्रिकवेदन

श्रोत्रादिर्घ्रियपरंकुर्याच्छुद्धरसंस्मरणः ६१ त्वकुरक्षाफुटितास्त्यावरुणाक्ष्मात्वनुद्यत अतम्यंतसंगत्वपर्वरुग्वग
तेनिले ६२ रुजःस्तीव्राःससंतापोवेपथुर्यकृशतारुचिः गात्रेचारुषिशुष्कस्यस्तंभःवास्रग्गतेनिले ६३ क्षेत्रेक्षिपर्वणांस
धिभूलंमांसबलक्षयः अस्वप्नः संततारुक्त्वमज्जास्थिकुपितेनिले ६४ क्षाप्रंमुक्तनिवभ्रांतिशुक्रगर्भमथापिवा विकृतिं
जनयच्चापिशुक्रस्थःकुपितोनिलः कुर्यास्थिरागतःशूलशिराकुंचनपूरणं सबाह्याभ्यंतरायामंसर्वांकुब्जत्वमेवच ६६
सर्वांगिकांगरोगाश्चकुर्यात्स्नायुगतेनिले हंतिसंधिगतेः संधीनशूलशोथौकरोतिच ६७ प्राणेपित्तावृतेछर्दिर्दाहश्चै
वोपजायते ६८ उदानेपित्तयुक्तेनुदाहमूर्छाभ्रमःक्लमः अक्षेदहर्षांमदाग्निःशीततात्वकफावृते ६९ स्वेदस्रावेछमूर्छास्युः
समानेपित्तसंयुते कफेनसंकविण्मुत्रगात्रहर्षश्चजायते ७० अपानेपित्तयुक्तेनुदाहोष्णरक्तमूत्रता अधःकायगुरुत्वंच
शीततात्वकफावृत ७१ व्यानेपित्तावृतेदाहोगात्रविक्षेपणंक्लमः स्तंभनंदंडकोवापिशूलशोथौकफावृते ७२ यद्यानुध
मनीसर्वाःकुपितोभ्येतुमारुतः तदाक्षिपत्यासमुहुर्मुहुर्देहंबहिश्चरः ७३ क्रुद्धस्येकेपिनेवायुस्थानादूर्ध्वंप्रवर्तते पीडय
नूहृदयंगत्वाशिरःशंखौवृपीडयन् ७४ धनुवन्नामयद्गात्राण्यक्षिपन्मोहयेनथा सक्रुद्धादुद्धसंज्ञापिस्तब्धाक्षाण्यनिमि
त्तकः ७५ कपोतकइवाकूजनिसंज्ञः सोपतंत्रकः हृष्टिसंस्तभ्यसंज्ञावहनाकंठेनकूजति ७६ हृद्विमुक्तेनरः स्वास्थ्याया
तिमोहंत्रतेपुनः वायुरोनाकुणंप्राहुरेकेनमपतानकं ७७ कफान्वितोवृतोवायुस्तांत्रवयस्तिष्ठति सदंडवत्स्तंभयति
क्रुद्धोदंडापतानकः ७८ मर्माश्रितव्रणंप्राप्यवायुर्यःसर्वदेहगः वेगेरानामयद्देहंव्रणायामंतुतंत्यजेत् ७९ धनुवत्स्तंभमे
व्यस्तुसधनुस्तंभसंज्ञकः अगुल्फागुल्फजानुरुःहनुहृन्नाभिसंस्थितः ८० स्नायुप्रतानमनिलोयदाक्षिपतिवेगवान् विष्ट
ब्धाक्षःस्तब्धहनुर्भग्नपार्श्वकंवमन् ८१ अभ्यंतरंधनुरिवयदानमतिमानवः तरासोभ्यंतरायामंकुरुतेमारुतोबली
८२ बाह्यस्नायुप्रतानस्तोबाह्यायामंकरोतिच तमसाध्यंबुधाप्राहुरक्ष्यूरुभंजनां ८३ कफपित्तान्वितोवायु र्वा
युरचकेवलः कुर्यादास्यपकंबन्यचतुर्थमभिघातसं ८४ हृदयंयदिवाप्रष्टमुनंतंक्रमतः सहा क्रुद्धोवायुर्यदाकुर्या

त्तदातंकुलमादिशेत् ८५ गर्भपातनिमित्तास्रश्रोणितातिस्रवाच्चयः अभिघातनिमित्तश्वयनसिध्यत्यपतानकः ८६ गृहीत्वार्धेन
नुर्वायुशिरास्नायुर्विशोष्यत्व पक्षमन्यतरंहंतिसंधिसंधानमोक्षयन् ८७ कृत्स्नार्धकायस्तब्धस्यात्कर्मण्योविचेतनः एकांगरोगतं
केचित् अन्येयक्षवधंवि दुः ८८ सर्वांगरोगतद्वच्चसर्वकायाश्रितेनिले दाहसंतापमूर्च्छास्युः वायुपित्तसमन्विते ८९ शोष्यंसोथगुरु
त्वानितस्मिन्श्लेष्मकफोल्बणं शुद्धेवातहृतंपक्षंकृच्छ्रसाध्यतमंविदुः ९० साध्यमन्येनसंयुक्तमसाध्यंक्षयहेतुकं गमिणीस्तूनकाबालवृद्ध
क्षीणक्षतकृशेषु ९१ पक्षाघातंपरिहरेद्दत्तनारहितायदि उच्चैर्व्याहरतोयर्थंवादतःकटिणान्वि ९२ हसतोजृंभतोभागं हिक्मा श्वस
नादपि सिरानासोष्ठचुबुकललाटक्षणसंधिगः ९३ अर्दयत्यनिलोवक्त्रमर्दितंजननंयतः वक्राभवतिवक्राक्षिग्रीवाचाप्यप्रवर्तते ९४ शिर
श्चलितवाग्संगोनेत्रादीनांचवेक्षणं ग्रीवास्तुबुकदंतानांयस्मिन्नपार्श्ववेदना ९५ तमर्दितमिनिप्राहुर्व्याधिंव्याधिविचक्षणः ९६ क्षी
णस्यानिमिषाक्षस्य प्रसक्तवच्यक्तभाषिणः ९६ नसिध्यत्यर्दितंगाढविवर्षतपनस्यच गतेवेगेभवेत्साध्यंसर्वेषांक्षेपकादिषु ९७
जिह्वानिर्लेखनाक्षुब्धभक्षणाद्भिघातसः कुपितोहनुमूलेस्तब्धसक्थ्यभनुस्तोहनु कंगतिविहतास्यंतमथवासन्नमस्यतो हनुग्रहः सते
नस्यात्कृच्छ्राच्चवर्णभाषणं ९९ दिवास्वप्नादिसंरब्धानविक्रेताधोनिरीक्षणैः मन्यास्तंभंप्रकुरुतःसएवसश्लेष्मणावृतः ६०० वाग्ग्रहि
नीशिरासंस्थाजिह्वासंस्तभ्यतेनिलः जिह्वास्तंभस्यतेनान्यपानवाक्यधृनीशता १ रक्तमाश्रित्यपवनःकृत्वान्यूर्ध्वंधराशिराः
रुक्षास्रवेदनाक्षुद्रासोसाध्यस्याल्पिरोग्रहः २ स्फिक्पृष्ठपूर्वोरुकटीपृष्ठजानुजघापदक्रमान् गृध्रसीस्तंभरुक्कोदंगृह्णातिस्पंदतेमु
हुः ३ वाताहतकफातंद्रागौरवारोचकान्विताः वातजायामवंतोदादेहस्यापिचवक्रता ४ जानुकट्यूरुसंधीनांस्फुरणंस्तब्धतारुजा
नलप्रसंगुलीनांचाकंडराबहुशःस्थतः बद्धोकर्मक्षयकरीविस्वाप्यादसहोच्यते वातशोणितजःशोथोजानुमध्यमहारुजः ६ क्षय:को
ष्टुकशीर्षस्तुस्फुलक्षोष्टुकशीर्षवत् वायुःकट्यांश्रितःसक्थिकंडरामाक्षिपत्यथा ७ खंजदारुतभंवक्त्रंतुपंगुसक्थ्याहृयंवधात् न
कामंवेपथयस्तुखं जनिवस्तुगच्छति ८ कलापखंजविज्ञातंमुक्तसंधिप्रबंधयत् स्फुपादविषमन्यस्तश्रमाद्राजायतयदा ९ वात
नगुल्फमाश्रित्यतमाहुर्वातकंटकं पादयोकुरुतेरुहपिनाख्यंकुसहितोनिलः १० विशेषतश्चक्रमतः पादहर्षंतमादिशेत् दुष्य

तेचरणोयस्य भवेत्तंवप्रसक्तपंकौ ९९ प्रादहर्षःसविज्ञेयः कफवातप्रकोपतः अंशदेशास्थिरोवायुः शोषयेद्देशबंधनं ९२ शि
राश्चाकुंचनत्वस्थोजनयेदनबाहुकं अक्षयवायुःसकफाधमनीःशब्दवाहिनीः ९३ नरकंगोत्रियकं सूक्ष्मिन्नीनगृहदं आधो
वावेदनयातिवच्चोमित्राशयोस्थिता ९४ भिदं तीव्रगुदापस्तेनासूनीनामनामतः गुदोपस्थोसेवप्रतिलोमंप्रवलधावतः ९५ वेगैः
पक्वाशयंयातिप्रतूनीतिहसाव्यते सरोपमत्युग्ररुजन्मानमुदरंभृशं ९६ अध्मानमिनतज्ञानीयात् घोरंवातनिरोधजं विमुक्तपा
र्श्वहृदयतेवामशयेस्थितं ९७ प्रत्याध्मानंविजानीयाक्कपवाकुलितंनिले तामेरधरतासंज्ञात्संचारीयदिवानिलः ९८ अशी
लावत्यधनोग्रंथीवृतआयतउन्नतः वातशीलाविजानीयाद्हिमागविरोधिनी ९९ एतामेवरुजंपेनावातविण्मूत्ररोधिनी प्रत्यष्ठी
लामितिवेदज्ञउदरेतिर्यगुच्छ्रिते २० मारुतेविगुणेबस्तौमूत्रसम्यक्प्रवर्तते विकारांविविधांश्चैवप्रतिलोमंभवेद्यहि सर्वांगकंपः
शिरसोवायुर्वेपथुसंज्ञितः खल्लीतुपादजंघोरुकरमूलावमोदवी २२ अधःप्रतिहतोवायुश्लेष्मणामारुतेनवा करोत्युद्वारवाहु
ल्यमूर्ध्ववातःसउच्यते २३ स्थाननामानुरूपेश्चलिंगैःशोषानविनिर्दिशेत् संसर्गेषुसंसर्गंपित्तादेरुपलक्षयेत् २४ हनुस्तं
भादितीक्षेपपक्षाघातापतानकाः कालेनमहताद्याना यत्नासिध्यंतिमानवाः २५ नवान्बलवतस्तेनान्साधयेच्छिरुपद्रवान् वि
सर्पदाहरुक्संगमूर्च्छारुच्यग्निमार्दवैः २६ क्षीणमांसबलवतांघ्नंतिपक्षवधादयः मृदुसमवेभग्नेकपाधमाननपीडिते २७ रु
जातिमंतंचनरंवातव्याधिर्विनाशयेत् अव्याहतगतिर्यस्यस्थानस्थः प्रकृतःस्थितः २८ वायुस्थासोधिकंजीवेद्वातरोगसमा
शनं २९ इतिवातरोगनिदानं॥ ॥लवणाम्लकटूष्णातिस्निग्धोष्णाजीर्णभोजनैः किण्वशुष्कानूपामांसपिण्याकमूलकैः
३० कुलित्थमाषनिष्पावशाकादीपकलक्षुभिः दध्नारनालसौवीरसक्तुतक्कसुरासवैः ३१ विरुद्धाध्यशनक्रोधदिवास्वप्नप्रजा
गरैः प्रायसःसुकुमाराणांमिथ्याहारविहारिणां ३२ स्खलानांरक्तपित्तंवापिकुप्यतेवातशोणितं ३३ हस्त्यश्वोष्ट्रैर्गछतश्चा
श्नतश्चविरुद्ध्यभंसविदाहैनस्यं क्रुद्धैरंकविदहत्यासुतच्चदुष्टं स्वस्तंपादयोश्चीयतेच ३४ तत्संयुतंवायुनादूषितेननलाक्षस्ता
दुच्यतेवातरक्तं तद्पित्तदूषितेनासृगातंस्तेष्मादुष्टेनासृगाकः ३५ स्पर्शाद्ग्नेर्भेदतोदप्रशोषास्रापोपेतोवातरक्त

नपादेा पित्तास्रुग्भ्यांमुग्रदाहोभवेतामत्यर्थंछिन्नरक्तशोफोमद्रूच ३९ कंडूमंतोस्वेदशीतोसशोफौगंडौनोरुग्ध्मोश्लेष्मदुष्टेनुरक्ते
सर्वेदुष्टैः शोणितवापिदोषाः स्वंस्वरूपंपादयोर्दर्शयंति ३० स्वेदात्यर्थंनवार्द्रंघर्म्यशाद्वस्तंतिरुक् संधिसंधिल्यमालस्यंसदनं
पीडकोद्गमः ३८ जानुजंघोरुकट्यासाहस्तपार्श्वादिसंधिषु निस्तोदस्फुरणंभेदोगुरुत्वंस्तमिरवच ३९ कंडुसंधिषुरुग्दाहोभ्रम
नश्यतिच्यासकृत् वैवर्ण्यमंडलोद्गतिर्यार्तास्रकृपूर्वलक्षणं ४० वातार्धिकेधिकतत्रमूलस्फुरणंशूलं शोथ्यरोक्ष्यंचकृष्ण
त्वंशावतावृद्धिहानयः ४१ धमन्यंगुलिसंधीनांसंकोचांगग्रहोतिरुक् शीतद्वेषानुपशयोस्तंभवेपथुसमयः ४२ रक्तशोथा
तिरुक्तोदस्तात्रश्चिमविमायंते स्निग्धरुक्षैश्चमंथेनतिकंडूक्लेदसमन्वितः ४३ पित्तविदाहसंमोहस्वेदामूर्छामदः सन्
दू स्पर्शासहत्वमंगानांशोषपाकेभिशोफता ४४ कफेस्तैमित्यगुरुतास्निग्धत्वंसांतता कंडूर्मंदोचिरक्लेदः सर्वलिं
गसंकरः ४५ पादयोर्मूलमास्थायकदाचिद्धस्तयोरपि आपोविषमिवकुद्धंतद्देहमनुसर्पति ४६ अजानुस्फुटितंयच्च
प्रभिन्नंप्रस्रुतंचयत् उपद्रवैर्यच्चयुक्तंप्राणमांसप्रयादिभिः ४७ वातरक्तमसाध्यंस्यानृयाप्यसंवत्सरोत्थितं अस्तप्ररोह
कृष्णासामांसकोथिशोथग्रहः ४८ मूर्छाचदमरकृतृष्णाज्वरमोहभ्रमाः हिक्कापांगुल्यवीसर्प्यपाकतोदभ्रमः क्रमः ४९
अंगुलीवक्रतास्फोटदाहमर्मग्रहार्बुदाः एतैरुपद्रवैर्युक्तं मोहेनैकेनवापियत् ५० वातरक्तमसाध्यंस्याद्यत्रातिक्रांतवत्सरं
अक्लन्नोपद्रवंयाप्यंसाध्यंस्यान्निरुपद्रवं ५१ एकादोषानुगंसाध्यंनवयाप्यंद्विदोषजं त्रिदोषजमसाध्यंस्याद्यस्यचस्युरुप
द्रवः ५२ इतिवातरक्तनिदानं ॥ ॥शीतोष्णद्रवसंशुष्कगुरुस्निग्धैर्निशेवितैः जीर्णाजीर्णेतथायासमक्षोमः सम्य
ग्जागरैः ५३ सश्लेष्मभेदापवनः सामंमत्यर्थंसंसितं अभिभूतेतरंदोषमुरुवेत्प्रतिपद्यते ५४ सक्थ्यस्थिनाप्रपूर्यांतः श्लेष्मा
णास्तिमितेनच तदास्तब्धातिसंतनारुः स्तब्धोसौतावचेतनो ५५ परकीयाविवगुरुस्यातामतिभृशाव्यथो ध्यानोगमदस्तिमि
त्यंतद्वार्छर्दिरुचिज्वरः ५६ संयुक्तोपादसदनंकृच्छ्रोधरणसंज्ञिभिः तमोरुस्तंभमित्याहुः गद्यवातमथापरे ५७ प्राग्रूपंत
स्यनिद्रास्तिध्यानंस्तिमितताज्वरः लोमहर्षरुचिच्छर्दिर्जंघावसदनंतथा ५८ वातसंकिसरज्ञानात्तस्यस्यास्नेहनामुनः

33/1912

पादयोःसदनंसक्थिकृच्छ्रदुद्दहनंतथा ५९ जंघरुग्लानित्यर्थंशश्वज्जानाहवेदना पर्वस्यर्थंनतिर्यंशीतस्यशांतेर्वृद्धि च ६० स
स्थानेपीडनेगत्यांचालनेचाप्यनिःश्वरः अनन्येनहिसंभग्नाउरुपादेचमन्यंते ६१ यस्यादहर्तिर्नोशांतिर्विपनःपुरुषोभवेत् उरु
स्तंभस्तमाहान्यात्तमादेयंत्यथावनं ६२ इतिगुरुस्तंभनिदानं॥ ॥९३॥विरुद्धाहारचेष्टस्यमंदाग्नेर्नित्यमलसस्यच स्नि
ग्धंमुष्णंनात्यम्बव्यायामंकुर्वतस्तथा ६३ वायुनाप्रेरितान्यामेश्लेष्मस्थानंप्रधावति तेनास्यर्थंविदग्धोसौधमनीप्रतिपद्यते ६४
वातपित्तकफैर्भूयादूषितः सोम्लउद्गारसः स्रोतांस्यभिस्यंदयतिनानावर्णांतिपिच्छलः ६५ जनयत्यग्निदौर्बल्यंहृदयस्यच
गौरवं व्याधिनामाश्रयोह्यस्यामसंस्यांतिहारुणः ६६ मन्याग्रहशिरःकंपजानुत्रिकसंधिवुंचयत् सराङ्स्तब्धगात्रश्च आ
मवातस उच्यत उरुगानल्दौर्बल्यादविपच्यस्तुयोरसः सआमसंज्ञकोदेहंसर्वरोगप्रकोपनः ६७ युगपत्कुपितावेतौत्रिकसं
धिप्रवेशकौ स्तब्धंचक्रुरुतगात्रमामवातःसमुच्यते ६८ अंगमर्दोरुचिस्तृष्णाआलस्यंगौरवंज्वरः अपाकःशून्यतांगानांमाम
वातस्यलक्षणं ७० सकृत्सर्वरोगाणांयदाप्रकुपितोभवत् हस्तपादशिरोगुल्फत्रिकजानूरुसंधिषु ७१ कुरुतेसरुजं
शोथंयत्रदोषप्रपद्यते सदेशोरुत्यंतयर्थंव्याविद्धइवदृश्चिकैः ७२ जनयत्यग्निदौर्बल्यंप्रसेकारुचिगौरवं उत्साहहानि
वैरस्यंसाहंचबहुमुत्रता ७३ कुरुतेकठिणतांभृशंतथानिद्राविपर्ययः तृट्छर्दिभ्रममूर्छाश्चदृङ्मुखविट्विबंधता ७४ ना
डयांत्रकूजमानाहंकस्तांश्चान्यानुपद्रवान् पित्तासृग्भ्यांसाहरागंचसभृशंपवनानुगं ७५ स्तिमितेगुरुकंडूचकफदृष्टंतमादिशे
त् एकदोषानुगःसाध्योद्विदोषोयाप्यमुच्यते ७६ सर्वदेहचरःशोथसन्निपातकः ७६ इतिश्लेष्मवातनिदानं॥ ॥
दोषैःपृथक्समस्तामद्वंद्वैर्भृशोष्णाभवत् सर्वैर्वेतेषुभृशेषुप्रायेणपवनःप्रभुः ७७ व्यायामयानादतिमैथुनाच्चप्रजाग्न
रास्थिनजग्लानिपानात् कलायमुद्गादकिकोरदूषादस्यर्थंरुक्षाभिध्यशनाभिघातात्॥ ७८॥कषायतिक्तादिविरूक्षजाग्रविरु
द्धवह्वल्पकशुष्कशाकात् विट्शुक्रमूत्रानिलरोधनाच्छोकोपवासादतिहास्यभाष्यात् ७९ वायुःप्रदुष्टोजनयेद्भृशंरुज
साश्वेबस्तित्रिकपृष्टदेशे जीर्णेमरुत्पर्वघनागमेचशीतेचकोपंसमुपैतिगाढं ८० मुहुर्मुहुश्चोपशमञ्चकोपं विट्वातसंस्तं

भनभेदतोदैः संस्वेदनाभ्यंतनमर्दनाद्यैः स्निग्धोपभोज्यश्च शमंप्रयाति ८१ क्षारगतिस्निग्धाम्लविदाहिनेत्यादिपथ्याकुलित्थपूपैः कट्वम्लैसौवीरकादिकैरुद्गारे क्रोधनत्वायासर्वप्रतापै ८२ याम्यातियोगादशनैर्विदग्धैः पित्तंप्रकुप्यत्यतिकर्गतिशूलं तृष्मोहदाहार्तिकरं हिनाभ्यांससंस्वेदमुष्णाभ्रमनोषयुक्तं ८३ मध्यंदिनेकुप्यतिचार्धरात्रेविदाहकालेऽनलसंश्रयेण शीतैश्चशीतैस्समुपैतिशांतिस्कस्वानुशीतैरपिभोजनैश्च ८३ मध्यंदिनेकुप्यतिचार्धरात्रेविदाहकालेऽनलसंश्रयेण शीतैश्चशीतैस्समुपैतिशांतिस्कस्वानुशीतैरपिभोजनैश्च ८४ अनूपवारिजकिलाटपयोविकारैर्मांसैस्त्वपिष्टकृशरातिलशष्कुलीभिः अन्यैर्बलाशजनकैरपिहेतुभिश्चश्लेष्मप्रकोपमुपगम्यकफोतिशूलं ८५ हृल्लासकासप्रसनास्यसंस्रवैरामाशयस्तिमितकोष्ठशिरोगुरुत्वैः भुक्तेसदेवचरजंकुरुतेतुमार्दवंसर्वेंद्रियाण्यर्दितवच्छिथिलकुक्षिगमन्नवेगं ८६ सर्वेषुदोषेषुचसर्वलिंगंविद्यादिषकुसर्वभवंहिशूलं सकष्टमन्नंविपचत्यतुल्यंविवर्जनीयंप्रवदंतितज्ज्ञाः ८७ अरोपहृल्लासवमीगुरुत्वैस्तिमियमानाहकफप्रसेकैः कफस्यलिंगनसमानलिंगमामोद्भवंशूलमुदाहरंति ८८ वस्तेर्हृत्कंठपार्श्वपुरःशूलः कफवातिकः कुक्षेर्नाभिमध्येपुरःशूलः कफपैत्तिकः ८९ हृन्नाभिजत्रुकराद्योरविज्ञेयोवातपैत्तिकः एकदोषान्वितःसाध्यः कृच्छ्रसाध्यौद्विदोषजः ९० सर्वदोषास्थितोघोरस्तमसाध्योमृत्युपद्रवः ॥९१॥ इतिशूलनिदानं ॥ ॥भूनेर्जीर्यतियच्छूलंतत्स्वपरिणामजं तस्यलक्षणमप्येतत्तमामंसंनाभिधीयते ९२ वलासःप्रच्युतस्स्वानात्संतप्तःसहमूर्छितः वायुमादायकुरुतेशूलंजीर्यतिभोजने ९३ सकुक्षेरुदरेपार्श्वेनाभ्यांचस्तोरसंतथा प्रष्टमूलप्रदेशेषुसंक्षोभंतेपुवापुनः ९४ भुक्तमात्रेतथावा पीतेजीर्णेऽन्नशाम्यति शालिकव्राहशालीनांभोजनेनविवर्द्धते ९५ तत्सरोगंमजंशूलंदुर्विज्ञेयंमहागदं अहाररसवाहीनांस्रोतसांदुष्टिहेतुकं ९६ आत्मानंदोषविण्मूत्रंचापिबंधात्तसंवेपनैः स्निग्धोष्णोपशमपार्थवातिकंतद्विदुर्बुधाः ९७ तृष्णादाहरतिश्वेदकट्वम्लल्वणोत्तरं शूलंशीतसमंप्रायंपैत्तिकंलक्षयेद्बुधः छर्दिर्हृल्लासमोहस्वप्नारुचिर्घ्मतंद्रिकृत् ९८ कटुतिक्तोषणशीतवनज्ञेयंकफात्मकं ९९ संसृष्टलक्षणंबुध्वा द्विदोषपरिकल्पयेत् त्रिदोषजममाध्येनुक्षीणमांसबलानले १०० जीर्यन्नजीर्णवायस्थूलमुपजायते पथ्यापथ्यप्रयो

35/1912

गेणभोजनाभोजनेनवा १ नश्यमयातिनियमात्सोन्नद्रवउपाहृतः वेदनातितृष्मूर्छाआनाहोगौरवोरुचिः २ कासश्वासश्चहिक्काचशूलस्योपद्रवास्मृताः ३ इतिशूलपरिणामशूलान्नद्रवाणांनिदानं ॥ ॥ वातविण्मूत्रवातभास्तगृक्षयोद्वारवर्मीद्रियैः क्षुत्तृष्छोच्छ्वासनिद्राणांध्त्यावर्तसंभवः ४ वातमूत्रपुरीषाणांसंगाध्मानक्कमोरुजा उदरंवातजन्याश्चानरोगास्युःवातनिग्रहात् ५ अरोपशूलोपरिकर्तिकाचसगःपुरीषस्यनथोर्ध्ववातः पुरीषमास्यादथवानिरेतिपुरीषवेगाभिहतेनरस्य ६ बस्तिमेहनयोःशूलमूत्रकृच्छ्रशिरोरुजः विनामांवक्षणानाहस्यालिंगंमूत्रनिग्रहे ७ मन्यागलस्तंभशिरोविकाराऊरुभेदापघातात्पवत्मकास्युः तथाक्षिमासानयनामयाश्चभवंतितीव्राः सहकर्णरोगैः ८ आनद्धवाय्वग्निशकृज्जलानांविण्मूत्रवातग्रहणोदकंप्राप्तममुंचतोहि शिरोगुरुत्वंवदनामयाश्चसर्वेतिवीव्राः सहपीनसेना ९ मन्यास्तंभशिरःशूलमर्दितार्द्धविभेदकौ इंद्रियाणांचदौर्बल्यंक्षयश्चस्याद्विधारणात् १० कंठास्यपूर्णंसमानीवनादःकुक्षेश्चवायोरथवाप्रवृत्तिः उद्गारवेगाभिहतेभवेन्नतिर्विकारापवनप्रसूताः ११ कंडूःकोष्ठेविच्छिंगशोथपांडुत्वामयत्वराः कुक्षेर्हृल्लासवीसर्पविदाहिनिष्ठहृल्लासरागाः १२ मूत्राशयेवेगसमुत्थयोश्चशोफोरुजामूत्रविनिग्रहश्च शुक्राश्मरीमूत्रनृश्रवणंभवेच्चतेविकाराः प्रसवंतिशुक्रं १३ तद्वेगमर्दोरुविवृद्धमेढ्रधुपघाताक्षातावदृष्टेः कंठशोषःश्रवणावरोधः स्तब्धाभिघाताद्धृदयव्यथाच १४ श्रोतांस्यनिश्वासविनिग्रहेणहृद्रोगमोहावथवापिगुल्मः ऊरुभागमर्दोक्षिशिरोनिजाद्यनिद्राभिघातादथवापितंद्राः १५ वायुःकोष्ठानुगेरुक्षकषायकटुतिक्तकैः भोजनैःकुपितःसद्य उदावर्तंकरोतिच १६ वातमूत्रपुरीषास्रकफमेदोवहास्विच श्रोतांस्युदावर्तयतिपुरीषंचापिवर्तते १७ ततोहृद्बस्तिशूलार्तोहृल्लासारुचिपीडितः वातमूत्रपुरीषाणिकृच्छ्रेणल्भतेनरः १८ श्वासकासप्रतिश्यायदाहमोहतृषाज्वरान् वर्मीहिक्काशिरोरोगमन्नश्रवणविभ्रमान् १९ बहूनन्यांश्चलभतेविकारावातकोपजान् २० आमंशकृत्वानिचितंक्रमेणभूयोविबद्धंविगुणानिलेन प्रवर्तमानंनयथास्वमन्नंविकारमानाहमुदाहरंति २१ तस्मिन्नुभवेत्यामसमुद्भवेनतृष्णाप्रतिश्यार्यशिरोविदाहाः आमाशयशूलमथोगुरुत्वंहृल्लासउद्गार

विघाननेच २२ स्तंभःकंटीपृष्टपुरीषमूत्रशूलोथमूर्छाकृशतोर्ध्वमार्गातू श्वासश्चपक्वाशयजेभवंतिनथालसोक्तानिचलक्ष
णानि २३ तृष्णार्दितंपरिक्लिष्टंक्षीणंशूलैरभिद्रुतं शश्वद्दमंतमतिमानदावर्तिनमुत्सृजेत् २४ इत्यनाहोदावर्तनिदानं॥ ॥
नष्ठावातादयोह्यर्थामिथ्याहारविहारतः कुर्वंतिपंचधागुल्मंकोष्टांतर्ग्रंथिरूपिणं २५ तस्यपंचविधंस्थानं पार्श्वहृन्नाभिव
स्तयः हन्नाभ्योरंतरेग्रंथिस्चारीयदिवातजः २६ वृतंसंचेपापचयउगुल्मइतिसंज्ञितः सव्यस्तेनायतंदोषैः समस्तैरपिवो
द्भवेत् २७ पुरुषाणांतथास्त्रीणांजेयारोगेनचामरः २८ उद्गारबाहुल्यपुरीषबंधस्तृष्यक्षयस्तंचविकूजनानि अंत्यपमा
नानविपर्ययश्चातिरोगेतद्दिगुल्मस्यवदंतिचिन्हं २९ अरुचिःकुक्षौविण्मूत्रवातास्त्रप्रतिकूजनं अनाहश्चोर्ध्ववातत्वंसर्वगु
ल्मेषुउक्षयेत् ३० रुक्षान्नपानंविषमातिमात्रंक्षिप्तंचवेगावनिग्रहश्च शोकाभिघातामलसंक्षयश्चनिरंजनावानिद
गुल्महेतुः ३१ यश्थानसंस्थानरुजाविकल्पंविद्यातसंगगलचक्रशेषं वृणावारणंशिशिरज्वरंचहृत्कुक्षिपार्श्वासशिरो
रुजंच ३२ कोगतिर्नार्णेत्यधिकप्रकोपंपुनःपुनस्तद्वसमुपैतियश्चा वातात्मगुल्मीनचतंकरुक्षकषायतिक्तकटुनोपसेवेत ३३
ज्वरःपिपासावस्नांगरागश्छर्दिमहर्द्धायेतिभोजनेच स्वेदोविदाहात्रणवच्चगुल्मः स्पर्शासहःपित्तकगुल्मचिन्हं ३४ शीतंगुरु
स्निग्धमचेष्टनंचसंपूरणंप्रस्वपनंदिवाच गुल्मस्यहेतुःकफसंभवस्यसर्वोतिदुष्टान्नचयात्मकस्य ३५ स्तैमित्यशीतज्वरगात्र
सादहल्लासकासारुचिगौरवाणि शेत्यंरुगल्पाकृतिवर्णाश्चनंपुंसकस्यलिंगान्यपलभ्यगुल्मे ३६ द्विदोषजेदोषबलाबलंच्या
मिश्रलिंगान्यभिनादिसेदोषक्लप्तनार्थं ३७ महारुजंदाहपरीतमश्मवद्घनोन्नतंशीघ्रविदाहिदारुणं मनःशरीराग्निबल
पहारिणंद्विदोषजंगुल्ममसाध्यमंतन् ३८ नवप्रसूताहितभोजनायायाचामगर्भविस्रंसहतोवा वायुर्हितस्याःपरिगृह्यरक्तं
करोतिगुल्मंसरुजंसदाहं ३९ पित्तस्यलिंगेनसमानलिंगंविशेषणंचाप्यपरंनिबोध्य यःस्यंदतेपित्तमवर्मार्गैश्चिरात्प्रभू
तः समगर्भलिंगः ४० सराधिरस्त्रीभवएवगुल्मोमासेव्यतीतेदरमेचकित्सः ४१ संचिंतःक्रमशोगुल्ममहावस्तुपरि
ग्रहः ४२ कृतशूलःशिरानध्मोयद्वाकंडूवान्वितः ४३ दोर्बल्यारुचिहृल्लासकासतंद्रादिरानिजेः नृष्णातंद्राप्रतिश्या

37/19

येः युज्यतेनससिध्यति ४४ गर्हीवासज्वरश्वासंछर्द्यतीसारपीडितं हृन्नाभिबस्तिपादेषुशोफःकर्षतिशूलिनं ४५
४५ श्वासशूलपिपासान्नद्विद्वेषोग्रंथिमूढता जायतेदुर्बलत्वंचगुल्मिनोमरणायच ४६ इतिगुल्मनिदानं॥ ॥अ
त्यम्लगुल्मंभकषायतिक्तश्रमाभिघाताध्यसनप्रसंगैः संचिंतनंवेगविधारणैश्चहृद्रामयंपंचविधंप्रदिष्टं ४७ दूष
इत्वारसंदोषोविगुणोहृदयंगताः हृद्विबाधांप्र कुर्वंतिहृद्रोगंतप्रचक्षते ४८ आकंपतेमारुतजहृदयंतुद्यतेतथा निर्मि
थ्यतेदीर्यतेचस्फाट्यतेपाट्यतेतथा ४९ तृट्शोषदाहमूर्छास्युःपेतिकेहृदयंक्रमः धूमायनंचमूर्छाचस्वेदःश्लेष्मो
ल्वणस्यच ५० गौरवंकफसंश्रावोरुचिस्तंभोग्निमार्दवं माधुर्यमप्तिवास्यस्यबलासावर्तनेहृदि ५१ विद्यांघ्रिदोषलक्षयिस
र्वलिंगंतीव्रानिर्देशेकृमिजंसकृंडु ५२ उत्क्लेदःशीवनंतोदःशूलंहल्लासकस्तमः अरुचिःश्यावनंचशोषश्चकृमिज
भवेत् ५३ कृमिःशाखाभ्रमःशोथोजंतवस्तेषामुपद्रवाः कृमिजेकृमिजानीनांश्लेष्मकाणांचयंमताः ५३ संस्तंभःसन्न
रंधोररुक्स्पर्शासहंगुरु आध्मानकुक्षिहृत्कंठवातविण्मूत्रशोथता ५४ तंद्रारोचकशूलानितस्यलिंगानिनिर्दिशेत्
इतिहृद्रोगनिदानं॥ ॥व्यायामतीक्ष्णौषधरूक्षमद्यप्रसंगनित्यद्रुतशीघ्रयानात् आनूपमद्याध्यशनादजीर्णा
त्तस्रोमूत्रकृच्छ्राणिनरोणांतथार्शो ५५ पृथक्मलास्तैःकुपितानिदानैःसर्वथवाकोपमुपेतिबस्तिः॥ मूत्रस्यमार्गंपरिपीडयं
तियदातदामूत्रयतीचकृच्छ्रात ५६ तीव्रातिरुक्कक्षणबस्तिमेढ्रं स्वल्पंमुहुर्मूत्रयतीहवातात् पित्तंसरक्तंसरुजंससदा
हंमूत्रंमुहुर्मूत्रयतीहपित्तात ५७ बस्तेःसलिंगस्यगुरुत्वशोफोमूत्रंसपिंडंकफमूत्रकृच्छ्रे ५८ मूत्रंसाहिफुसत्स्यनक्ष
तंषुभिहतंषुच मूत्रकृच्छ्रंतदाधातुजायतेभरशदारुणं ५९ वातकृच्छ्रेणतुल्यानितस्यलिंगानिनिर्दिशेत् अभिष्यंदिच
गुर्वभ्रमुष्कशाकातिशेवनात् ६० सश्रियाश्रयत्यल्पीहोसघोइद्वि उदारणं उरोरुगंतदाकृच्छ्रोकुरुतःकफभारतो ६१
सकृतस्कृतदाघातात्वायुर्विगुणतांगतः अध्मानवातशूलोत्थमूत्रकृच्छ्रंकरोतिच ६२ अश्मरीहेतुतत्सर्वंमूत्रकृच्छ्रमुदा
हरेत् शुक्रंशेषैरुपहतेमूत्रमार्गेविधारिते ६३ सशुक्रंमूत्रयत्कृच्छ्रात् बस्तिमेढ्रनशूलवान् शर्करायाविशेषेणतुल्यंकीर्त

यतोममा ६४ पच्यमानाश्मरीपिताछोष्यमाणात्ववायुना विमुक्तकफसंधानाक्षरंतीशर्करागमना ६५ हृत्पीडावेपथुः शूल
कुक्षावग्निश्चदुर्बलः तस्याभवतिमूर्छोनमुत्रकृच्छ्रेचरारुणं ६६ इतिमूत्रकृच्छ्रनिदानं ॥ ॥ जायतेकुपितैर्दोषैर्मुत्रा
तान्त्र्यादश ६७ प्रायोमूत्रविघातार्थीवातकुंडलिकादयः ६७ वातकुंडलिकाशीलावातवस्तिस्तथैवच मूत्रातीतः सजठरा
मूत्रौत्सर्गक्षयस्तथा ६८ मूत्रग्रंथिर्मूत्रशुक्रमुष्कवातस्तथैवच मूत्रासादाविद्विद्यानो रोगाद्वादशकीर्तिताः ६९ मूत्रोद्
गविधानाद्वावायुर्वस्तोसवेदनः मूत्रमाबृंह्यत्यचरतिविगुणाकुंडलीकृतः ७० मूत्रमुत्स्यात्समथवासरुजंसंप्रवर्तने वातकुंडल
कातानुव्याधिविद्यात्कुंडलं ७१ अधोपयनवस्तिगुदरुंधावायुश्चलोचना कुर्यातीव्रार्तिमशीलाऽमूत्रविण्मार्गरोधि
नी ७२ वेगविधारयेद्यस्तुमूत्रस्याकुशलोनरः विरुणद्धिमुखंतस्यवस्तिगतोनिलः ७३ मूत्रसंगोपिवेतनवस्तिकुक्षि
रुजाकरः वातवस्तिरितिज्ञेयः सच्याधिकृच्छ्रसाधनः ७४ विरेधारयतोमूत्रंत्वरयानप्रवर्तने मेहमानस्यमदवामूत्रातीतः
सउच्यते ७५ मूत्रस्यवेगमिहतंतदुदावर्तनेनुकः अपानकुपितोवायुरुदरंपरिपद्यते ७६ नाभेरधस्ताद्धमानंतनयेनाव
वदनं तंमूत्रजठरंविद्यादधोवस्तिनिरोधनं ७७ वस्तेोवाप्यथवानाभेर्मणेोवायस्यदेहिनः मूत्रप्रवृत्तसंस्येतसरुकवाप्रवा
हनः ७८ श्वेवल्गेनरत्यमात्यंसरुजंवाप्यनीरुजं विगुणेनिलजान्याधिसमूत्रोत्संगसंज्ञितः ७९ रक्तस्यशुक्रदेहस्यवस्ति
स्थोपिनमारुतो मूत्रक्षयंसरुक्तदाहंजनयेनातदाख्यं ८० अंतर्वस्तिमुखंवृत्तः स्निग्धश्लक्ष्णः सहसासवेत् अश्मरीतुल्य
रुकूग्रंथिमूत्रग्रंथिः सउच्यते ८१ मूत्रीनस्यस्त्रियंयातोवायुनाशुक्रमुद्वृत स्थानाच्युतंमूत्रयतः प्राक्पश्चाद्वाप्रवर्तने॥
८२ अश्मरीवक्ष्यतीकाशंमूत्रकृच्छ्रेनदृश्यते व्यायामाध्वातपैःपित्तेवस्तिप्राप्यनिलायुतं ८३ वस्तिमेढ्रगुदंचैवप्रदहनश्च
यदधः मूत्रहर्षमथवासरुजंरक्तमवावा ८४ कृच्छ्रान्मुनः पुनर्जंतारुजावातेवदेतिनं पित्तकफाद्वापिवासकृच्यतेनिले
नचेत् ८५ कृच्छ्रान्मूत्रेनदारक्तंपित्तंश्वेतंधनंसरुजंतु नदाहरागनाशंश्वेवर्णंवर्णंसवर्जयेत् ८६ शुक्लंसमस्तवर्णंवामूत्र
सादंवदेतिनं रूक्षदुर्बलयोर्वातेनोदावर्तः शर्कराभवेत् ८७ मूत्रश्चानानुपयेतविरसंरक्तसंनरः विड्गंधिमुत्रयेत्क

पणंवहुमूत्रकृच्छान्वितं अश्मरीक्षपयोत्याशुशिकनाशर्करान्विता २९ इतिशर्करानिदानं॥ ॥अथ्यासकंस्वप्नसकं
दधीनिप्राम्योदकारूपरसाःपयांसि नवान्नपानगुडवैकृतंच प्रमेहहेतुःकफकृच्चसर्वं १२ मेदश्चभांसंचशरीरजंचक्लेदंक
फोवस्तिगतंमदुष्य करोतिमेहान्समुपेतमुष्कोस्तान्नेवमुपेतंपरिदुष्यचापि १३ क्षीणंयुदोषंबलकृच्यथान्नमदुष्यम
हानकुरुतेनिलश्च साध्याःकफोल्बणाःदशपित्तजाःषड्याप्यन्त्रसाध्यापवनात्मकाः १४ समक्रियत्वाद्विषमक्रियत्वा
न्महात्ययत्वाच्चयथाक्रमंते कफःसपित्तःपवनश्चदोषामेदश्चभूक्वाबुवसालसीकाः १५ मज्जारसोजःपिशितंप्रदुष्यप्रमे
हिणांविंशतिरेवमेहाः १६ वंतादीनामलाख्यत्वंप्राग्रूपंपाणिपादयोः दाहश्चिक्कणतादेहदूचस्वास्यत्वज्ञायते १७ सामा
न्यलक्षणंतेषांप्रभूतंकिलमूत्रता दोषदूष्यविशेषैपिलसंयोगविशेषतः १८ मूत्रावर्णादिभेदेन भेदोमेहेषुकल्पते समग्रमेत
परिज्ञायक्रियाकार्योभिषग्वरैः ११ उदकश्चेक्षुसांद्रश्चसुराकृष्टिकस्तथा शुक्लाक्षसिकताख्यश्चशीतमेहाश्चनरतथा २०
लालामेहस्तथाक्षारोनीलमेहाश्चकारकः हरिद्रमेहोमांजिष्ठारकमेहस्तथापरः २१ शोणशोणवशामेहा मज्जामेहस्तकी
र्तिकः क्षौद्रमेहश्चहस्तीचमेहानांविंशतिक्रमात् २२ अष्टौबहूशितरीतनिर्गंधमुदकोपमो मेहयुदकमेहनीकिंचिछावि
लपच्छिलं २३ इक्षोरसमिवास्यर्थंमधुरंचेक्षुमेहनः सांद्रोभवेत्पर्युषितंसांद्रमेहनमेहति २४ सरातुल्यसरामेहिउपर्य
छमधोघनं सहक्षौद्रसमापिच्छनापिच्छवद्बहुलासितं २५ शुक्राभःशुक्रमिश्रंवाशुक्रमेहनमेहति मृच्चयसिकतामेहि
सिकतारूपिणोमलान् २६ शीतमेहीसचबहुशोमधुरंभशसीतलं मूत्रेःमूत्रेःमूत्रेमेहिमंदमंदप्रमेहति २७ लालाते
नुसमयुतंलालामेहनमेहति क्षारमेहीनीलमेहीकालहारिद्रमेहनः २८ मांजिष्ठारकमेहीचमेहापरूपितंनमस्कृताः गं
धर्वयक्षसम्पर्शेक्षीरणक्षारनायनत् २९ नीलमेहननीलाभंकालमेहीमषीनिभं हारिद्रमेहिकटुकहारिद्रासन्निभंमह
नू ३० मिश्रंमांजिष्ठमेहनमंजिष्ठासलिलोपमं विस्रमुच्छासलवणंरक्ताभंरक्तमेहनः ३१ चत्वारस्तुवसामज्जाहस्तिमध्व
निलात्मकाः वसामिश्रंवसामेहि वसाभंपूयपेयभुहः ३२ मज्जाभंमज्जमिश्रंवामज्जामेहनमेहति कषायमधुरंरु

41/1912

क्षंगोक्षमेहंवधबुधः ३३ हस्तीमस्तइवाज्यसंमूत्रंवर्णविवर्जितं सालसांकविबुद्बुदंहस्तीमेहिप्रमेहति ३४ अविषा
कारुचर्दि निद्राकासप्रसेकानसः उपद्रवाद्वंक्ष्येनमेहीनांकफजन्मनां ३५ वस्तिमेहनमेवस्तोमुंडोमुष्कवदरणंज्वरः
दाहतृष्णाम्लकामूर्छाविड्भेदःपित्तजन्मिनां ३६ वातजानांमुहावर्तःकफरुद्गुरुलालता शूलमुन्निद्रतातापः कासःश्वासः
श्वजायते ३७ यथोक्तोपद्रवाविद्यमतिप्रभूतमवत्व पीडिकापिडिनंगादप्रमेहोहंतिमानव ३८ रजःप्रवर्तयेयस्मान्मासि
मासिविशोधयेत् सर्वान्भूशरीरदोषांश्चनप्रमेहाअतस्त्रियां ज्ञातःप्रमेहीमधुमेहिनाबानसाध्यरोगः सहिबीजदोषान
गत्वापिकेचित्कुलजानिकारोःभवंतितांश्चप्रवदंतिसाध्यान ४० एवंसर्वेप्रमेहाश्चकालेनार्तिकारिणः मधुमेहत्वमा
योंतितदासाध्याभवंतिहि ४१ मधुमेहमधुसमज्ञायतेसंक्लिद्यधा कुद्धधातुक्षयाद्यथोदोषावृतपथेथवा ४२ अद्रेता
दर्पलिंगेरतुसोनिमितं प्रदर्शयेत् क्षीणक्षणाक्षणापूर्णाभजंतेबहुसाध्यतां ४३ मधुरंयच्चसर्वेषु प्रायोमाधवमेहनो
सर्वेपिमधुमेहस्यामधुर्यात्त्वेतनोरताः ४४ प्रमेहाणांप्रजायंतेपीडिकासर्वसंधिषु शालविकाकच्छपिकाजालिनीवनिनालिनी
४५ मसूरिकासर्षपिकापुत्रिणीसर्विसर्पिणी इतिपंचतिपिडिकाप्रमेहोपेक्षयादश ४६ गोरसर्षपसंस्थाना तत्प्रमाणाच
शर्षणी सहाहावूर्मसंस्थानाज्ञेयापिच्छपिकाबुधैः ४७ जालिनीनित्रदाहानुमासन्नालसमाश्रिता अवगाढरुजाबुद्बु
दृष्टवाप्युद्वेगपिवा महतीपीडिकाज्ञेयाविनतांविनतास्मृता महत्यल्पाविनाज्ञेयापीडिकासानुपूर्विणी ५० मसूरदलसंस्था
नाविज्ञेयासामसूरिका रक्तासितास्फोट्युतादारुणाचलक्षणामता ५१ विद्रधिकंचवृनाचकर्दिणाचविद्रधिका विद्रधिलक्ष
णोर्युक्ताज्ञेयाविद्रधिकानुसा ५२ येयन्मथाःस्मृतामेहास्तेषामंतास्तुतन्मयः विनाप्रमेहमप्येतानज्ञायंतेदुष्टमेदसा ५३
नावनद्धेवनलक्ष्यंतयावद्वस्तुपरिग्रहः मुंदहृदिसिरश्चैवसृष्टमर्मसचोरिछनाः॥५४॥ सोपद्रवादुर्बलाग्नेःपीडिकापरि
वर्जयेत् प्रमेहिणोयदामूर्छमनाविलमपिच्छिलं ५५ विस्रंश्वयतिनकटुकंतदारोग्यंविनिर्दिशेत् तृड्भासमांससंकोथमेह
हिक्कामदज्वरः ५६ विसर्प्यमर्मसंरोधाःपीडिकानामुपद्रवाः ५७ इतिप्रमेहमधुप्रमेहपीडिकानिदानं॥ ॥

अव्यायामदिवास्वप्नश्लेष्मलाहारसेविनः मधुरोन्नरसप्रायः स्नेहान्मेदोविवर्द्धयेत् ५७ मेदसावृतमार्गत्वात्पुष्यस्येनन्यथा
वनः मेदस्तत्रायतेनस्मादसकृत्कर्मसेरसैः ५८ स्कन्धश्वासतृषामोहस्वप्नकथनमादनैः युक्तिस्वेदैर्गुरुत्वमाणा
लंमेथुनैः ५९ मेदस्कसर्वसन्तानांसन्देरुद्धपथिस्थितं अतएवोदरंवृद्धिः प्रायोमेदस्विनोभवेत् ६० मेदसावृतमार्गत्वाद्
युःकोष्ठविशोषतः चरत्यंधुक्षयस्यग्निमहाहारंशमयत्यपि ६१ तस्मात्सर्वाग्रजस्यास्यहारंत्यागेपिकांक्षति विकारांश्चामुत
घोरान्काश्चित्कालव्यत्तिक्रमात् ६२ एताउपद्रवकरोविशेषादग्निमारुतौ देहंहिदहनःश्लेष्मवनंदावानलोयथा मेदस्यतीव
संवृद्धेसहसैवानलादयः विकारानुदारुणान्कृच्छ्रानाशयेयाशुजीविनं ६३ मेदोमांसातिवृद्धत्वाच्चलस्फिग्गुदरस्तनः अ
यथापचयात्साहोनरःस्थूलःसमुच्यत ६४ इतिमेदोनिदानं॥ ॥ रोगाःसर्वेपिमंदाग्नेरुत्तरामुदराणिच अजीर्णा
न्मलिनेश्चान्येजायंतेमलसंचयात् ६५ रुध्वास्वंदावुवाहिनीस्रोतांसिसन्विताः प्राणान्व्युपानासंदुष्यन्नन्नंयदु
रन्नणां ६७ आध्मानंगमनेशक्तिर्दौर्बल्यंदुर्बलाग्निता शोफःसदनमंगानांसंगोवातपुरीषयोः ६८ दाहस्तंद्रावुसर्वपुन्न
ठरेषुभवंतिहि पृथक्दोषैसमस्तैश्चसंसृष्टैरुदरंत्रिधा ६९ संभवत्युदराण्युक्तानेषांलिंगंपृथक्पृथक् तत्रवातोदरेशूल
पाणिपाभिकुक्षिषु कुक्षिपार्श्वोदरंकृष्णंपृष्ठोरुकूपर्वभेदनं शुष्ककासांगमर्दाग्नियागुल्मान्नामलसंग्रहः ७१ शब्दा
णवत्गादित्वमकस्माद्वृद्धिरामवत् सतोदभेदमुदरंननुक्ष्मशिरातनं ७२ अध्मानवृत्तिवच्छब्दमारुतप्रकृतिश्च वायुश्चा
त्रसरुक्शब्दोविचेरत्सर्वतागतिः ७३ शुष्ककासांगमर्दाग्नियागुरुतामलसंग्रहः पित्तादरंज्वरमूर्छादाहतृष्णकटुतास्यता
क्त्रमोतिसारंपित्तत्वंत्वग्दाहोदरंहरित् पित्तंताम्राशिरानद्धमस्वेदंसोष्मदह्यते ७५ धूमायतिमदुस्पर्शंक्षिप्रपाकंप्रदू
यते श्लेष्मोदरंगसादश्वस्वापस्वयथुगौरवं ७६ निद्राक्लेदारुचिःश्वासकासशुष्कत्वमादिशेत् उदरंस्तिमितंस्निग्धंशु
क्लाक्षीत उदरंस्तिमितंस्निग्धंशुक्लाक्षितंतमहत् ७७ चिराभिवृद्धिकाठिण्यशीतस्पर्शगुरुस्थिरं ७८ स्निग्धोष्णपानंन
खरोममूत्रविरातंवेपुंकसमाधुन्नाः यस्मेष्मणोल्पसंयोगात्पक्त्वदुर्गंधोविषसंवनाद्वा ७९ तेनाशुरक्तंकुपितामला

दध्यामस्रछाकविरोधिदुर्गंधगंधपरुषान्नविशोषणाहा ११ अर्शास्यंचक्षुरानवेदनाशुद्धिः मर्मोपघातोविषमाग्नस्रुतिः मिथ्यापचा
रः परिकर्मणाचनिज्ञस्यहेतुः श्वयथोप्रदिष्टः १२ चरस्नायुस्नकुपरूपोरुणासितः सशुसिहर्षातियतोनिमित्तः प्रनाम्य
तिप्रोन्नमितिप्रपीडितोहीवाबलीवस्वयथुः समीरणात् १ मृदुः सगंधोशिनपीतरागवान्श्वमन्नरःस्वेदतृषामदान्वितः
यदुष्यतस्पर्शरुगाश्चिरागवान्सुपित्तशोफोस्रशदाहपाकवान् २ गुरुस्थिरः पांडुरवेदकान्वितः प्रसेककनिद्रार्चामवन्हिमांद्य
कृत् सकृच्छ्रजन्मप्रशमानिर्णीदितानवोनमेद्रिचिर्बलीकफात्मकः ३ निदानाकृतिरंसर्गात् सयथः स्याद्विशेषज्ञः सर्वाक्ष
तिः सन्निपाताशोफाख्यामिश्रलक्षणः ४ विषज्ञः सविषः प्राणिः परिसर्पणमूत्रणात् दंष्टादंशनखाघानाद्विषप्राणिनामपि
५ विण्मूत्रश्लेष्मापहृतेमलवद्रक्तसंकरात् विषवृक्षनिलस्पर्शागरयोगावचूर्णनात् ६ मृदुश्लक्ष्णोवलवांश्चशीघ्राहारुजाकरः दो
षाः स्वयथुमूर्ध्वंहिकुर्वंत्यामाशयस्थिताः ७ पक्वाशयस्थामध्यंतुवर्चस्थानस्वधः कृत्स्नदेहमनुप्रापाकुर्युसर्वंसरंतथा ८
योमध्यंदशश्वयथुसंज्ञकः सर्वगःश्वयः अङ्गोगरिष्टभूतस्यायश्चार्द्धपरिसर्पतु ९ श्वासःपीपासाछर्दिश्चंद्रार्वल्यंज्वरस्तव
यस्याग्निरुचिनोमिस्वयथुस्तंविवर्जयेत् १० छर्दिश्वासारुचिस्तृष्णाज्वरोतीसारएवच सप्रसेकोसदौबल्यंशोफोपद्रवसंग्रहः
अनयोपद्रवःकृत्नःशोथसाध्यसमुद्भिनः पुरुषंहंतिनारीतुमुखजोगुह्यजोदयं १२ नवानुपद्रवःशोथःसाध्योसाध्यपुरीषतः क्षु
द्भासोहस्यात्युद्विस्तब्धाङ्गरुगंगवेः १३ शोथाप्रदर्शनस्वप्नादेव्याधिमामानिनंवदेत् १४ इतिशोथनिदानं॥ ॥कृद्वानूग
ध्रुगतोवायुशोथशूलकरस्मरन् मुक्तोवक्षणतःप्राप्यफलकोशाभिवाहिनी १५ प्रपीड्यधमनीवृंदंकरोतिफलशोकयोः शोथा
समंसमुत्थानेः सद्वृद्धिसमधागदः १६ सूचीच्छाद्यनीलाद्वृतुभेदस्तुकेवलं वातपूर्णार्दितः स्पर्शारुक्षावातादहेतुरुक् १७ पक्वांडु
वरसंकाशापिताद्दाहोष्मपाकवान् कफार्द्रतागुरुस्निग्धकठिनत्वकदिणोल्परुक् १८ क्षुद्रमः स्कोयवृतः पितवृद्धिलिंगश्चरुक्
तः कफवन्मदसोवृद्धिमृदुस्तालफलोपमः १९ मुखधारणशीलस्यमुत्रतः सतुगच्छतः अमोघःपूर्णदृतिवत्क्षोभयंतिसरु
गमृदुः २० मूत्रक्षयमधस्तात्रप्रलयत्कफकोशयोः वातकोपिभिराहारैरंगीतनायाक्षगाहनैः २१ धारणंरणभारश्चविषमांगप्र

HS/1912

वर्तनैः क्षोभनैः क्षोभितोन्येश्चक्षुद्रान्वावयवःसदा २२ पवनोविगुणीकृत्यस्वनिवेशादधोनयेत् कुर्याद्वंक्षणसंधिस्थं
ग्रंथ्याभंश्वयथुंयदा २३ उपोक्षमाणस्यचतुष्कवृद्धिमात्मानकस्तंप्रयांतिः सवायुः प्रपीडितांतः स्वनवान्प्रयातिप्रभाप्रय
त्नेतिपुनश्चयुतः २४ अत्यभिष्यंदिगुर्वन्नसेवनान्निचयंगतः करोतिग्रंथिवत्क्षोथंसोवंक्षणसंधिषु २५ ज्वरश्लोगमारो
दर्यनेवर्त्मसिनिनिर्दिशेत् क्षुद्रान्वावयवश्लेष्मानृमुष्कंयावतंसचयान् २६ अचलंतिसाध्योयंवातवृद्धिसमाह्वयः २७ इतिअं
त्रवृद्धिनिदानं॥ ॥निबद्धश्वयथुर्यस्यमुष्कवृद्धिंवेगतः महान्वायदिवाहस्वगलगंडनमादिशेत् २८ वातःकफश्चा
पिगलप्रदेशमन्येनुसंश्रित्यतथैवसः कुर्वंतिगंडंक्रमशःस्वलिंगैसमन्वितंतंगलगंडमाहुः २९ तोदान्वितःकृष्णशिरा
वनद्धशोवारुणावापवनात्मकस्तु पारुष्ययुक्तश्चिरवृद्धिपाकायदरुग्यापाकमियात्कदाचित् ३० वैरस्यधास्यस्यचनस्य
जंतोर्भवेत्तालुगलप्रशोषः कफंगुडाहुस्थिरःसवर्णोगुरुरग्र्यकंडूशोतोमहाश्चार्बुदकप्रकल्पः ३१ चिराभिवृद्धिं
भजतेचिराच्चप्रपच्यतेमंदरुजःकदाचित् माधुर्यमास्यस्यचतस्यजंतोः भवेत्तदातालुगलप्रलेपः ३२ स्निग्धोमरुः पांडु
रनिष्प्रभोमहाभवत्यलस्रावतिकंडूः प्रलेपतेलाबुनृलम्बोदेहानुरूपक्षयवृद्धियुक्तः ३३ स्निग्धास्यतातस्यभवेच्च
जंतोः गलेनशब्दंकुरुतेसनित्यं श्लेष्मास्यसंतमरुवर्गगाढंसंवत्सरातीतमरोचकार्तं ३४ क्षीणंचवेद्योगलगंडयुक्तंभि
न्नस्वरंचापिविवर्जयेत्तु कर्कंधुकोलामलकप्रमाणैः कक्षासमन्यागलवक्षणेषु ३५ भेदःकफाभ्यांविरमेत्पाकेस्याद्दंड
मालाबहुभिस्तुगंडैः तेग्रथ्यःकेचिदचासपाकाश्चवंतिनश्यंतिभवंतिचान्ये ३६ कोलानुबंधेविरमादधातिसर्वापिचिर्भाति
प्रवर्दतेकेचित् साध्यासमनाः पीनसपार्श्वशूलकासज्वरछर्दियुतास्वसाध्याः ३७ वातात्तयोमांसमसृक्प्रदुष्टासंदुष्ट
मेदश्चतयाशिराश्च स्नायुश्चतेविग्रथितंतुशोथंकुर्वंत्यतोग्रंथिरितिप्रदिष्टः ३८ अभ्यंतेकथ्यतितुद्यतेचप्रपच्यतेभिद्य
तेसद्यमेच कृष्णाम्रदुर्वर्णतिरिवाततश्चभिभंश्चवेदुष्टमतीवचास्रं वातादिवर्णोल्परुजःसकंडूपाषाणकर्कप्रहननोप
पन्नाः चिराभिवृद्धिस्तकफप्रकोपाद्विस्रवेछुकुंथनंचपूयं ४० शर्करावृद्धिस्त्वयवृद्धिहानि स्निग्धोमहाकंदहानि स्निग्ध

ग्धोयुतोरुजश्च मेदोक्लेदनागर्ज्जतिनावभिन्नपिष्टाकसर्षपः सदृशंचमेदः ४१ व्यायामज्ञातेरबलस्यतैरनशिष्यवायुश्च
शिरः प्रतानं संकोचसंपीड्यविशोषचापिग्रथिः करोत्यन्तमास्नुतं ४२ ग्रंथिः शिराजः सतु कृच्छ्रसाध्योभवेद्यविस्रा
स्रुरुजश्वलश्च सच्यारुजश्चाप्यचलोमहांश्चमर्मार्थितश्चापिविवर्जनीयः ४३ गात्रप्रदेशाक्वचिदवदोषासमूर्च्छनामास
सस्कृप्रदुष्य रुतंस्थिरंमेदरुजंमहांतंनल्पमूलंचिरवृद्धिपाकं ४४ कुर्वंतिमासोद्भ्यमत्यगाधंनदंबुदंशास्त्रविदोव
दंति वातेनपित्तेनकफेनचापिरक्तेनमांसेनचमेदसापि ४५ यल्लायतंतस्यचलक्षणानिग्रंथेस्समानानिसदाभवंति दो
षाः प्रदुष्यरुधिरंशिराश्चसंवृण्वंसर्पाद्यतनस्वपाकं ४६ सास्रावमुल्बंनिहिमांसपिंडंमांसांकुरैरावृतमाशुवृद्धं कुर्वं
त्यतस्त्वरुधिरप्रवृत्तिमाशाध्यमेतद्गुरुमात्मकंतु ४७ रक्तद्वयाद्वर्षपरिणत्वात्तुभवेदबुर्धपरिणतस्तु मिश्रप्रहारादिभि
रर्हितांगेमांसंप्रदुष्टंतनयेद्विशोथं ४८ आवेदनंस्निग्धमनन्यवर्णंमपाकमशोफमल्पचाल्यं प्रदुष्यमांसस्यनर
स्यगाढमेतभ्दवेत्मांसपरायणाय ४९ मांसार्बुदंतेनदसाध्यमूर्ध्वंसाध्येषुपामानिविवर्जयेतु प्रसरंतुमर्मणिय
ब्रजांतंश्रांतंश्रुवायच्चभवेदल्पं ५० यल्लायततत्स्वलुपूर्वज्ञातंज्ञेयंतदभ्यर्बुदमर्बुदज्ञैः यद्दृढज्ञातयुगपक्कमाहु
र्द्विरर्बुदंतच्चभवेदसाध्यं ५१ नपाकमायातिकफातिकत्वान्मेदोबहुत्वाच्चविशोषतस्तु दोषस्थिरत्वात्तुपनाच्चतं
पांसर्वार्बुदान्येवविसर्गतस्तु ५२ इतिगलगंडमालार्पाचग्रंथ्यर्बुदनिदानं॥ ॥यःसन्नरोवंक्षणयोःरशांति
शोथोन्नणांपादगतःप्रमेण ५३ तन्श्लीपदंस्याकरकर्णनेत्रशिश्नोष्ठनासास्वपिकेचिदाहुः ५४ वातेनरूक्षोरुरुजंच
स्फुटितंतीव्रवेदनं अनिमित्तंरुजंतस्यबहुशोजलस्रवेच ५५ पित्तेनपीतसंकाशंदाहज्वरसुतंमधु श्लेष्मिकंस्नि
ग्धवर्णंतुस्वेतंपांडुगुरुस्थिरं ५६ वल्मीकमिवसंज्ञातंकरकैरिवसंचितं सर्वात्मकंमहच्चवर्जनीयंविशोषतः ५७
त्रीण्येतानिविजानीयान्नश्लीपदानिकफोल्बणान् गुरुत्वंचमहत्वंचयस्माच्चास्निग्धतांकफात् ५८ पुराणोदकभूयि
ष्ठासर्वेनूपेषुचगोतलाः ईदृग्भावंतेयुजायंतेनश्लीपदानिविशोषतः ५९ यश्लेष्मलाहारविहारज्ञानंपुंसःप्रकुप्यंति

कफात्मकस्य सास्रावमत्युल्बनसर्वलिंगंसकंडूरश्लेष्मयुतंविवर्ज्ये ५९ इतिश्लीपदनिदानं॥ ॥श्रीलक्ष्मीनृसिंहः
त्वग्रक्तमांसमेदांसिसंदूष्यास्थीरसमाश्रिताः दोषाः शोथंरुजंघोरंलक्षयंत्यूरुसंश्रिताश्च ६० महामूलंरुजावंतंश्व
वाप्यथवायते॥सविद्राधिरितिख्यातोज्ञेयश्चषड्विधश्चसः ६१ पृथक्दोषैस्समस्तैश्चक्षतेनाप्यसृजातथा षण्णा
मर्पीहतेषांतुलक्षणंसंप्रचक्षते ६२ क्षुद्भारुणाचाविषमोपरुशमत्यर्थवेदनः॥चिरोत्थानप्रपाकश्चविद्रधिर्वातसं
भवः॥६३॥पक्वोदुंबरसंकाशश्यावोवाज्वरदाहवान् शिरोत्थानप्रपाकश्चविद्रधिः पित्तसंभवः ६४ सगवसद्
शःपांडूशीतस्निग्धाल्पवेदनाः चिरोत्थानप्रपाकश्चविद्रधिः कफसंभवः ६५ तनुपित्तशितास्त्रेषामागंतोक्रम
शःस्मृताः नानावर्णरुजास्रावोघाटलोविषमोमहान् ६६ विषमपयंतवार्पिविद्रधितिःसन्निपातिकः तेस्तेभावैर
भिहतेक्षतेवाप्यथकारिणः क्षतोपवायुर्विचरन्सरक्तः पित्तंसिरास्थेनु ज्वरंतृच्छर्दाहश्चजायतेतस्यदेहिनः
६७ आगंतुर्विद्रधिस्तेषांपित्तविद्रधिलक्षणः॥क्षुच्छ्वासोयान्नतेस्यावस्तीव्रदाहरुजाज्वरः॥६८॥पित्तविधिलिं
गंस्मरक्तविद्रधिरुच्यते॥उक्तविद्रधयोह्येतेषडसाध्याःसर्वतःस्मृताः॥६९॥अधश्चंतरानन्तस्तूर्ध्वंवक्षामोविद्रधिः
पुनः॥पृथक्संभूयवादोषाकुपितागुल्मरूपिणं॥७०॥वल्मिकवत्समुत्पन्नंमतःकुर्वंसविद्रधिंगुदस्यमुखं
नाभ्यांकुक्षौवक्षणयोरसथा॥७१॥तृष्णयोपद्रवयुक्तंतद्दृश्यंक्रोष्ट्रिनवाप्यथा॥एषामुत्तरलिंगानिवात्याविद्रधि
लक्षणैः॥७२॥गुदेवातानिरोधस्तुबस्तेरुद्वाल्पमूत्रता॥नाभ्यांहिक्कातथाटोपकुक्षौमारुतकोपनं॥७३॥वा
दिदृष्टयहस्तीव्रोवंक्षणोस्तंचविद्रधी॥वृक्कयोःपार्श्वसंकोचपीड्यश्वासावरोधनं॥७४॥सर्वांगप्रग्रहस्तीव्रोह्
दिकारश्चजायते॥७५॥श्वासायकृतंतच्छ्वासक्रोम्निपेपायतेपयः॥७५॥नाभेरुपरिजापक्वापांत्यर्धेमतेरुधः
अधःश्रुतेपुरीषेपूर्वेनजीवति॥७६॥हृन्नाभिवस्तिवर्ज्यंतेपुभिन्नेपुवायतः॥नीवकदाचित्सुरुपोनत
रपुकदाचन ७७ साध्याविद्रधयःपंचविवर्ज्यःसान्निपातिकः अमपक्वाविदग्धत्वेनेषांशोफवदादिशेत् ७८॥

49/1912

अध्मानबहुनिस्यंदस्तर्दिहिक्कातृषान्वितं रुजाश्वाससमायुक्तविद्रधिर्नाशयन्नरं॥ ७१ अमावार्यस्त्वपक्वोवर्तोय
श्चिरोषजः मुस्निग्धप्रमाणोगुल्मस्तविद्रधिरुक्तनतापरं ७० गुल्मस्तिष्ठतिगोष्ठेषुविद्रधिर्मांसशोणितं विद्रधिःपच्यते
यस्माद्गुल्मश्चापिनपच्यते ७१ अमावार्यदिवापक्वोमहान्वार्यदितेतरः ससगुल्मोऽतस्त्वनुविद्रधिःकष्टउच्यते ७२ हृ
न्नाभिवस्तिजः पक्वोवर्तोयश्चिरदोषजः एवमेषविभेदस्तुविद्रधिःपंचधास्मृतः ७३ सूतानांगर्भिणीनांवासंचर
त्स्वयथुर्घनः स्तनसक्थ्नोर्वातास्रकृद्बाह्यविद्रधिलक्षणः ७४ नारीनांसूक्ष्मवक्त्रानांकन्यानांनसजायते ७५ इति
विद्रधिस्तनविद्रधिनिदानं॥ ॥ एषदेशंश्रितःशोथोव्रणानांपूर्वलक्षणं पर्व्वाधःस्यात्पृथक्सर्वैःरक्तागंतुनिमि
त्तजः ७६ शोथाःषडेतेविज्ञेयाप्रायुक्तैःशोथलक्षणैः विशेषःकथ्यतेतेषांपक्वापक्वादिनिश्चय ७७ विषमंपच्यतेवाता
पितोथश्चाचिरंचिरं कफजः पित्तरक्ताभ्यांरक्तागंतुसमुद्भवः ७८ मंदोल्पतात्यशोथतंकाठिण्यत्वक्सवर्णता मंदवेदन
तांचेवशोफानांचेवलक्षणं ७९ हृद्यतेदहनेनेवक्षारेणेवविपच्यते पिप्पलीकागणेनेवदह्यतेछिद्यतेतथा ८० भिद्यते
चेवशस्त्रेणदंशेनेवावनाद्येत् आसनेशयनेस्खलनेशीतिनश्चिरकृच्चिरं ८१ नगच्छतिनरःशोथोभवेद्धमनवर्तिव
त् ज्वरतृच्छार्दिश्चेवपच्यमानस्यलक्षणं ८२ वेदनोपशमःशोथोलोहितोल्पोनचोन्नतः प्रादुर्भावोवलीनांचतंदवद्
मुहुर्मुहुः ८३ उपद्रवाणांप्रशमोनिम्नतास्फुरनंतच्च वस्त्रावृतोवुसंचारःस्याच्छोथेंगुलिपीडिते ८४ पूयस्वपीयुषे
यकमंतमंतनपीडिते सकाकोक्षाभवेच्चेवशोथानांपक्वलक्षणं ८५ कफजेपुनशोथेपुगंभीरपाकमत्यरुक् पक्वलिं
गंतुनत्यल्पंयत्रस्याद्रुकूनिवर्तने ८६ रुक्तेनिलद्रुकूनविनाचपित्तपाकःकफेवापिविनानपूयः तस्माद्विसर्वपरिपाक
कालपचंतिशोफास्त्रिभिरवरोपैः ८७ कालांतरेणाप्यधिकंतुपित्तंकफावसानकफोप्रसह्य नथेवपूयोह्यविनिस्र
तोहिमांसंसिरास्नायुश्चरवादितीह ८८ आमंविदह्यमानंचसम्यक्पक्वंचयोभिषक् जानीयात्तमभिवेद्यः शोषारुत
स्करवृत्तयः ८९ यस्त्विमंयाममज्ञानाद्यश्चपक्वमुपेक्षते स्वपचाविवमंतव्योनार्तानांश्रयकारिणो ९०० इतिव्रणशो

गुदास्येभ्योरक्तंव्राणाच्चगच्छति २२ मूर्च्छास्वासतृषाध्मानमभक्तः छर्दनंवच विण्मूत्रवातसंगश्चस्वेदश्रावोक्षिरकिला
२३ लोहगंधित्वमास्यस्यगात्रदौर्गंध्यमेवच हृल्लासपार्श्वरोगाश्चापविशेषेणवाचमर्श्रणु २४ अमाशयस्थेरुधिररुधिर
छर्दयेत्यपि अध्मानप्रतिमाचतुभृलंचभृशदारुणं २५ पक्वाशयगतेत्वापिरुजागौरवमेवच अधःकायविशेषेण
शीततात्वोपपद्यते २६ सूक्ष्मास्यशल्याभिहतंयदंगंवाशयंविना उत्पिंडनंनिर्गतंवातद्विमिर्तिनिर्दिशेत् २७ नाति
च्छिन्नेनातिभिन्नेमुभयोर्लक्षणान्विते विषमव्रणविज्ञेयेनक्षितंत्वधिनिर्दिशेत् २८ ग्रहणीपाश्वसाभ्यांतुयदंगंप्रथु
तांगतं सस्थितस्यिनिर्विज्ञानमल्परूपरिभूतं २९ घर्षणादपिघाताद्वायदंगंविगतत्वचं तथारुजावान्वितंतद्विद्यात्क्षमि
त्यभिधीयते ३० शावंश्यावंशोथपिडकान्वितंचमुहुर्मुहुः शोणितवाहिनंच मुदुतंबृंहितनुल्लमांसव्रणंसशल्यंसर
जंवदंति ३१ त्वचोनीतंशिराद्दीनिभित्वावापरित्यक्त्वा कोष्टप्रतिष्ठितंशल्यंकुर्यादुक्तानुपद्रवान् ३२ तिलांतलोहितं
पांडुसीतपादकरानलं शीतोष्णासंरक्तनेत्रंमानहृत्त्वविवर्जयेत् ३३ भ्रमः प्रलापः पतनंप्रमोहोविक्षेपनंग्लानिरथा
दृतीच स्तब्धांगतामूर्च्छनमुद्वातनीव्रारुजापातकृतकृतास्तनास्तथा ३४ मांसादकाभैरुधिरंचगच्छतसर्वेद्रियार्थो
मरमस्तथैव दशाहृसंख्यैर्भविक्षितेपुसामान्यसाममंसलिंगमुक्तं ३५ संरंभरागोपशमंप्रसूतेरक्तस्त्वचंतनूरु
नजश्चवायुः करोतिरागान्विविधान्यथोक्तासिरासंविद्वास्वयथाश्चतास्तं ३६ कोष्ठेशरीरावयवावकाशः क्रियास
शक्तिस्तनुलारुजश्च चिराद्व्रणेरोहतियश्चचापितंस्यार्युविद्धंमनुजंविनश्येत् ३७ शोथाभिवृद्धिस्तनुमलारुजश्च
बलक्षयःसर्वतएवशोथः क्षेत्रेषुसंधिष्वचलात्मलेषुस्यात्सर्वकर्मोपहतिश्चलिंगं ३८ घोररुजोयस्यनिशादिषुच
सर्वास्त्ववस्थासुचनोपशांतिं विपन्निपश्चिद्विदितार्थसूत्रस्तमस्तिविद्यपुरुषंविवर्जयेत् ३९ यथास्वमनाविनिभा
वयेच्चलिंगानिमर्मस्वभिनाडितेषु पांडुर्विवर्णस्पर्शनंचवेदनायोमांसमर्मण्यभिनाडितस्यात् ४० विसर्पपक्षधान
श्चशिरास्तंभापतानकः मोहोन्मादोव्रणेरुजाज्वररक्तच्छादनुग्रहः ४१ कासश्छर्दिरनीसारोहिक्काश्वासः सवेप

पथुः शोदशोपद्रवाप्रोक्ताव्रणानांव्रणचिंतके: ४२ इतिसघोव्रणनिदानं॥ ॥अग्नेसमासाद्विविधं
हुताशकांडेपुसंधौचहितंचसंधौ उत्सिष्टविस्लिष्टनिवर्तितंचतिर्यग्गतंक्षिप्तमपध्वस्तपदृश्च ४३ प्रसारणाकुंचनवर्तना
न्यारुक्स्पर्शविद्रूपणामतुके सामान्यतःसंधिगतस्यलिंगमुत्सिष्टसंधेःस्मयथुः समंतात् ४४ विशेषतोगात्रविसर्पणारुजा
चविशिष्टतंतोचरुजाचनित्यं विवर्तनंपार्श्वरुजश्चतीव्रातिर्यग्गतंतीव्ररुजंभवंति ४५ क्षिप्तंतिमूलंविषमाश्चवक्त्रा
श्लिष्टंधारुग्विघटश्चसंधेः कांडंतनःकर्कटकाश्चकर्णाचिन्नूर्णितंपिच्छनमश्चिकुल्लिका ४६ कांडेषुभग्नेत्यनिपातितंचम
ज्जागतंचस्फुटितंचतत्र्क छिन्नंहिधाहादशधायिकांडं स्वतांगताशोथरुजानिवृद्धिः ४७ सर्पीदयमानेभवतीहशब्दः स्पर्शास
हत्वंदहनोदश्रूलः सर्वास्ववस्थासचशर्मलाभः भग्नस्यकांडस्वलुचिन्हमेतत् ४८ भग्नंकांडंबहुधाप्रयातिसमासतो
नामभिश्चवनुत्यं अल्पाशिनोनानात्मवतोनतोवातात्मकस्यत्व उपद्रवेवोत्तुरस्यभग्नंक्रमेणासिध्यति ४९ भग्नंकपाल
कल्पंतुसंधिमुक्तस्तथाच्युतं नघनंप्रतिपिष्टवर्जयेत्स्विनेक्षणः ५० असंस्थितंकपालंचलल्लास्चूर्णितंचयत् भग्न
स्तनांतरश्लेष्मशिरोविमूर्च्छितंवर्जयेत् ५१ सम्यक्संधितमप्यग्निदुर्नक्षपनिबंधनात् सक्षोहामियद्वच्छिद्रंक्रियातत्रवर्जये
त् ५२ नरुणास्थिनिनम्येतभिद्येतनलकानितु कपालानिनभिद्येतस्फुटितस्त्वकानिच॥ इतिभग्ननिदानं॥ ॥
यशोथमामतिपक्वमुपस्थंतंजयावाव्रणप्रचुरपूयमसाधुवृत्तः अभ्यंतरप्रविशतिप्रविदार्यतस्यस्रावानिपूर्वविहिना
तिक्तः सपूयः ५३ तस्यातिमात्रमगनाद्दनिरिण्यंतनुनाडीच यद्वहतेतनमतानुनाडी दोषस्त्रिभिर्भवतिसाष्टयंगकश
श्चसंमूर्छितैरपिचशल्यनिमित्ततोन्या ५४ तत्रापिनीलात्परुषसूक्ष्ममुर्वी सश्लेष्मनानाविहृमधिकंस्रवंतस्रपास
पिनानुतंत्रस्त्रकरीपरिसाहयुक्तापिनंस्रवत्यधिकमुष्णसहः सवापि ५५ ज्ञेयाकपाद्बहुधानाडीनपिछलास्त्वास्तथामक
दूरस्रुतारक्तनीव्रवृद्धा साहस्त्रस्रंसनमूर्च्छनवक्त्रशोषाः यस्यांभवंत्यभिहतानिचलक्षणानि ५६ तामादिशेत्सवनपि
त्तकफप्रकोपाद्वीरासरक्षयाकरीमिवकालरात्रीं नष्टंकथंचिदनुमार्गमुदीरितंपुस्तोनपुशल्यमचिरेणगतिंकरोति

S-1/1912

५० सांफनिलंग्रथिनमुष्कमस्रवमिश्रंस्त्वावकोतिसहसासरुजंचनित्यं नाडीविशेषप्रभवास्वलुनेवसिद्धेष्वनाषुनस्त्व
स्वलुयत्नसाध्याः ६० गुदस्यद्वागुल्लेचपार्श्वतः पीडिकातिक्रनु भिन्नोभगंदरोज्ञेयोसाचपंचविधस्मृतः ६१ कफाकपा
लनिस्तोदसाहकडूरुजारुयः भवंतिपूर्वरूपाणि भविष्यंतिभगंदरे ६२ कषायरुक्षैरसिकोपितोनिरूपानदेशेपीडिकांक
रोति उपेक्षणात्याकमुपैतिदारुणंरुजांचभिन्नारुपाफेनवाहिनी ६३ तत्रागमोमुत्रपुरीषरेतसांव्रणेरनेकेशतपोनकव
देतू प्रकोपनैः पित्तमतीप्रकोपितंकरोतिरक्तांपिटिकागुदाश्रितं ६४ सदाशुकाहिमयूयवाहिनीं भगंदरंतूष्ट्रशिरोधर
वदेतू ६५ कडूयनोघनश्रावीतिरक्तांपिटिकागुदाश्रितं ६५ कठिणोमंदवेदनः श्वेतावभासः कफजः परिश्रावीभगंद
रः ६६ बहुवर्णरुजाश्रावीपीडिकागोस्तनोपमा शंबुकावर्तनाडीशंबुकावर्त्मकोपमः ६७ शंबुकावर्त्मकोज्ञेयोन
साध्यः सान्निपातिकः ६८ क्षताद्गतिः पायुगताविवर्द्धतेत्युपक्षणात्त्यात्क्रमयोविदार्यते प्रकुर्वतेमार्गमनेकधामुखेव्र
णेस्तुतन्मुन्मार्गीभगंदरंवदेतू ६९ घोराःसादयितुंदुरवाःसर्वएवभगंदराः तेषुसाध्यस्त्रिदोषाश्यक्षतजश्चविशेषतः
वातमूत्रपुरीषाणिक्रिमयःक्रममेवचा भगंदरानूश्रवंतस्तुनाशयेन्नितमातुरं ७० इतिभगंदरनिदानं॥ ॥हस्ता
भिघाताश्चरदंतघाताद्धावनाद्वयुपसेवनाद्वा योनिप्रदोषाच्चभवंतिशिश्नेपचोपदंशाविविधोपचारैः ७१ सतोदभे
दस्फुरणैःसकृत्तेस्फोटैश्चयत्पवनोपदंशं पीतैर्बहुकूदयुतैःसदाहैस्फोटैश्चरक्तासितिताक्षभासैः सकंडुरैःशो
फयुतैर्मुहुर्भिःपुंसेर्धनस्त्रावयुतैःकफेन ७२ नानाविधाश्चावरुजोविपाकेमसाध्यमाहुस्त्रिमलोपदंशं विशीर्णमांस
कृमिभिःप्रजाध्मुष्कानशंपर्परिवर्त्तनायं ७३ रजानमाक्षणकरोतिमूढैःक्रपानगंयोविषयेप्रसक्तः कालेनशोथ
कृमिसाहपक्वःप्रसार्णमिश्राम्रियतेसतेन ७४ अंकुरैरिवसंनोतरुपर्युपरिसंस्थितैः क्रमेणजायतेवर्त्मरत्नाश्चूद
शिरावापमाः ७५ केशरयाभ्यंतरसंधिपर्वसंधिगतावापि सवेदनापिच्छलाचदुश्चिकित्स्याचिदोषजा ७६ लिंगवर्त्मि
रितिरुयातालिंगार्शउतिचापरं मद्रसंधौव्रणाः केचित्रप्रदलोपमाः ७७ कुलिशाक्रनयाः केचिवेचित्सर्वाश्रयास्त्र

S 3/1912

ताः रुजादाहापरीताश्चत्रुच्छामोहसमन्विताः ७८ शीघ्रंकोविहिसर्पतिशनैःकेचिनथापरे स्त्राणांपुंसांचजा
यंतेदेशाचाष्टौचशूकजाः उपदंशाःसदारुणाः ७९ इतिदंशनिदानं॥ ॥अकस्माच्छफमोहद्दियोभिवोंछनि
मूर्धाः व्याधयस्तस्यजायंतेदशचाष्टौचशूकजाः ८० गोरसर्षपसंस्थास्थाशूकानिभुग्नहेतुकाः पीडिकाश्लेष्मवाना
भ्योज्ञेयासर्षपिकातुसा ८१ कठिणाविषमेभुग्नेवायुनाष्ठिलाभवेत् शुकैर्यसूरितंशश्वत्ग्रथितंनामतत्स्मृतं
८२ कुंभिकारकपितास्थाज्ञास्थावस्थिनिभाशुभा तल्यज्ञोत्वत्यजेद्विद्यात्यथाप्रोक्तंविचक्षणैः ८३ मस्तिंपीडितंय
त्नुसंसर्गवातकोपतः पाणिभ्यांभ्रशसंमूढंतन्मूढपीडिकाभवेत ८४ दीर्घाबाह्यश्चपिंडीकादार्यतेमध्यतस्तया सांव
मंथकपारुभ्यांवेदनारोगमहर्षहेतु ८५ पीडिकापिडकायुक्तापित्तशोणितसंभवः पत्रकर्णिकसंस्थानाज्ञेयापु
ष्करकेतिसा ८६ स्पर्शहानिंतुजननंयच्छोणितंशूकदूषितं मुहुर्मांषपमारुकारकपितोद्भवाचया ८७ व्याधिरेष
तमोनामशुकाजीर्णनिर्मितजः छिद्रैरणुर्मुखैर्लिंगंचिनोतियस्यसमंततः ८८ वातशोणितजोव्याधिर्विज्ञेयः शतपो
नकाः वातपित्तकृतज्ञेयःस्त्वकूपाकोज्वरदाहकृतू ८९ उष्णस्फोटैःसरक्ताभिः पीडिकाभिर्निपीडितं यस्यचस्त्रिर
जाचोग्राज्ञेयंतच्छोणितार्बुदं ९० मांसदोषेणजानीयार्बुदंमांससंभवं शीर्यतेमोसार्यस्यनियस्यसर्वास्ववेदन
विघातंमांसपाकंतुसर्वदोषकृतंभवेत् विद्रधिंसन्निपातेनयथोक्तमभिनिर्दिशेतू ९२ कृष्णानिनिम्नान्यथवाशुकानि
सविषाणिच जनितानिपचत्याशुमद्वैनिरवशेषितः ९३ शुकानिभुक्त्वामांसानिसीयंतेयस्यदेहिनः सान्निपातस
मुत्थातुतान्विद्यातिलकालकानू ९४ तत्रमांसार्बुदंयत्नुमांसपाकश्चयः स्मृतः विद्रधिश्चनसिध्येनियंचस्युस्तिलका
लकाः ९५ इतिशुकदोषनिदानं॥ ॥धीराधान्यान्नपानानिद्रवस्निग्धगुरूणिच भजतामागतांतर्दिवांश्चा
न्यानूप्रतिभ्रतां ९६ व्यायामममिसंतापमतिभुक्तानिषेवणं शीतांश्चलंघनाहारानूभजतामक्रमेणतु ९७ धर्म
श्रमभयार्तानांद्रुतंशीतांबुसेवनातू अजीर्णाध्यशनाद्वेवपंचकर्मापचारिणां ९८ नवान्नदधिमत्स्यादिलवणाम्ल

निरोचनात् मांसमूलकपिष्टान्नतिलक्षारगुडासिनो ११ व्ययायेचापित्तार्णान्निद्रानलभतेदिवा विप्रानुगुरूनधर्षय
तोपापकर्मचकुर्वतो ११२ वातात्क्यस्त्र्योदुष्टास्त्वयंकंमांसमंबुच दूषयंतिसकुष्ठानांसमकोद्रवसंग्रहः १ अतःकुष्ठ
निज्ञायंतेससंचैकादशवतु १ अतःकुष्ठानिज्ञायंतेससंचैकादशवतु कुष्ठानिसमधातोषैः पृथक्दोषैः समागतैः २
सर्वैर्वापित्तिदोषेषुव्यपदेशाधिकस्ततः अतिश्लक्ष्णखरस्पर्शस्वेदास्वेदविचर्णता ३ दाहकंडूस्रुतिस्रावाः स्रोदःको
ष्ठोभतिक्रमः व्रणानामधिकंश्लक्ष्णाघ्रासंतिचिरस्थि तिः ४ रूढानामपिरक्षत्वंनिमित्तेष्वपिकोपनं रोमहर्षोरतिः
कार्श्यंकुष्ठलक्षणमग्रजं ५ कुष्ठारुणंकपालाभंयदक्षंपरुषंतनु कपालोदबहुलंतनुकुष्ठंविषमंस्मृतं ६ रुग्दाहरागु
कंडूभिः पीतंरोमार्पितंरं उदुंबरफलाभासंकुष्ठमौदुंबरंवदेत् ७ श्वेतरक्तस्थिरंस्थानंस्निग्धमुच्छ्रायमंडलं कृष्णमन्या
न्यसंयुतंकुष्ठमंडलमुच्यते ८ कर्कशंरक्तपर्यंतमतस्थावंसंवेदनं यदक्ष्यक्षिस्थानमक्ष्यक्षिकूटंतदुच्यते ९ सर्व्व
तोरक्तपर्यंतंपुंडरीकदलोपमं सोत्सेधंतुसरागंचपुंडरीकंप्रचक्षते १० श्वेतंताम्रांतनुर्यच्चरजोघृष्टंविमुंचति प्राय
श्चारसितंसिध्ममलाउदुंबरोपमं ११ यत्काकणंतिकावर्णंसंपाकंतीव्रवेदनं त्रिदोषलिंगंतत्कुष्ठंकारणंनैवसिध्यति
१२ अश्वेदनंमहावस्तुयन्मत्स्यशकलोपमं तद्वत्कुष्ठंचर्मकील्यंवह्लंहस्तिचर्मवत् १३ श्यावंकाणंखरस्पर्शंपरुषंकि
टिभंस्मृतं वेपाद्किंपाणिपादस्फुटनंतिव्रवेदनं १४ कंडूभिंः सरागंश्वगंडैरुलसकंचितं सकंडूरंगणंपिटकंदद्रुमंडल
मुद्दिष्टं १५ रुक्षंसश्यावंकंडूमत्सस्फोटंविदलत्यपि तच्चमर्दलमाख्यातमस्पर्शंमहुमुच्यते १६ सस्मावद्ध्यः पीलिकाः
स्रावयंतः पोषयुक्ताः कंडुमत्यः सदाहाः सेचस्फोटंतिव्रदाहं रुपनाशेयः पाण्याकछुरुत्याग्निनाश्च १७ स्फोटास्या
वारुणाभासाविस्फोटास्युस्तनुत्वचः रक्तस्रवः सदाहार्तिज्ञातारश्याद्दुव्रणं १८ सकंडूपिटिकाश्यावा
बहुस्रावाविचर्चिका खरश्यावारुणंरुक्षंवातकुष्ठंसवेदनं १९ पित्तात्मकुपितंचैवदाहरागस्त्वान्वितं कफाद्धेदिघ
नस्निग्धसकंडूश्वेत्यंगोरवं २० द्वित्रिलिंगंहृदंतंकुष्ठं त्रिलिंगंसान्निपातिकं सकुष्ठंचैववर्ण्यमंगेषुकुष्ठंगेष्वंचनाय

ते २१ वक्त्रस्वापोरोगहर्षश्चसंदस्यानिप्रवर्तनं कर्दविषूयकश्चैवकुष्ठंशोणितसंश्रितं २२ बाहुल्यंवक्त्रशोथश्चवर्क
शर्पाटिकाह्वयः कंडूस्फोटस्थिरत्वंचकुष्ठंमांससमाश्रितं २३ दोषंगध्यंगावदेशंवपूर्यंथाक्रमयस्तथा गात्राणांभेदनंवा
पिकुष्ठंमेदससमाश्रितं २४ कोलंगतिश्चयोगानांसंभेदश्चनसर्पणं भेदस्थानगतंलिंगंप्रागुक्तानिस्तथैवच २५ नासाभंगो
क्षिसंगोश्वक्षतेपुक्रिमिसंभवः स्वरोपघातश्चभवेदस्थिमज्जासमाश्रितं २६ रुपर्यायः कुष्ठबाहुल्याद्दुष्टशोणितशुक्रयोः
यदपस्तंतयोर्ज्ञातंज्ञेयंतदपिकुष्ठितं २७ साध्यंत्वयक्तमांसस्रंवातश्लेष्माधिकश्चयत् मेदसिदृष्टंतथाप्यंवर्ज्यमज्ञास्थि
संश्रितं २८ क्रमिकंदाहमंसाग्निसंयुक्तंरक्तपीडनं प्रभिन्नंप्रस्तुतोगंचरक्तनेत्रहनज्वरं २९ पंचमंगुणार्त्तितंकुष्ठंहंतीह
कुष्ठितं वातेनकुष्ठकापालंपित्तेनोदुंबरंकफात् ३० मंडलाख्यंविचर्चीरुणाख्यंवातपित्ततं चर्मकुष्ठंकिटिभंसिध्मालसि
विपाद्किका ३१ वातश्लेष्मोद्भवाश्लेष्मपित्तानद्वसनारुषाः पुंडरीकंस्यविस्फोटंपामावर्मवलंतथा ३२ पुंडरीकंपिटिकेचमहाकु
ष्ठानिसप्त कुष्ठैकसन्नवैश्चित्रंकिलासंवारुणंभवेत् ३३ निर्दिष्टंयपरिस्रावीत्रिधातूद्भवसंश्रयं वातादुक्षारुणंपित्तात
म्रंकमलपत्रवत् ३५ सदाहरागविध्वंसीकफाच्छ्वेतंघनंगुरु सकंडूरंकफाद्रक्तमांसमेदश्चाश्रितं ३६ वर्णनेवदुभयंकृष्ण
तद्भोतरोतरं अशुकूरामाबहुलमसंश्लिष्टमिथोनवं ३७ भनदग्धंतसाध्यंश्वित्रंवर्जनंगथोन्यथा गुह्यपाणितलोष्ठेषुज्ञातमप्य
चिरंतनं ३८ वर्जनीयंविशेषेणकिलासंसिद्धिमिच्छता ॥ प्रसंगाद्धात्रसंस्पर्शान्निश्वासान्महभोजनात् ३९ एकशय्यासनाच्चा
पिवस्त्रमाल्यानुलेपनात् कुष्ठंज्वरश्चनेत्राभिष्यंदएवच ४० सोपसर्गाकरोगाश्चशत्रमंनानरांतर ४१ इतिकुष्ठनिदानं ॥ ॥
शीतमारुतसंस्पर्शात्प्रदुष्टोकफमारुतौ पित्तेनसहसंभूयबहिरंतर्विसर्पति ४१ पिपासारुचिरुल्लासमोहासादांगगौरवं ता
म्रलोचनतानेषांपूर्वरूपस्यलक्षणं वरणदरसंस्थानशोथःसंजायतेयत्रो सकंडूरस्तोदबहुलश्चिरविदाहवान् ४३
उदर्दिमनतंविद्यात्तिन्नपित्तमथापरे वाताधिकमीतपित्तउदर्दनुकफाधिकं ४४ मांसंगेश्वकंडुमद्भिश्चमंडलैः सेशिरांक
फोव्याधिरुदर्दपरिकीर्तितः ४५ असम्यग्वमनोत्तीर्णपित्तश्लेष्माभनिग्रहैः मंडलानिसकंडूनिरागवंतीबहूनिच ४६

उत्कोठसानुबंधश्चकंठेदइत्यभिधीयते ४७ इतिश्रीतपित्तनिदानं॥ ॥विरुद्धदुष्टाल्पविदाहिपित्तप्रकोपिपानान्नभु
ज्ञोविधं पित्तमेहनुपचितंपुरायतदम्लपित्तंप्रवदंतिनज्ञाः ४८ अविपाकक्लमोत्क्लेदतिक्ताम्लोद्गारगौरवैः हृत्कंठदाहरुचिभि
श्चाम्लपित्तंवदेद्विषकु ४९ तृड्दाहमूर्छाभ्रममोहकारिप्रयात्यधोवाविविधप्रकारं हृल्लासकाक्षारुविसादहर्षैः स्वेदोर्गपि
त्तकरंकदाचित् ५० वातंहरांसितकनीलकृष्णसारंकरक्तामसतांवचाल्पं मांसादकाभंत्वतिपिछलाभंश्लेष्मानुज्ञातं
विविधंरसेन ५१ भुक्तेविदग्धेप्यथवाप्यभुक्तेकरोतिनिक्तोम्लचर्मीकदाचित् उद्गारमेवंविधभक्तकंठहृत्कुक्षिदाहंशिरसो
रुजंच ५२ करचरणदाहमोक्ष्यंमहतीमरुचींज्वरंचकफपित्तं जनयतिकट्कमलपित्तकाचिनगात्ररोगंचपं ५३ रोगोयमम्ल
पित्तास्योयत्नात्संसिध्यतेनवः चिरोत्थितोभवेद्याप्यः कष्टसाध्यश्चकस्यचित् ५४ सानिलंसानिलकफंसकफंतद्बलक्ष
येतु क्षीणलिंगनमतिमानभिषक्मोहकरंहिनतु ५५ कंपप्रलापमूर्छाचिहर्षण्यतिलसंयुत ५६ कफेनिष्ठीवनंगौरवज्वरः
तारुचिसीतसादवर्मिलेपैः ५७ दहनबलसादकृन्निद्राचिन्हंकफानुगंतु ॥५७॥उभयमिदमेवचिन्हंमारुतकफसंभवत्व
ल्पं तिक्ताम्लकटुकोद्गारवमिहृत्कंठदाहहृत् ५८ मोहमूर्छारुचछर्दितालस्यंतुशिरोरुजा प्रसकोमुखमाधुर्यंस्तैमित्य
त्तस्यलक्षणं ५९ इत्यम्लपितनिदानं॥ ॥लवणाम्लकटुक्षादिचरेतनादोषकोपनः विसर्प्यः सप्तधाज्ञेयः स
र्वतः परिसर्पणात् ६० पृथक्तुरोषैस्त्रिभिश्चैकोविसर्प्याहृद्दुनास्त्रयः वातिकःपैत्तिकश्चैवकफजःसन्निपातिकः ३१
चत्वारएतेविसर्प्याः वक्ष्यंतेहृद्दुनास्त्रयः आग्नेयोवातपित्ताभ्यांग्रंथाख्यकफमारुतः ६२ यस्तुकर्दमकोघोरः सपित्त
कफसंभवः रक्तंलसिकात्वङ्मांसदुष्यंदोषास्त्रयोमलाः विसर्पाणांसमुद्भवोविज्ञेयाः सप्तधातवः तत्रवातात्सरीसर्पो
वातज्वरसमव्ययः ६४ शोफः स्फुरणनिस्तोदभेदायामार्तिहर्षवान् पितादृतगतीपित्तज्वरलिंगातिलोहितः ६५ कफा
त्कंडूयनःस्निग्धःकफज्वरसमानरुक् सन्निपातसमुत्थश्चसर्वरूपसमन्वितः ६६ कर्दमाख्यंडूयनः वातपित्ताज्वरः छ
र्दिमूर्छादीसारतृड्भ्रमैः अस्तिभेदाग्निसदनतमकारोचकैर्युतः ६७ करोतिसर्वलिंगंचदिसांगारचकर्णवत् यंयंदे

S-7/1912

शंविसर्पश्चविसर्पतिसवेत्सप्तः ६८ शांतागंगरिशतोनीलारक्तोवाश्वपदीयते अग्निदग्धनिभैः स्फोटैर्गाढंगता
हृतंसच ६९ मर्मानुसारिविसर्पःस्याद्वातेनातिचलत्तनः व्यथोतांगंहरत्संज्ञांनिद्रांचश्वासमीरयेत् ७० हिक्कांचसंततो
वस्कासमोहशूलशतेसना क्वचिद्भवतिर्गरनोभूमिशय्यासनादिषु ७१ चेष्टमानस्तनक्लिष्टोमनोदेहश्रमोद्भवं दुःप्र
बोधांश्चनेनिद्रांसोग्निर्वासर्पउच्यते ७२ कफेनरुद्धपवनोभित्वांतंबहुधाकफं रक्तंवारक्तदुष्टस्यतसिरास्नायुमांसगं ७३
दूषयित्वात्वरीर्घाणुवृतस्थूलखरात्मनां ग्रंथीनांकुरुतेमालारक्तानांतिव्ररुज्वरं ७४ स्वासकासातिसारास्यशोषंहि
क्कावमींवरेः मोहंवेवर्ण्यमूर्छांगगौरवालस्यसंयुतः ७५ इत्ययंग्रंथिर्वासर्प्यः कफमारुतकोपजः कफपित्तज्वरस्तेभो
निद्रातंद्राशिरोरुजः अंगादवसादविक्षेपप्रलापारोचकभ्रमः मूर्छाग्निहानिभेदास्यांपिपासेंद्रियगौरवं ७७ अ
मोपवेशनंलेपः स्रोतसांसविसर्पणं प्रायेणामाशयंग्रहानेकदेशेनचानिरुक् ७८ पिडकैरवकीर्णोतिपीतलोहि
तपांडुरैः स्निग्धोसितोमेचकाभोमलिनःशोफवान्गुरुः ७९ गंभीरपाकः पापाख्यपक्वः क्लिन्नोविदार्यते पंकबहुं
र्णमांसश्चस्फुरत्स्नायुशिरागणः ८० शवगंधिश्चविसर्प्यःकर्दमाख्यंवदंतितु बाह्याहेतोः क्षतान्कृद्धः सरक्तपीतमी
रयन् ८१ विसर्पमारुतंकुर्यात्तुकुलत्थसदृशोश्चितं स्फोटैःशोथज्वररुजादाहदाहयंशावशोणितं ८२ ज्वरातिसारवम
थुस्रंसारुणकुमाः अरोचिकाविपाकोवविसर्पाणामुपद्रवाः ८३ सिध्यंतिवातकफयोनकृतसर्प्याः सर्वात्मकःक्ष
तश्चनसिद्धिमेति पित्तात्मकोजनवपुश्चभवेदसाध्याः सर्वेचमर्मरुभवंतिहिकृच्छ्रसाध्याः ८५ इत्यविसर्पनिदानं॥
कट्वम्लतीक्ष्णाक्षविदाहिरूक्षक्षारोरुजीर्णाध्यशनातपेश्च तथार्तुदोषेणविपर्ययेणकुप्यंतिदोषाः पवनादयस्तु ८६
त्वचमाश्रित्यमरक्तमांसास्थीनिप्रदुष्यच घोरान्करोतिविस्फोटाः सज्वररक्तपित्तजाः ८७ अग्निदग्धनिभास्फोटाः
सर्वज्वरपुरःसरान् क्वचित्तसर्वत्रवादेशेविस्फोटकइतिस्मृतः ८७ शिरोरुक्पर्वभेदज्वररुक्पर्वसदनं सरुक्छ
र्दितावेतिवातविस्फोटलक्षणं ८८ ज्वरदाहरुजास्रावपाकलक्षाभिरन्वितः पित्तलोहितवर्णश्चपित्तविस्फोटल

क्षणं ८८ उर्ध्वरोचकवक्त्रास्थानिकंडूकारिण्यपांडुताभावेदनाचिरात्साकीसविस्फोटकात्मकः ८९ कंडुदाहज्वरच्छर्दिरतिमू
कफपैत्तिकः वातपित्तकृतोयरक्तकुरुतीव्रवेदनः ९० कंडूरुतमित्यगुरुभिर्ज्ञातोयाकफवातिकं मध्यनिम्नोन्नतानेकरागिणा
ल्पप्रपाकतः ९१ दाहरागतृषामोहाच्छर्दिमूर्च्छारुजोज्वरः प्रलापोवेपथुस्तंद्रासोमाध्यश्चविदोषजः ९२ रक्तारक्तसमुत्थाता
गुंजाफलनिभास्तथा वेदितव्यारक्तरक्तेनपैत्तेकनतुंहनुना ९३ नेतासिद्धिसमायांतिसिद्धेर्योगशतैरपि एकदोषस्थितःसा
ध्योकृच्छ्रसाध्यद्विदोषजः ९४ सर्वरूपान्वितोघोरात्वसाध्योभूर्युपद्रवः हिक्काश्वासारुचिस्तृष्णांगमर्दोहृद्व्यथा ९५ वि
सर्प्यज्वरश्छर्दिरतिस्फोटानामुपद्रवः तृट्श्वासमर्मसंकोथरोहहिक्कामदज्वरः ९६ इतिविस्फोटनिदानं ॥ ॥
कटूम्ललवणक्षारविरुद्धाध्यशनाशनैः दुष्टैपिण्याकशाकाद्यैप्रदुष्टैः पवनोदकैः ९७ कटूयंहृष्णाहृत्पीडतृड्दाहासमु
द्भूताः जनयंतिशरीरेस्मिन्दुष्टरक्तसंगताः ९८ मरुकाकृतिसंस्थानापीडिकास्तुर्मसूरिकाः तासांपूर्वज्वरः कटूगा
त्रभंगारुचिभ्रमः ९९ लक्षिणोथशोवैवर्ण्यानेत्ररोगस्तथैवच स्फोटाःकंडारुणाःस्पार्तीव्रवेदनयान्विताः १०० कठि
णाश्चिरपाकाश्चभवंत्यनिलसंभवाः संध्यस्थिपर्वणांभेदोकासःकंपारतिक्लमाः १ शोषस्तालुहनुस्कंधनासाक्षिवदनस्य च
संयुताः रक्तपित्तासितास्फोटासदाहास्तीव्रवेदनाः २ भवंत्यचिरपाकाश्चपित्तकोपसमुद्भवाः विदाहदश्वांगमर्दश्चज्वर
स्तीव्रसरुारुणः ३ सुरुपाकोश्लिपाकश्चदाहतृष्णारुचिस्तथा रक्तजायांभवंत्येतेविकाराःपित्तलक्षणाः ४ कफप्रसेक
स्तेमित्यंशिरोरुक्गात्रगौरवं हृल्लासाश्चारुचिस्तंद्रानिद्रालस्यसमन्विता ५ श्वेतास्निग्धाभशस्थूलाकंडूरामंदवेदनाः
मसूरीकाकफोत्थाश्चिरपाकाप्रकीर्तिताः ६ नीलाश्चिपिटविस्तीर्णामध्यनिम्नामहारुजाः चिरपाकापूतिस्रवाः प्रभूतासर्व
दोषजाः ७ कंठरोधोरुचिस्तंद्राप्रलापारतिसंयुताः दृश्श्रितिमासमुद्दिष्टार्पीडिकात्वर्मसंज्ञिताः ८ रोमकूपोन्नतिसमारा
गिण्यल्पकफपित्तजाः कासारोचकसंयुक्तारोमाण्योल्बणपूर्वकाः ९ तोयबुद्बुदसंकाशास्त्वगतोश्चमसूरिकाः सल्पुदोषाः प्र
जायंतेभिन्नातोयश्चवंतिच १० रक्तस्फोटाहितोकारुर्ग्राम्यपाकाननुत्वचः साध्यानात्यर्थदुष्टाश्चभिन्नारक्तश्चवंतिच ११ मां

रजोविशेषात् ३५ पद्मकर्णकवन्मध्येपीडिकाभिः समन्विता दद्रुवृद्धानुतोविद्याद्वातपित्तोत्थितांपिटिकां ३६ मंडलैर्बहुभिर्युक्तां
श्वेतरक्तपीडिकान्वितं रजाकरिगर्धभिकोतांविद्याद्वातपित्तजा वातश्लेष्मसमुद्भूतः स्वयथुर्हनुसंधिजाः ३७ स्थिरोमंडलोत्सेधः
स्निग्धोदयः पाषाणगर्धभः ३८ कर्णस्याभ्यंतरेजातांपीडकामुपदिशेत् स्थिरांपनसिकोतांतु विद्याद्वातकफोत्थितां ३९
विसर्पेवत्सर्पतियः शोथस्तनुपाकवान् दाहज्वरकरः पीतात्संज्ञेयोजालगर्दभः ४० पीडिकातुतमांगस्थोबहुलामुपरजाक
रां सर्वात्मकांसर्वलिंगांज्ञानीयादिनिर्वृत्तिकां बहुपार्श्वासवक्त्रेषुकक्षास्फोटसंवेदनो पिनप्रकोपसंभूतांकक्षामित्यभि
धीयते ४१ एकामतादर्शादल्पापीडिकास्फोटसंभिन्नांत्वग्गतांपिनकोपनगंधनाम्निमन्वक्षेत्र ४२ कक्षाभागेषुयस्फो
टाजायंतेमासदारुणाः अंतर्दाहज्वरकरादिमपावकसन्निभाः ४३ सप्ताहाद्दशरात्राद्वापक्षाद्वाप्नोतिमानवं तामग्निरो
हिणींविद्यात्सप्तसाध्यांसन्निपातिताः ४४ नष्टमांसमधिस्थायवातपित्तेचदेहिनां कुरुतेदाहपाकौचतद्वाधिर्विषमा
दिशेत् ४५ तंदृष्ट्वात्यंतदीर्घेकुनखंपुरुषंवदेत् अभिघातान्मदुर्दोषायानखारक्षाशिनः खरः ४६ भवेत्तंकुनखंविद्यो
कुलारणितिसंज्ञितं गंभीरमत्यरंरोमासवर्णामुपरिस्थितां ४७ पदस्यानुशयीतांतुविद्यादतः प्रपाकिनीं विदारि
कंदवत्तृतीयकक्षावंक्षणसंधिषु ४८ विदारिकामितिवदेत्सरुजांसर्ववेदनां प्राग्यमांसंसिरास्नायुश्लेष्मेमदस्तथानि
लः ४९ ग्रंथिकुर्वंत्यसोभिन्नोमधुसर्पिर्वसानिभो स्रवत्यश्रावमक्लिन्नत्वग्दाहंगात्रापुनः ५० ग्रंथवोनिरुजैरल्पैः
विद्यालजकरावुदं परिक्रमणशीलस्यवायुरत्यर्थरूक्षयोः ५१ मांसंविशोष्यग्रथितांशर्कराननयेननः दुर्गंधिक्लिन्नम
त्यर्थंनानावर्णंततः शिराः ५२ पादयोःकुरुतेदारांसरुजांतलसंश्रितां शर्करांतन्मथितंपादस्थेनवाकंटकादिभिः ५३ ग्रं
थिकोलवदुत्सन्नोज्ञायतेकरसंततं क्लिष्टांगुल्योतरोपादोक्तदाहरुजान्वितो ५४ दुष्टंकर्दमसंस्पर्शादलसंतांविभा
वयेत् रोमकूपानुकंपिनंवातेनसहमूर्छितं ५५ पच्यावयतिरूपाणितनःश्लेष्मासशोणितः रुणद्धिरोमकूपांस्तु
तान्येषामसंभवः ५६ तंदृष्ट्वलुप्तकीलिन्यंरुजंतीव्रविभावयेत् दारुणाकठिनाश्यावाकेशमूर्तिर्विषर्पतं ५७ कफमा

61/19

रुतकोपेननखंणंविद्यादरुषिकां क्रोधशोकश्रमयुतः शरीरोष्माशिरोगतः ५८ पित्तंचकेशमांसंपचतीपलितंतेनजाय
ते वातिकंविषमरक्तंपित्तंपित्ताच्छितं कफात् ५९ सर्वरूपान्वितंविद्यात्सन्निपातसमन्वितं रूक्षंश्लक्ष्णंचसूक्ष्मंचत्त
रापलितमुच्यते ६० शाल्मलीकंटकः प्रख्याकफमारुतरक्तजाः जायंतेपीडकायूनांज्ञेयास्तामुखदूषकाः ६१ कंडूकोत्ति
लक्षेमंडलंपांडुकंदुरं पक्ष्मीनीकंटकःप्रख्यैस्तदाख्यंकफवातजं ६२ सममुन्नमरुजंमंडलंकफरक्तजं मरुजंलक्ष्मचैकंपा
लक्ष्माज्ञेनुमर्णारनुसः ६३ अंवदंनस्थिरंचैवयस्मिन्नगात्रप्रदृश्यते मापावक्त्रेमुखंत्रमनिलान्मलमादिशेत् ६४ क्ष
ज्ञानितिलमात्राणिनिरुजानिसमानिच वातपित्तकफोद्भवांविद्यात्तिलकालकान् ६५ महद्व्यत्यल्पंश्यावंवायदि
वासितं निरुजंमंडलंगात्रेन्यच्छमित्येभिधीयते ६६ क्रोधायासःप्रकुपितोवायुपित्तेनसंयुतः मुखमागत्यसहसामंद
लंविसृजत्यसृक् ६७ निरुजंतनुकंशावंमुखंव्यंगनमादिशेत् रूक्षंभवंगुणंगात्रंमुखंवानिलकोपितुः ६८ मर्दनासहना
द्वातीतथैवाप्यभिघातनः मद्रंचर्मयदावायुर्भनेनसर्वतःस्वरः ६९ तदावातोपसृष्टंवानचर्मपरिवर्तनं मणेरधस्तात्को
शस्तुग्रंथिरूपेणलंबते ७० संवदंनमसाहंचपाकंचवृत्तानिचक्वचित् परिवर्तिकितांविद्यात्मरुजोवातसंभवां ७१ सकंडूकठि
णाच्छायिसंवर्ण्यसमुत्थिता अल्पीयसीयदाहपाकोत्लादुस्त्रिपर्ययंत्वरः ७२ हस्ताभिघातादथवाचर्मण्युद्वर्तनेबलात्
यस्यावपाद्यतेचर्मतांविद्यादवपाटिकां ७३ वातोपसृष्टंमंडलंत्वचंसंश्रयतेमणिं मणिश्चर्मोपनद्धस्तमूचुस्तांतारुण
ह्रिच ७४ निरुद्धप्रकृशंशरीरमस्मिन्मदधारंवेदनं मत्रंप्रवर्तनेतन्नतोमर्णिर्विदीयतेनच ७५ निरुद्धप्रकृशंविद्यात्मरुजंवातस
भवं वेगसंधारणाद्वायुर्विदीतोगुदसंस्थितः ७६ निरुणद्धिमहच्छ्वासःसूक्ष्मद्वारंकरोतिच मार्गस्यसोक्ष्म्यात्क्रुद्ध
णपुरीषंतस्यगच्छति ७७ सन्निरुद्धगुदंव्याधिमेनंविद्यात्सदुस्तरं शकृन्मूत्रसमायुक्तंधोनपानंशिशोर्भवेत् ७८ सि
ध्मवास्याव्यमानेवाकठिनंकफोद्भवा ततःकठिनतांक्षिप्रंस्फोटास्तत्रोपजायंते ७९ एकीभूतव्रणंघोरंतंविद्याद्विपूतिनं त्वा

श्वजायते ९१ प्राहुर्व्रणेकस्रुनांश्लेष्मकोपप्रकोपिनो प्रवाहिनातिसाराभ्यांनिर्गछतिगुदोवहिः ९२ रुक्षदुर्बलस्य
हस्यगुदभ्रंशंतमादिशेत् सदाहोरुकपर्यंत स्वकुपादितीव्रवेदनः ९३ कंडूयमानज्वरकीसचश्रूकरदंष्ट्रकः ॥इतिक्षु
द्ररोगनिदानं॥ ॥अनुपपिसितक्षीरदधिमांसादिसेवनात् मुखमध्येगदान्कुर्युकुष्ठास्योषाःकफोत्तराः ९५ कर्क
शोपुरोंतस्त्रोसंप्रासनिछवेदनो दाल्यंतपरिपाक्येत ओष्ठोमारुतकोपतः ९६ भवंतुस्तुकफाद्दुष्टोपिछलोसीतलोगुरु
सक्लेछोसकृपीतेदसकृत्श्वेतोस्तथैवच ९७ सन्निपातनविज्ञेयावनेकपीडिकाचितो खर्जूरफलवर्णाभिः पीडिकाभि
र्निपीडितो ९८ रक्तोपसृष्टरुधिरस्रवतःश्रोणितप्रभो गुरुस्रुलोमांसदुष्टोमांसपाकवदुष्टतो ९९ जंतवश्चात्र मूर्छंती
नरस्योभयतोमखाः सर्पिमंडः पूतिकाशेमेदसापांडुरोगुरु १० स्वछस्फटिकसंकाशमाश्रवंश्रवतोरशं तयोर्व्रणं
नसरोहेन्मरुत्संवोपगछति ११ अष्टौपेदवदीर्यंतपाट्यनेवाभिघातनः यथिनोचसमोस्यानामोष्ठोकंडूसमन्वितो १२
इतिवोष्ठनिदानं॥ ॥शोणितंदंतनेष्टेभ्योयस्मात्कस्मात्प्रवर्तते दुर्गंधीनीसकृच्छ्वानिप्रक्लेदीनिमृदूनिच १३ दंत
मांसानिशिर्यंतेपतंतिचपरस्परं शीतादोनासव्याधिकफशोणितसंभवः १४ दंतयोश्चिपुचायस्यश्वयथुर्जायतेमहा
न् दंतपुप्पुटकोनामसव्याधिकफरक्तजः १५ स्रवंतिपूयरुधिरंखलादंताभवंतिच दंतवेष्टःसविज्ञेयोदुष्टशोणितसं
भवः १६ स्वयथुर्दंतमूलेपुरुजावान्कफरक्तजः लालास्रावीसविज्ञेयोदुष्टशोणितजोनामनामतः १७ दंतास्रलंतिवेष्टे
भ्यस्तालुचाप्यवदीर्यते यस्मिन्नरसर्वज्ञोव्याधिमशोषितसंज्ञितः दंतमासानिशीर्यंतेयस्मिन्शीर्यंतिचास्रक् पित्तर
क्तकफजोव्याधिःज्ञेयःपरिदरोहिसः १९ वेष्टेपुदाहपाकोचताभ्यांदंताश्चलंतिच अधदीताः प्रस्रवंतिशोणितमंस्वेद
नाः २३०० अधमायंतेश्रुतेरक्तमुखंचपूतिश्चजायंते यस्मिन्नसोपकुशोनामरक्तपित्तकृमोदगः १ घृष्टेपुदंतमूलेषुसरं
भायंतेमहान् भवंतिचबलादंताः संवेदसोभिघातजः २ मारुतेनाधिकादंताजायंतेतीव्रवेदनाः खलिवर्दनसंज्ञासो
जायतेरुक्प्रशाम्यति ३ शनैःशनैःप्रकुरुतेवायुर्दंतसमाश्रितः करालान्विकरालान्दंतान्करालोनच सिध्यति ४

हानव्येपश्चिमेदंतेमहाशोथोमहारुजः लालास्रावीकफक्लेदीविज्ञेयःशोथिमांसकः ५ दंतमूलगतानाह्यःपंचज्ञेया
यथोदिताः अष्टोदंतमूलजाः ६ शीर्यमाणोधिचरुजायस्यदंतेषुजायते ७ दालनोनामसव्याधिसदागतिनिमित्तजाः
कृछछिद्रश्चलस्रावीससंरंभोमहारुजः ८ अनिमित्तरुजोवातान्विज्ञेयः कृमिदंतकः वक्रवक्रंसचेयस्यदंतगर्भश्च
जायते ९ कफवातनितोव्याधिसभंजनकरंसकृः दंतमांसमनेस्त्रोवेबाह्यतःश्वयथुर्गुरुः १० सदाहरुक्स्रवेद्भिन्नःपूया
श्रंदंतविद्रधिः शीतरुक्प्रवातास्रः स्पर्शानासहाद्विजाः ११ पित्तमारुतकोपेनदंतहर्षसनामतः मलोदंतगतोय
स्यकफपित्तप्रकोपतः १२ शर्करेवखरस्पर्शासाज्ञेयादंतशर्करा कपालिकेतसाज्ञेयासदादंतविनाशिनि १३ असृग्वि
मिश्रपित्तेनदग्धोदंतस्वशोषतः १४ यावतीनीलतांवापिगतसस्यावदंतकः १५ वातनंतेरंतेभ्यिरुहनुसंधिविहंसनः ह
नुमोक्षइतिज्ञेयोव्याधिरर्दितलक्षणः १६ एवमष्टोदंतजाः जिह्वानिर्नेनस्फुटिताग्रसमाभवेद्व्राशकलदनप्रकाशः
पित्तास्रदाहैरनुचिर्यतेचदीर्घैरशोकरपिकंटकैश्च १७ कफेनगुर्वीबहलाचिनात्वमांसोद्भवैशाल्मलिकंटकाभैः जिह्वा
तलेयःश्वयथुप्रगाढःसाल्लासस्रंसःकफरक्तमूर्तिः १८ जिह्वास्तुरुक्तंभयतिप्रवृद्धमूलेवजिह्वाश्रयमेतिपाकं जिह्वा
ग्ररूपःश्वयथुःसजिह्वामुन्नाम्यजानःकफरक्तमूलः १९ लालाकरःकंडुयतःसचोषःसानूपजिह्वाकथितामिषग्भिः
श्लेष्मास्रभ्यातालुमूलात्प्रवृद्धोदीर्घशोथोध्मातवस्तिप्रकाशः २० स्तब्धोकासश्वासतत्संप्रविष्टोव्याधिर्वेद्यैः कंठभू
लीतिनाम्ना शोथःशूलःस्तोददाहप्रपाकीप्रागुक्ताभ्यांतुद्विकैरामतासु २१ स्रुःशोथोलोहितःशोणितात्सोज्ञेयो धूम्र
ज्वरस्तीव्ररुक्च कूर्मोन्नतोवेदनोशीघ्रजन्मारोगोज्ञेयःकफत्रयःश्लेष्मणाच २२ पद्माकारंतालुमध्यंतुशोथंविद्याद्विकाद
र्बुदंश्लोकलिंगंदुष्टमांससंघातमाहुः २३ नीरुजंतालुमध्यंकफात्स्थूलमांससंघातमाहुः २४ अरुकस्थिरः कोलमात्रःकफ
रसमेदसापुप्पुतोटलुदेशं शोचोत्यर्थंदीर्यतेचापितालुः श्वासश्चोग्रस्तालुशोथोनिलाच्च २५ पित्तकुर्यात्साकमत्यर्थघोरं
तालुन्येनंतालुपाकंवदंतितालुगताः गलेनिलःपित्तकफोचमूर्छितोप्रदुष्यमांसंचनथैवशोणितं २६ गलोपसरोधकरैस्त

स्तथाकरैर्निहतसूत्र्याधिरयंतुरोहिणी जिह्वासमंतात्परशोवेदनास्तुमांसांकुराकंठनिरोधनाय मारोहिणीवातकृताप्र
दिष्टावातात्मकोपद्रवगदयुक्ता क्षिप्रोद्गमाक्षिप्रविदाहपाकीतीव्रज्वरापिपासानिमित्तजातु २५ स्यातांनिरोधिन्यचलोभना
वस्फोटांकुरासाकफसंभवाया गंभीरपाकीन्यनिवार्यवीर्यात्रिदोषलिंगान्वितयास्थितातु २६ स्फोटेश्वितानुपतसमान
लिंगासाध्याप्रदिष्टारुधिरात्मकातु २७ सद्यःस्त्रिदोषज्ञाहतिव्याहिश्लेष्मसमुद्भवा पंचहातूपिनसंभूतासमाहाह्यवना
न्विता २८ कोलास्थिमात्रः कफसंभवोयोग्रंथिर्गलेकंटकभूकभूताः स्वरस्थिरशस्त्रनिपातसाध्यस्तंकंठशालुकृमि
र्मितिह्वर्वति २९ जिह्वाग्ररूपःश्वयथुःकफार्तुजिह्वोपरिष्टात्पिरकमिश्रातु ज्ञेयोधिजिह्वारखलुरोगएषः विवर्जयेत्ता
गतपाकमेनं ३० वलासगवायतमुन्नतंचग्रथिंकरोत्यग्रगतिंनिवार्य तत्सर्वथैवाप्रतिवार्यवीर्यं विवर्जनीयंवलयंवदंति
३१ गलेतुशोथंकुरुतेप्रवृद्धोश्लेष्मानिलोश्वासरुजोपपन्नं मर्मस्थिदंधुस्तरमेनमाहुर्बलासरंज्ञानिपुणाविकारं ३२
स्तोन्नततःश्वयथुःसदाहः सकंडुरोपाक्यमुदुर्गुरुश्च नाम्नैकःवृंदः परिकीर्तितोसोव्यधिर्बलासक्षतजप्रसूतः ३३
रसमुन्नतंवृत्तममंदरागंतीव्रज्वरंवृंदमुदाहरंति तत्रापिपित्तक्षतजप्रकोपानृज्ञेयंसतोदंपवनात्मकंतु ३४ वर्तीघनाकं
ठनिरोधनीतुविनातिमात्रंपिसितप्ररोहैः अनेकप्राणहरक्रियोक्ताज्ञेयाशनघ्नीतुशनघ्नरूपा ३५ ग्रंथिर्गलेतामल
कास्तिमात्रः स्थिरोपलरुकृयः कफरुकमूर्तिः संलक्ष्यतेशनिमिवाशनंचसशस्त्रसाध्यस्तुशिलायुसंज्ञः ३६ सर्वे
गलंवाप्यसमुत्थितोयोशोथोरुजासंतिचयत्रसर्वाः ससर्वदोषैर्गलविद्रधिस्तुतस्यैवतुल्यस्खलुसर्वजश्च ३७ शोथोम
हानत्रजलावसेधीतीव्रज्वरोवायुगतिर्निहंता कफेनजातारुधिरान्वितेनगलेगलौघःपरिकीर्तितोसौ ३८ यस्ताम्य
मानःश्वसितिप्रसक्तंभिन्नःस्वरःशुष्कःविमुक्तकंठः कफोयदिग्धेष्वनिलानयेयुर्ज्ञेयःसरोगःश्वसनात्स्वरघ्नः ३९ प्र
तानवान्यःश्वयथुःसकोष्ठगलोपरोधंकुरुतेक्रमेण समांसनालःकथितोवलंबीप्राणप्रणुत्सर्वकृतोविकारः ४० स
दाहतोदश्वयथुःसतीव्रमंतर्गलपूतिविशीर्णमांसं पित्तेनविद्यादुदनेविकारीपार्श्वेविशेषात्सतयनशोफे ४१ स्फोटैः

सतोदैर्वदनंसमंतान्यस्यास्चितंसर्वरसःसवातान् सकंडूःसदाहैस्तनुभिःसपीतैर्यस्यास्चितंचापिसपित्तकोपात् ४२
अवेदनैःकंडुयुतैःसवर्णैर्यस्यास्चितंचापिसवेकफेन ४३ वोष्ठप्रकोपावस्थार्म्यमांसरक्तविसर्पजाः दंतमूलेपुवर्त्मोनु
त्रिलिंगंतिशोफिरो ४४ दंतेषुचनसिध्यंतिश्यावदानलभंजनाः जिह्वागतेबलासस्तुतालुनेप्यर्बुदंतथा ४५ स्वरघ्नो
बलयोर्दृश्यबलासःसविदारिका गलेघोमांसजानश्वशतघ्नीरोहिणीगल ४६ आसाध्याः कीर्तिताह्येतरोगानव
दशैवच तेषुचापिक्रियांवैद्यःप्रत्याख्यायसमाचरेत् ४७ इतिमुख्यरोगनिधानं॥ ॥समीरणःश्रोत्रगतो
न्यथाचरन्समंततःशूलमतीवकर्णयोः करोतिदोषैश्चयथास्वमाहतः सकर्णशूलःप्रतिभाषितोगदः ४८ कर्णश्रो
तस्थितेवातश्रवणानिविविधान्स्वरान् भेरीमृदंगपणवानांकर्णनादःसउच्यते ४९ यथाशब्दवहंवायुश्चोत्रमावृत्यतिष्ठ
ति शुद्धोश्लेष्मान्वितोवापिवाधिर्यंतेनजायते ५० वायुःपित्तादिभियुक्तोवेणुघोषोपमस्वनं करोतिकर्णयोश्चेद
सउच्यते ५१ शिरोभिघातात्थवातिमज्जनान्नृजपेप्रकोपाकात्थवापिविद्रधेः श्रवेद्दिपूयंश्रवणान्निरंतरं सकर्ण
स्रावइतिप्रकीर्तितः ५२ मारुतःकफसंयुक्तःकर्णकंडूकरोतिच पित्तोष्मशोषितःश्लेष्मा जायतेकर्णगूथकः ५३
सकर्णगूथद्रवनाविलायतेघ्राणमुखंप्रपद्य तदास्यकर्णप्रतिनाहसंज्ञितोभवेद्धिकारः शिरसोर्द्धभेदकृत् ५४ यदानु
मूर्छेयथवापिजंतवः सरंत्यपत्यान्यथवापिमाक्षिका तदंजनत्वाश्रवणोनिरुध्यतेभिषग्भिरादौकृमिकर्णकोस्य
५५ पित्तश्लेष्मजलोमिश्रोकोथोशोणितमासजे जायतेजंतवःतस्मकृष्णास्तास्त्वासितरुणः ५६ पतंगाशतपत्रश्च
कर्णश्रोतः प्रविश्यहि अरतिव्याकुलत्वंचघ्नंशंकुवेदनां ५७ कर्णोतिस्तब्धतेयस्यतथापरफरायते केशैश्चरतिरु
तीव्रानिश्यंदेनरुजंवहेत् ५८ क्षतान्निघातात्प्रवृत्तविद्रधिर्भवेत्तथोषकृतापरःपुनः सरक्तपित्तारुणमस्त्रमास्रवे
त्प्रतोदधूमायनदाहचोषवान् ५९ कर्णपाकस्तुपित्तेनकोथविक्लेदकृद्भवेत् कर्णविद्रधिपाकाद्धाजायतेचाबूपूर
णात् ६० पूयंस्रवतिवापूतिःसज्ञेयःपूतिकर्णकः कर्णशष्कुल्यार्बुदाशोसिज्ञानीयादुक्तलक्षणैः ६१ नाडीतिकृच्छ्र

र्णमलस्यशोषोस्तावस्तनुश्वाश्रवणंचवातानू शोथःसगौरोदवर्णविदाहसंपीतपूतिश्रवणंचपित्तानू ६९ वेश्रुत्यकंडूस्थिर
शोथयुक्तःस्निग्धाश्रुतिश्लेष्मभवंतिरूक्षंच सर्वाणिरूपाणिचरक्तप्रपातानुश्रावश्चतत्राधिकदोषवर्णः ६२ सोकुभा
र्योश्चिरात्परेह सहसातीव्रवेदने कर्णशोथोभवेनृपाल्यारक्तःपरिपाटकान् वेगेभरणसंयोगाद्भूर्यणानाहनादपि क्रु
द्धारुणनिभस्तब्धःसवातात्परिपाटकः ६४ शोथःपाल्यांभवेच्छावोदाहपाकरुजान्वितः रक्तोवारक्तपित्ताभ्यांमुखातमगदा
भवेत् ६५ कर्णबुलाहृद्ग्रहयतःपाल्यांवायुःप्रकुप्यति कफसंरुद्ध्यकुरुतेशोथंशब्दमवेदनं ६६ जन्मंथकःसकंडूकोविकारक
फवातजः संवर्द्धमानेर्दुर्विदुर्दकंडूदाहज्वरान्वित ६७ शोथोभवेत्पाकश्चत्रिदोषादुःखवर्द्धनः कफास्रकृमयःक्षुद्रोस
र्षपाभाविसर्पिणः ६८ कुर्वंतिपीडिकाःपाल्यांकंडूदाहरुजान्वितः कपास्रच्छमिसभूनासविसर्प्यंतिनरंनन: ६९ लिह्यस
मक्षुद्रोपालिपरिलेहतिसंसरत्तः ७० इतिकर्णरोगनिदानं॥ ॥अनह्यतेनयस्यविसृप्येन्नवप्रक्लिद्यतेधूप्यतेचा
पिनासा नवेतियोगंधमसोश्वसंतुर्दुष्टंच्यवसेत्सपानसेन ७१ तंचानिलश्लेष्मभवंविकारंब्रूयात्प्रतिश्यायसमानलिंग
शेषैर्विदग्धैर्गलनालमूलसंमूर्छितोयस्यसमरणस्तु ७२ निरेतिपूतिर्मुखनासिकाभ्यांतेपूतिनोसंप्रवदंतिरोगं घ्राणाश्रि
तंपित्तमरूंषिकुर्याद्यस्मिन्विकारेबलवान्श्वपाकः ७३ तत्राशिकांपाकमितिव्यवस्येद्दहेदकोथावृयवापिपच्या शेषैर्वि
दग्धैरथवापिनालेनालेहदंशमिहतश्चतेस्ते ७४ नासाश्रयेत्पूयमश्रमिमिश्रितंपूयरक्तंप्रवदंतिरोगं घ्राणाश्रितोम
णिसंप्रदुष्टोयस्यातिलोनाशिकयानिरेति ७५ कफानुबंधोबहुशातिशब्दंतंरोगमाहुःक्षवथुंविदित्वा तीक्ष्णोप
योगादतिबृंहणोवाभावात्कृमूर्कनिरेत्यणाद्वा ७६ सूनासिभिर्वानखरणाभिमर्शात्पूयंहतेनपुभवथुनिरेति प्रभस्त
तेनाशिकयानियश्चसांद्रोविदग्धोलवणःकफस्तु ७७ प्राक्संचितोमूर्धनिसर्पतमनेकशोथंव्याधिमुदाहरंति घ्रा
णेभ्रशोदाहसमन्वितंतु विनिःसरत्यूष्मलवंहवायुः ७८ नासाग्रदाहंसधाशोथाचतारोश्चिनुर्विधं चतुर्विधंरक्तपित्तमुक्तंघ्राणेपि
तंहिद्विधुः ७९ शिरोललाटतालूनांगौरवंदोषनिद्रता सार्तिसांसार्बुदानांचशोषशोकक्लमाः समाः अर्शांस्तिगोस्त

तंसिमारंतनगादप्रदिग्धेपरिशोषिनंच ८० क्रव्याद्भ्रसदृर्ध्वमधस्कलंतुर्यस्मिन्ननासापरिशोषयुक्तः ८१ शिरोगुरुत
मरुचिर्नासास्रावस्तनुस्वरः क्षामशिरवंतिवामीक्ष्णमामपीनसलक्षणं ८२ आमलिंगान्वितःश्लेष्मापनश्यत्यक्षतिम
ज्जति स्वरवर्णविशुद्ध्यश्चपरिपक्वस्यलक्षणं ८३ संधारणात्तीर्णरक्तातिभाष्यक्रोधनिवेषम्यशिरोभितापैः प्रज्ञागरा
तीस्वपनाद्युसेवनैरवश्यमोमेथुनवाय्वशोकैः ८४ संस्थानदोषैर्मिरसिप्रदुष्टावायुः प्रतिश्यायमुदीरयेतु चयंगतामू
र्ध्वनिमारुताद्यः पृथक्समस्ताश्चतथैवशोणितं ८५ प्रकुप्यमानाविविधैःप्रकोपनैःस्यतः प्रतिश्यायकरामवंति
क्षवः प्रवृत्तिशिरसोनिपूर्णस्तासेभोगमर्दैः परिहृष्टरोमता ८६ उपद्रवांश्चाप्यपरैःपृथक्विधान्क्षणात्प्रतिश्यायपुरः
सरामताः ८७ अनद्धापिहितानासाननुस्रावप्रसेकवी ८८ गलतालोष्ठशोषश्चनिस्तोदःशंखयोस्तथा ८९ भवेत्सग
धातश्चप्रतिश्यायनिलात्मकेऽक्षः सपीनकःस्रावीघ्राणःस्रवतिपैत्तिके ९० क्षणात्तिपांडुसंतसोभवेत्क्षणाभि
पीडितः सधूममग्निंसहसावमनीवसमानवः ९१ घ्राणात्कफःकफक्लेनसंतःपांडुवर्णन्मुहुः शुक्लावभासःसूनाक्षी
भवेद्गुरुशिरानतः ९२ गलतालोष्ठसिरसांकंडूभारतिपीडितः भूत्वाभूत्वाप्रतिश्यायोयस्यास्रस्यान्निवर्तते ९३ स
पक्वोव्यथपक्वोवापिनिर्गंधोनरोगंधा वासमर्वप्रभवस्मृतः प्रक्षीयतेपुनर्नासापुनश्चपरिपुष्यति ९४ पुनरानह्यते
वापिपुनर्निर्वर्ततेनथा निश्वासोवापिनिर्गंधोनरोगंधाभवेन्नियः ९५ एवंदुष्टप्रतिश्यायंजानीयात्कृच्छ्रसाधनं रक्त
संतुप्रतिश्यायेरक्तःस्रावःप्रवर्तते ९६ तास्राक्षश्चभवेच्छंतुरोधानप्रपीडितः दुर्गंधोश्वासवक्त्रस्यगंधोनापिनवेंनि
यः ९७ सर्वेष्वेवप्रतिश्यायानस्याप्रतिकारिणः दुष्टानांयातिकालेनतदासाध्याभवंतिच ९८ मूर्द्धनिक्रमयश्चापिश्वे
तास्निग्धाः स्थाणवःकृमिनोयः शिरोरोगसतुल्यंतनात्रलक्षणं ९९ बाधिर्यमांध्यमूकत्वंघोराश्चनयनामयान् सोथा
ग्निसादकासांश्चदृष्ट्वाकुर्वंतिपीनसान् १०० अर्बुदंरसधाशोथाचतारोश्चिनुर्विधं चतुर्विधंरक्तपित्तमुक्तंघ्राणेपि
तंहिद्विधुः १०१ शिरोललाटतालूनांगौरवंदोषनिद्रता सार्तिसांसार्बुदानांचशोषशोकक्लमाः समाः अर्शांस्तिगोस्त

नाकारण्यर्बुदंकालसंभवं २०० इतिनासारोगनिदानं॥ ॥उच्छ्वासितमस्य जलप्रवेशाद्रेरणात्तन्यविपर्ययाच्च
स्वेदाद्रजोधूमनिशेषणाच्छर्दिर्विघातादमनातियोगात् द्रवान्नपानादनिसेवनाच्च विण्मूत्रसंघानिलसंग्रहाच्च प्रसक्त
रोदनशोककोपात्शिरोभिघातेतिमद्यपानात् तथाक्रतूनांच विपर्ययेणक्षेशाभिघातादतिमैथुनाच्च बाष्पग्रहात्सू
क्ष्मनिरीक्षणाच्चनेत्रेविकारानुजनयंतिदोषाः ३ वातात्मितात्कफाद्रक्तादमिष्यंनिश्चतुर्विधः प्रायेणजायतेघोरः सर्वेन्द्रि
यावरः २ निस्तोदनस्तंभनरोमहर्षसंहर्षपारुष्यशिरोभितापाः विशुष्कस्रावः शिसिराभिनंदाधूमायनंबाष्पस
मुद्भवश्च ३ दाहप्रपाकोशिसिराभिनंदनोधूमायनंबाष्पसमुद्भवश्च उष्णास्रतार्पीतकनेत्रताच पित्ताभिपन्ननयनेभव
ति उष्णाभिनंदागुरुताक्षिशोथःकंडूपदेहावपिसीदनत्वं स्रावोबहुःपिच्छलयक्वापिकफाभिपन्ननयनेभवंति ताभ्या
श्रितालोहितनेत्रतांचरागःसमंताल्लोहितोत्र ४ पित्तस्यलिंगान्यधिकानिरक्ताभिपन्ननयनेभवंति ४ द्वंद्वैरते
रभिष्यंदैर्नराणामधियामतां तावन्नस्वधिमंथास्युर्नयनेनतिन्नवेदनः ५ उमाद्यनरवार्यर्थनेत्रेनिर्मिथ्यतेतथा सिरो
द्वेदनाव्याधिरधिमंथस्वलक्षणैः ६ हन्यादधिश्लेष्मकः समस्रात्रातद्वन्मंथोरक्तजःपंचरात्रात् षट्रात्राद्वातिकोनि
हन्यान्मिथ्याचारोसेतिकः सद्यएव ७ उदीर्णवेदनंनेत्ररागशोफसमन्वितं घर्षणिस्तोदशूलाशुरुक्तमामन्वितंविदुः
संस्वेदनताकंडूसरुजाश्रुमस्रसंता प्रसन्नवर्णतावाक्ष्णोसपक्ष्मसंरोधमादिशेत् ९ कंडूपदेहाश्रुयुतःपक्वोदुंबरसन्नि
भः संस्रावपच्यतेयस्तुनेत्रपाकंसशोथजः १० शोथहीनालिंगानिनेत्रपाकेतशोथते १० उपेक्षणादक्षियथाधिमं
थोवातात्मकःसीदयतिप्रसह्य रुजाभिरत्यर्थमसाध्यलिंगः हिताधिमंथः खलुनामरोगः११ अंतर्गतिशिराणांतु य
दातिष्टतिमारुत सनदायननंप्राप्यशीघ्रंदृष्टिविनश्यति १२ वारंवारंचपर्येतिभ्रुवोनेत्रेचमारुतः रुजश्चविविधा
स्तीव्रा सहेयोवातपर्यंतः १३ यत्कृष्णतंदारुणरूक्षवर्त्मसंदह्यतेचाविलदर्शनंयत् रुक्षारुणंयत्प्रतिबोधनेचशुष्का
क्षिपाकोपहतंनदक्षि १४ यस्यांबहुःकर्णशिरोहनुस्तोमन्यागतोवाप्यनिलोन्नतोवा कुर्याद्रुजंवेभ्रविलोचनेचत

मंन्यतेवातमुदाहरंति २५ स्रावंलोहितपर्यंतंसर्वसाक्षिप्रपच्यते सदाहशोथंरुग्स्रावंमेच्याध्युषितमल्पन ः१
आवेदनावापिसंदंशनावायस्याक्षिराज्योहिभवंतिनाम्नः मुहुर्विरज्यात्यतियस्यरुक्चव्याधिशिरोस्यानडतिप्रदि
ष्टः १२ मोहाच्छिरासतिउपेक्षितस्तुजायेतुरोगस्तुशिराप्रहर्षः तामस्त्वमस्त्वंस्त्वतिप्रगादंतथातिशंकोत्यभिनिक्षी
तुंच १९ निमग्निरूपंतुभवेद्विरूक्षेस्रुतेवविद्धंप्रतिभातियद्वेः स्रावंस्रवंदृष्टमतीवयत्नतस्तन्नणंशुक्रमुदाहरंति २१
दृष्टेःसमीपेनभवेतुयत्नेनवावगादंनचसस्रवेच्च आवेदनंवानचयुग्मशुक्लं तन्मिद्धमायानिवदंतिविद्वं २० स्यंदा
त्मकंकृष्णगतंसचोच्चैरंबुंदप्रतिमावभासं वेद्यात्वसाध्यंमननुप्रकाशमथाव्रणंसाध्यनमंवदंति २१ गंभीर
जातंबहुलंचशुक्लंचिरोत्थितंचापिवदंतिकृच्छ्रं विच्छिन्नमध्यंपिसितानवाचिरंशिरास्रूक्ष्मग्रहेष्टिकृच्च २२ द्विवर्ण
तंलोहितमंततश्चचिरोत्थितंचापिविवर्जनीयं उच्चाश्रुपातःपिडकाच्चनेत्रेयस्मिंश्चभवन्मुद्गनिभंचशुक्लं २३ तद
प्यसाध्यंप्रवदंतिकेचिदन्येन्वयेतिनिरपक्षतुल्यं श्वेतःसमाकामतिसर्वतोहिदोषेणयस्यासितमंडलंतु २४ तमक्षि
पाकात्ययमक्षिपाकंसर्वात्मकंवर्जयतिव्यमाहुः अजापुरीषप्रतिमोरुजावान्सलोहितोलोहितपिछलास्रः २५
विगह्यकृच्छ्रप्रचुरोप्युपेतिनवाजकाजातमितिव्यवस्यन २६ प्रथमेपटलेशोषायस्यदृष्ट्वाव्यवस्थितः अव्यक्ता
निस्वरूपाणिकदाचिदपिपश्यति २६ दृष्टिभ्रंशंविद्धलतिद्वितीयेपटलेगते मक्षिकामशकांश्चामिज्ञालकःनिव
पश्यते २७ मंडलानिपताकांश्चमरीचिःकुंडलानिच परिवेषांश्चविविधान्वर्षेसंभ्रांतमासिव २८ दूरस्थानिचरू
पाणिमन्येतेचसमीपगाः समीपस्थानिदूरचदृष्टिगोचरविभ्रमान् २९ यत्नवानपिचात्यर्थंसूचिपाशंनपश्यति
ऊर्ध्वपश्यतिनोधस्तात्तृतीयपटलेगते ३० महांत्यपिचरूपाणीछादितानिक्वचिद्वैः कर्णनासाक्षिहीनानिविकृता
निचपश्यति ३१ यदादोषंचरज्येनदृष्टिदोषोविलीयते अधस्तेतुसमीपस्थंचूरस्कंधोपरिस्थिते ३२ दोषदृ
ष्टिस्तिनेनिर्यगेकंवमन्यंतेद्विधा नमिराख्यंसंवेदोषश्चतुर्थपटलंगतः ३३ रुणद्धिसर्वतोदृष्टिलिंगनाशमनःप

रे अस्मिन्पित्तमोभूतेनातिदूरमहागदे ३४ चंद्रादित्यासनक्षत्रावंतरिक्षेचविद्युतः निर्मलेवेतजांसिचात्रिक्षुन्निवप
श्यति ३५ सएवलिंगनाशस्तुनीलिकाकाक्षसंज्ञितः वातेनचापिरूपेणभ्रमंतीक्षपश्यति ३६ भविलान्यरुणाभानि
न्याविद्धानिचमानवः पित्तेनादित्यखद्योतशक्रचापतडिद्गुणा ३७ नत्यतःशशिनश्चैवसर्वंनीलंचपश्यति कफेनपश्ये
द्वपाणिस्निग्धानिचसितानिच ३८ सलिलप्लावितानीचपरिन्नास्थानिमानवः संन्निपातेनचित्राणिविप्लुतानिनिपश्य
ति बहुधावाद्विधावापिसर्वाण्येवसमंततः हीनांगान्यधिकांगानिज्योतिष्यपिचपश्यति ४० पित्तंकुर्यात्सरिपूर्वांमू
र्छितरक्तेनतत्समा पित्ताद्विशस्तथापश्येदूर्ध्वंतमिदभास्करं ४२ विकार्यमाणारक्तौघैर्दृष्टिस्तेजोभिरेवचा वस्था
मिषद्धरोगेलिंगनाशमतः परां ४२ रोगंरुणोमारुतजः प्रदिशेल्लायीवलानश्यतथैवपित्तानु कफान्वितःशोणि
तजः सरक्तोविचित्ररूपस्तुभवेद्विदाघः ४३ अरुणंमंडलंदृष्ट्वास्थूलकाक्षारुणप्रभं परिम्लायीनिरोगस्यानिलायि
नीलंचमंडलं ४४ दोषक्षयात्स्वयंतत्रकदाचित्स्यादुदर्शनं अरुणंमंडलंवातात्चलंपरुषंतथा ४५ पित्ततोमंडलंनी
लंकांस्याभंपीतमेवच श्लेष्मणाबहुलस्निग्धंशंखकुंदेंदुपांडुरं ४६ चलसद्यपलाशाभंशुक्लंदंष्टारिवोभसः मध्य
मांनचनयनेमंडलंतद्विसर्पति ४७ प्रवालपद्मपत्राभंमंडलंशोणितात्मकं दृष्टिरोगाभवेद्विचित्रलिंगनाशंविदाघंच
यथास्वंदोषलिंगानिसर्वेष्वपिभवंतिहि ४८ यथानरःपित्तविदग्धदृष्टिः कफेनचान्यत्रथधूमदर्शी योहरिद्रा
तोनकुलोध्यताचगंभीरसंज्ञावतथैवदृष्टिः ४९ षड्लिंगनाशाः शरमेवरोगादृष्ट्याश्रयाषट्चषडेवस्युः पित्ते
नदुष्टेनयदातुदृष्टिः पित्ताभवेद्धस्यनरस्ययातु ५० पित्तानिरूपाणिचतेनपश्येत्सर्वेनरः पित्तविदग्धदृष्टिः प्राप्ते
तृतीयेपटलेतुदोषेदिवानपश्येन्निशिचापिपश्येत् ५१ रात्रौतुशीतानुग्रहीतुदृष्टिपित्तास्रभावादपितानिपश्येत्
तथानरःश्लेष्मविदग्धदृष्टिस्तान्येवशुक्लानिहिमन्यतेतु ५२ त्रिषुत्रिकेष्वल्पेषुदोषेनकाश्यमापादयतिप्र
सह्य दिवासमूयोन्मरुद्गृहीतदृष्टिः पश्येदरूपाणिकफाल्पभावात् ५३ शोकश्रमायासभयाभिघातैरभ्याहतायस्य

नरस्यदृष्टिः सधूमकानुपश्यतिसर्वभावांधूमदर्शीतिवदंतिरोगं योहरिद्रज्ञानेदिवसेषुकृष्णान्हरिद्राणिरूपाणि
श्वेतेनपश्येत् विधातंतस्यनरस्यदृष्टिः दोषोभिघातानकुलस्यतद्वत् ५५ चित्राणिरूपाणिदिवासपश्येत्सर्वेविका
रान्नकुलाध्यसंज्ञः दृष्टिर्विरूपाश्रुसनोपसृष्टासंकुच्यतेभ्यंतरतस्तुयाति ५६ रुजावगाढंचतमक्षिरोगंगंभीरकंति
प्रवदंतिसंज्ञाः बाह्योपुनर्दोषविहरसंप्रदिष्टोनिमित्ततश्चाप्यनिमित्ततश्च ५७ निमित्तस्तत्रशिरोभिघातात्ज्ञेयस्त्व
भिष्यनदर्शनिन सुरर्षिगंधर्वमहोरगाणांसंदर्शनेनापिचभास्करस्य ५८ हन्यतदृष्टिमनुजस्यसर्वलिंगनाशस्त्वनि
मित्तसंज्ञः तत्राक्षिविस्पष्टमिवाभातिवैदूर्यवर्णाविमलावदृष्टिः ५९ विकार्यतेसादतिभिद्यतेचन्रणामभिघात
हतावदृष्टिः ६० वर्जयेत्तापसर्गंचगंभीरंदूरसंज्ञितं कांचारतुज्ञायतसर्वाश्चकुलाध्यंतथैवच ६१ निमिरेनचरोगेण्कक्षंत
यतोहरेत् मूलंदृष्टिर्विनाशस्यतिमिरंसमुदाहृतं ६२ दृष्टिजाः प्रस्तारितनुविस्तीर्णश्यावरक्तनिभेसिते शब्देनम
हुश्वभ्रुकार्मश्रुकोतद्वर्धनेचिरात् ६३ पद्माभंमरुदरुकार्मयन्मासंवीयतेसिते पृथुमद्दधिमांसार्मबहलंचयश्लक्ष्णिभं ६४
श्यावमुःपिहितनिभारक्तविद्वोयंरक्तयामासितनियताः सम्रुतिसंज्ञाः एकोयः शशरुधिरोपमस्तुविद्वश्रुकस्तु
भवतितरुर्नवदंति ६५ श्लेष्ममारुतकोपेनश्रुक्लामांससमुन्नतं पिष्टविमीष्टकंविद्धि मालाकारदलसंन्निभं ६६ त्यान्त
भःकठिणशिरोमहान्सरक्तः संजातस्मरतं इहजातसंज्ञितस्तु श्रुक्लास्त्वाश्रितपीडकाशिरावृनायास्तांब्रूयादस्मि
तसमिपजाः सिमज्ञाः ६७ कांश्यांभोमरुदरुथवारिविंदुकल्पाविज्ञेयोनयनसितबलासंज्ञः श्रुक्लजाः पक्ष्मशोथः
संधिज्ञेयः सतोदःश्रवात्पूयंसोहिपूयालसाख्यः ६८ ग्रंथिर्महान्दृष्टिसंधावपाकीकट्टू प्रायोनीरुजस्तत्पनाहः
गत्वासंधीनस्त्रुमार्गणेरोधंकुर्युःश्रावंनूलक्षणेस्वानुपेतान् ६९ तंहिस्रावंस्नेत्रनाडीतिचैकेतस्यलिंगंकर्तयित्वाच
तुर्थेपात्रेसंधोसंश्रवेद्यत्कपूयंपूयातश्रावीसोगतः सर्वजस्तु ॥७०॥श्वेतंसांद्रंपिछलंयः श्रवेद्धि श्लेष्मश्रावः सो
विकारोमनस्तु रक्तःश्रावःश्रोणितास्योविकारः स्नाय्नेयांनेत्रयोः पीडकोनेदुष्टेनत्वग्रक्तप्रयुक्तं ७१ हारिद्रामं

पीनमुष्णजलाभिषिक्तास्रावसंश्रयेत्संधिमध्यात् तांस्रातर्वीदाहपाकोपपन्नाञ्ज्ञात्वावेद्यः पीडिकावर्णिकावर्णिका ११
ज्ञातासंधौरूक्षशुष्कुलत्रीस्यात्तस्मिन्नेवरक्तापितापूर्वलिंगैः कृमिर्ग्रंथिवर्त्मनः सूक्ष्मनस्तुकंदूं कुर्युः रूक्षमयः
संधिज्ञाताः १३ नानारूपाः वर्त्मशुक्लानसंधौचरंत्यतर्नयनंदूषयंतः संधिज्ञाः नानारूपा वर्त्मशुक्लांतसंधौचरंत्य
तर्नयनंदूषयंतः संधिज्ञाः १४ अभ्यंतरमुखावांस्रावाद्यतोवर्त्मतश्चयः सोत्संगासंगपीडकारक्तज्ञारक्तज्ञास्कूल
कंदुराः १५ वर्त्मनिपीडकाध्मानाभिधंतेधःश्रवंतिच कुर्माकर्बीजसदृशाकुभिकासंनिपातजाः १६ श्रावण्यःकं
डुरागर्ब्बुरकसर्षपसन्निभाः रक्तावंतश्चपीडकापोथक्यरनिसंज्ञिताः १७ पीडिकायारक्तास्कूसूक्ष्माभिश्चापि
संवृताः वर्त्मस्थाशर्करानामरोगावर्त्मप्रदूषकः १८ सर्षपीबीजप्रतिमापीडिकामंदवेदनाः श्लक्ष्णास्वराश्चवर्त्मस्थाः
तदशोवर्त्मकीर्तितं १९ दीर्घाकुरः खरस्तब्धाहारुणाभ्यंतरारुजः व्याधिरपोतविख्यातोशुष्कासदृतिकीर्तितः २०
दाहरुतीदवतोतास्रापीडिकावर्त्मसंभवा महीमंदरुजाः सूक्ष्माक्षेयासाजननामिका २१ वर्त्मोपचीयतेयस्यपिड
काभिः समंततः सवर्णाभिः स्निग्धाभिश्चविद्याद्हलवर्त्मतत् २२ कठिनात्यंतोदनवर्त्मशोथेनयोनरः नरास
ल्लादयेदभिप्रवेद्यः सवर्त्मनः २३ स्पृहल्यवेदनंताम्रंयद्दर्तेसममेवच अक्ष्णस्माच्चभवेद्रुक्षंक्लिष्टवर्त्मेतितद्विदुः
२४ क्लिष्टंपुनः पित्तयुतंशोणितंविद्दहेद्यदा ततः क्लिष्टत्वमापन्नमुच्यतेवर्त्मकर्दमः २५ वर्त्मयद्दाह्यतोताम्रश्या
वंशूलरुग्वेदनं तद्दाहश्यववर्त्मतिवर्त्मरोथंविशारदाः २६ आरुतंबाह्यतःश्लेवर्त्मयस्यनरस्यह प्राक्कुनवर्त्म
तद्विद्यात्किनमत्यर्थमंततः २७ यस्यधौतानिधौतानिसन्नद्धंतेपुनः पुनः वर्त्मन्यपरिक्लिन्नानिविद्यादक्लिन्नव
र्त्मतत् २८ विमुक्तसंधिनिश्चेष्टंवर्त्मयस्यनिमील्यत तत्क्षतहतंवर्त्मज्ञानायाक्षिचिंतकः २९ वृत्तांतरस्तोंब
पमग्रंथिभूतमवदनं अवक्षतेवुर्दमितिसरक्तमविलंबिलं ३० निमेषणशिराबायुः प्रविष्टोवर्त्मसंश्रयः बाल
यत्यपिवर्त्मानिनिमिषोनामतंविदुः ३१ वर्त्मस्थोयोभिवर्द्धतेलोहितोस्दुरंकरः तद्रक्तजंशोणितार्शोदिनंत्रि ने

प्रवर्तते ३२ अपाकाकठिणस्कूलोग्रंथिवर्त्मभवेन्नरः सकंडूः पिच्छलःकोलः संस्थानोत्थगणोमुस ३३ लिंगणोना
मसाध्यार्लिंगतः परिकीर्तितः त्रयोदोषाः बहिर्शोथंकुर्युःश्लिष्टाणिकर्मणा ३४ प्रसन्नंयेनमुदकंविषन्नंदृश्यव
र्त्मतत् वाताद्यावर्त्मसंकोचंजननयंतिमलःयदा ३५ तदानक्तंनशक्नोतिकुंचनंनामतद्विदुः प्रचालितानिवातेनप
क्ष्माण्यक्षिविशंतिहि ३६ घट्यंत्यक्षिमुहुस्तानिसरुजंजननयंतिच असितंसितभागंचमूलकोपत्यतंसपि ३७
युस्मकोपप्रतिश्येयाव्याधिःपरमदारुणः वर्त्मपक्ष्माशयगतंपित्तंरोमाणिशातयेत् ३८ कंडूदाहंचकुरुतेयस्मशो
ततमाद्दिशेत् ३९ इतिनेत्ररोगनिदाने ॥ ॥शिरोरोगाःसुजोयंतेवातपित्तकफैस्त्रिभिः सन्निपातेनरक्तेनक्ष
येणकृमिभिस्तथा १ सूर्यावर्तार्द्धवाताभ्यांशंखकोद्भवभेदकः २ यस्यास्मिन्नाशिरसोरुजश्चभवतिनित्या
निशाचापिमात्रं प्रबोधनंपैश्चभवेद्दिशेपः शिरोभितापः ससमीरणेन ३४० यस्योष्णमंगारचितंतथैवधूपेस्थि
रोदह्यतिचाक्षिनाशं शीतंवराश्नोचभवेद्दिशेपोशिरोभितापः सकफःप्रकोपात् ४ शिराभवेद्यस्यकपोलभिदंधं
गुरुप्रतिस्तब्धमथोहिमंच शून्याक्षिकूटंवदनंचयस्यशिरोभितापः सकफःप्रकोपात् ५ शिरोभितापत्रितयः
प्रवृत्तेसर्वाणिलिंगानिसमुद्भवंति रक्तात्मकःपित्तसमानलिंगः स्पर्शासहंशिरसोभवेच्च ६ अस्रग्वसास्रोक्षस
मीरितानांशिरोगतानामिहसंक्षयेण क्षवप्रवृत्तिशिरसोभितापः कष्टोभवेदुग्ररुजोनिमात्रं ७ संवेदनष्टुर्दन
धूमनस्यैररुग्विमोक्षैश्चविद्दद्विमेति निस्तुद्यतेयस्यशिरोतिमात्रंसंभक्ष्यमाणंस्फुरतीवचांतः ८ प्राणाश्चग
लंडुधिरंसपूयंशिरोभितापः क्रिमिभिःसघोरः सूर्योदयेयाप्रतिमंदमंदमक्ष्णोभ्रुवंरुकुसमुपैतिगाढं ९ विव
र्द्धतेचांशुमतासहैवसूर्याप्रवृत्तौविनिवर्ततेच सर्वात्मकंकष्टतमंविकारंसूर्यार्प्रवृत्तंतमुदाहरंति १० दोषानुतुल्य
स्त्रयोत्रमन्योसंपाद्यमायंगादंसरुजांसर्तात्रां कुर्यंतिसार्क्षाभ्रुविशंखदेशे स्थितिकरात्यासविशोषणस्तु ११
गंडस्यपार्श्वेचकरोतिकंपंहनुग्रहंलोचनजांश्चरोगान् आनंतवातंतमुदाहरंतिदोषत्रयोथेशिरसोविकारं १

8/1/1912

रक्षाशनाद्ध्यशनेः प्राग्वातानपेमेथुनेः वेगसंधारणायासरूक्षायोमेकुपितोनिलः १० केवलःसकफोदूषयत्यसृङ्मांसमे
सोबली मन्याभरशंखकर्णशीर्षरुजाधीतिवेदना ११ शस्त्रारणीनिभांकुर्यात्तीव्रांसोदूषणवेदकः नयनंवाथवा
श्रोत्रमतिवृद्धोयेन १२ पित्तरक्तानिलाद्वृद्धाशंखदेशेविमूर्छिताः तीव्रारुक्दाहरागंचशोथंकुर्वंतिदारुणं १३ सर्षि
पविषयेहृगानिरुध्यात्पुगलंतथा त्रिरात्राद्भीवितंहंतिशंखकोनामनामतः १४ त्रिहार्द्धावतिभेषज्यंप्रत्याख्याय
मकार्य्येतु १५ इतिशिरोरोगनिदानं ॥ ॥ विरुध्यमध्याध्यशनादजीर्णाद्दुष्टप्रयातादतिमैथुनाच्च यानाच्च
शोकादतिकर्षणाच्चभाराभिघाताल्लयनादिवाच्च १६ असृग्दरंभवेत्सर्वसंगमंदंसवेदनं तस्यातिव्रतोदूर्वल्यंश्र
मोमूर्छामदस्तृषा १७ दाहप्रलापः पांडुत्वंतंद्रारोगाश्चवातजाः १८ तंश्लेष्मपित्तनिलसन्निपातेश्चतुःप्रकारंभवदं
तिरोगं उभंसपिच्छप्रतिमंसपांडुपुलाकतोयंप्रतिमंकफानु १९ तंश्लेष्मपित्त ॥ सपीतनीलासितरक्तमुच्छ्रितार्ति
मुतःश्रशंवेगिपित्तात् रक्षोरुणंफेनिलमल्पमल्पंवातार्तिवाता सिशोनंदकाभं १० सक्षौद्रसर्पिर्हरितालवर्णंमज्जप्र
काशंकुणपद्विरेफं तंवाप्यसाध्यंप्रवदंतितज्ज्ञाः नतत्रकुर्वीतभिषक्चिकित्सां २० मांसादपिच्छाहृतिपंचरात्रानुबंधि
त्व नेवातिबहुलात्यल्पमार्तवंवाप्युभादिशेत् २१ शशास्रकृप्रतिमंयच्चयद्वालाक्षारसोपमं तद्रक्तंप्रशंसंतियच्च
स्कनन्निरुध्यते २२ इतिप्रदरनिदानं ॥ ॥ विंशतिव्यापदांयोनिर्दोषरोगसमूहे मिथ्याचारणतास्त्रीणां
प्रदूषणान्नवेनव २३ जायंतेविंशतिद्वापात्रेदोषाश्चस्वपुनस्पथक् संपूर्णलमुदावर्तारजःक्षुब्धंप्रमुंचति २४ वंध्यान
शतंवाविद्याद्विपुत्रांनित्यवेदनां परिप्लुतायांभवतिग्राम्यधर्मेरजाभरशं २५ वातालाक्कर्कशास्तब्धाशूलनिस्तो
दपीडिता चतुरस्रर्षपिवाद्याराभवंत्यनिलवेदना २६ सदाहंस्रायतेरक्तंयस्यासालोहितस्यया सर्यानमुद्गिरंती
तंवामिनिरुजसायुतां २ ॥ प्रशंसिनीसंश्रवतृष्णभिताद्युः प्रजायिनी स्थितंस्थितंहंतिगर्भपुत्रघ्नीरक्तसंस्थया
तु २८ अत्यर्थंपित्तलायोनिर्दाहपाकज्वरान्वितं चतुरस्रर्षपिवाद्याराकर्पिनिलिंगाश्रयाभवेत् ॥ २९ अत्यनंदारसंनोप

83/1912

ग्राम्यधर्मेणगच्छति कर्णिभ्यांकर्णिकायोनौश्लेष्मारक्ताभ्यांप्रजायते ३० मैथुनेचरणापूर्वपुरुषादतिहिंस्येन
बहुसश्रातिचरणातयाबीजंचविंदति ३१ श्लेष्मलापिच्छलायोनिर्बुद्बुदाकृतिशीतला चतुरस्रर्षपिवाद्याराक
श्लेष्मलिंगोद्भवाभवेत् ३२ अनार्तवारतनीरवंडारवरस्पर्शाचमैथुने अतिकायग्रहीतायास्तरुण्याः संदिग्धाभ
वेत् ३३ विरजातिमहायोनिः सूचिवक्त्रातिसंवृता सर्वलिंगसमुत्थानासर्वदोषप्रकोपजा ३४ चतुरस्रर्षपिवाद्या
रुसर्वलिंगनिदर्शनं पंचासाध्याभवंतीहयोनयः सर्वदोषजाः ३५ इतियोनिदोषनिदानं ॥ ॥ हिनास्वप्ना
दतिक्रोधाद्व्यायामादतिमैथुनात् क्षतात्क्षयनखदंतादेर्वायाः कुपितायदा ३६ पूयंरक्तमतिसंकाशंलकुचाकृ
तिसन्निभं उत्सृजंते तदायानीनाम्नादेहः सयोनिजः ३७ रक्तंविवर्णंस्फुटितंवातिकंतंविनिर्दिशेत् दाहरागज्व
रयुतंविद्यासित्तात्मिकंतुतत् नीलपुष्पप्रतीकाशंकेसरंतंकफात्मकं सर्वलिंगसमायुक्तं सन्निपातात्मकंवदेत्
३८ इतिरक्तयोनिव्यापदां निदानं ॥ ॥ भयाभिघातात्तीक्ष्णोष्णपानाशननिषेवणात् गर्भपतनिरुक्त
स्यसम्भूलदर्शनंभवेत् ३९ अचलुधानंतामासात्प्रस्रवद्गर्भवेदनः तनस्त्रीशरीरस्यपातः पंचमषष्ठयोः ४०
गर्भस्याभिपातविषमाशनताडनाद्यैः पक्वंद्रुमादिवफलंपतनिस्वणेन मृदुःकरोतिपवनः खलुमूढगर्भंभूलंचयो
निजठरादिधुमुत्रसंगे ४१ भुग्नोनिलेनविगुणेनतनः सगर्भः सस्यामनीत्यबहुधासमुपेतियानिं द्वारंनिरुध्यरु
रसाजठरेणकश्चित्कश्चित्कुक्षिशरीरपरिवर्तितकुक्षिसंस्थः ४२ एकेनदक्षिणदपरस्तुभुजद्वयनतिर्यगतोभवतिकश्चि
दवाङ्मुखोनः पार्श्वप्रवृत्तिगतिरंतितथैवकश्चिदित्यष्टधागतिरिपद्यपरान्तुहा ४३ संकीलकः प्रतिसुरः प्रति
घोषजावस्तेपूर्ध्वबाहुचरणेः शिरसाचयोनि संगीचयोभवतिकीलकवत्सकीलादेशः खरेप्रतिसुरः सहकायसं
गी ४४ गच्छेज्जठरपार्श्वसिराः सबीजकास्त्र्यायोनौस्थितः सपरिघः परिवेष्टनतुल्यः ४५ अपविद्धशिराथांतुर्गी
तांगीनिरुपत्रपा नीलोद्वृतः शिराहंतिसागर्भसचेतासत्री ४६ गर्भस्यस्पंदनभावीनो प्राणाशःश्यावपांडुता भव

दुष्टास्रपतितेसूतचोंतस्तेशिशोः ४१ मनसागंतुर्मातुरुपतापेः प्रपीडितः गर्भोव्यापद्यतेकुक्षौव्याधिभिश्चप्र
पीडितः ४८ योनिसंवरणंसंगः कुक्षौमद्धलग्नवच हन्युःस्त्रियंमृदगर्भयथोक्ताश्चाप्युपद्रवः ४९ इतिमूढनिदानं
अंगमर्दज्वरःकंपः पिपासागुरुगात्रता शोथःशूलातिसारोत्रसूतिकारोगलक्षणं ५० मिथ्योपचारात्संदूषादोष
मार्गावृणोतिनात् सूतिकायाश्चयेरोगाजायंतेदारुणारुजाः ५१ वायुःप्रकुपितःकुर्यात्सरध्यरुधिरच्युतं सूतया
हृच्छिरोबस्तिशूलपक्वलसंज्ञकं ५२ ज्वरातिसारशोथश्चशूलानाहमलक्षयान् तंद्वारुचिप्रसेकाद्याःकफजाता
मयोद्भवाः ५३ क्रव्यसाध्यहितेरोगाक्षीणमांसबलादिभिः तेसर्वेसूतिकानाम्नारोगास्तेचाप्युपद्रवाः ५४ इति
सूतिकानिदानं॥ ॥सर्पीरोचाप्युदुग्धोवादोषप्राप्तननोस्त्रियः प्रदुष्यंमांसरुधिरंस्तनौरोगायकल्पते
५५ पंचानामपितेषांहिरक्तंविद्रधिंविना लक्षणानिसमानानिबाह्यविद्रधिलक्षणैः ५६ इतिनिरोगनिदा
नं॥ ॥गुरुभिर्विविधैरन्नैर्दुष्टैर्दोषैःप्रदूषितं क्षीरंधात्र्याकुमारस्यनानारोगायकल्पते ५७ कषायंस
लिलंप्राविस्तन्यंमारुतदूषितं कट्वम्ललवणंपित्तेनरक्तंमांसंतसंयुतं ५८ ककदुष्टंधनंतोयेनिमज्जतिसपिच्छ
हिलिंगंदुष्टदुग्धंविद्यात्सर्वलिंगंत्रिदोषजं ५९ अदुष्टचांबुनिक्षिप्तंमंक्षीभवतीपांडुरं मधुरंचाविवर्णंचनत्यसंप्र
शस्यते ६० इतिस्तन्यरोगनिदानं॥ ॥दंतोद्भेदश्चरोगाणांसर्वेषामेवकारणं विशेषाज्ज्वरविड्भेदकार्श्यक्षी
शिरोरुजां ६१ अभिष्यंदस्यशोथस्यविसर्प्यस्यचजायते वातजुर्ष्टाशुरुत्पन्नंपीतंवागतज्वरः ६२ क्षामज्वर
कृशांगस्याद्दुर्दुविण्मूत्रमारुतः स्विन्नोभिन्नमलोबालःकामलापितरोगवान् ६३ लब्धांकुरुक्षमसंयोगःपिबद्
दृषयःपिबन् पित्तदुष्टपिबन्क्षीरंललालुःश्लेष्मरोगवान् ६४ निद्रादिनोद्भवःभ्रूनःवक्त्रक्षोडनैःशिशुः शि
रोग्लानाग्रमतीव्रंचरोदनाल्लक्षयेद्रुजं ६५ कुकुनकःक्षीरदोषाच्छिश्नोमेवर्त्मेति जायतेननुनंचंतु कंडूरंतत्रवे
न्मुहुः ६६ शिश्नंकुर्याल्लुलाराक्षीकृदनासावघर्षणं शोकोनार्कप्रभादुष्टेनवर्त्मन्मीलनःक्षमः ६७ मातुःकुमारो

85/1912

गर्भिण्यांस्तन्यंप्रायः पिबन्नपि कासाग्निसादवमथुतंद्राकार्श्यरुचिभ्रमैः ६८ युज्यतेकोष्टवृध्यातुनमाहुः
पारिगर्भिकं रोगपरिभवास्त्र्यंचयुज्यातत्राग्निदीपनं ६९ तालुमांसेकफःक्रुद्धः कुरुतेतालुकंटकं तेनतालुप्र
देशस्यनिम्ननामूर्ध्विजायते ७० तालुपानेरसनेहृषः कृच्छ्रात्सानेशकद्वंतृडस्विकंठास्यरुज्ञार्म्नीवादुर्धरतावमिः
७१ विसर्प्यसृशिशोःप्राणनाशनोवस्तिसंज्ञितः पद्मवर्णोमहापद्मोरोगोदोषत्रयोद्भवः ७२ शंखाभ्यांहृद
यंयांतिहृदयाद्गुदंव्रजेत् क्षुद्रोगेचकथिते अजगल्याहिपूतने ७३ ज्वराद्याव्याधयःसर्वेमहतांयेपुरीरिताः
बालदेहेपितेतद्वद्विज्ञेयाःकुशलैःसदा ७४ क्षणातुहृद्विजेनबालःक्षणाच्चस्यतिरोदिति निर्वेदैर्नैरयतिधात्री
मात्मानमेवच ७५ ऊर्ध्वंनिरीक्षतेदंतान्स्वेदनुकुंचतिजृंभते भ्रुवोक्षिपतिदंतोष्ठंकेनंवमतिवासकृत् ७६ क्षा
मोतिनिश्चिद्गात्रेतृष्णांगोभिभविद्स्वरः मलशोणितगंधिश्चनवाभ्यानियथापुरा ७७ सामान्यग्रहवृद्धानां
लक्षणंसमुदाहृतं एकनेत्रस्यगात्रस्यश्यावस्यंदनकंनपं ७८ ऊर्ध्वदृष्टयानिरीक्षीतवक्त्रास्यारक्तगंधिकः दंता
नरवादतिविस्रस्तस्तन्यंनेवाभिनंदति ७९ स्कंदग्रहगृहीतानांरोदनंचास्यमेवच नष्टसंज्ञोवमेत्कनसंज्ञावान
तिरोदिति ८० पूयशोणितगंधिस्तस्कंधापस्मारलक्षणं स्रस्तांगोमथवक्त्रंतोविहंगगंधिसस्यावदृणपरिपीडि
ताःसमंतात् स्फोटैश्चप्रचितनुःसदाहपांकेर्विज्ञेयोभवतिशिशुः क्षनःशिशुन्या ८१ व्रणैःस्फोटैःक्षितंगात्रं
पंकगंधिसवेदरुक् निर्भिन्नवर्चाज्ञरिदाहीरवतिग्रहलक्षणं ८२ अर्तासारज्वरस्तृष्णातिर्यक्प्रेक्षणरोदनं
नष्टनेत्रस्तथोद्विग्नोग्रस्तःपूतनयाशिशुः ८३ प्रसन्नवर्णवदनः शिराभिरभिसंवृतः वक्त्रासामूत्रगंधिश्चमु
खमंडनिकाग्रहे ८४ छर्दिकासोज्वरःस्तृष्णावसागंधातिरोदनं स्तन्नेहपोतिसारश्चअंधपूतनयाभवेत् ८५
विपतेकासतेक्षीणोनेत्ररोगाविगंधिता छर्यतीसारयुक्तश्चशीतपूतनयाशिशुः प्रसन्नवर्णवदनःशिराभिरभि
संवृतः ८६ इतिबालरोगनिदानं॥ ॥स्रग्धरांगमंत्रेवंद्विविधंद्विपमुच्यते मूलाधात्माकमाद्यं

या सरंसर्पाः हिंसंभवं ८ ० निद्रातंद्राकुमंदाहंसपाकंलोकहर्षणं शोथंचैवातिसारंचकुरुतेऽगमविषं ८८
स्थावरंजंगहिक्कादंतहर्षगलग्रहः फेनछर्द्यरुचिश्वासः मूर्छाश्चिकुरुतेविषं ८९ इमेतद्यामनुष्याणांवाकुचेष्ट
मुखंवेकृतिः ज्ञानीयाद्विषदानारमेतेलिंगेश्चबुद्धिमान् ९० नदशायुनरंपृष्टोविवक्षुमहिमेतिन अथार्थंबहु
संकीर्णंभाष्यतेचापिमृदवत् ९१ हरत्यकस्मात्प्राणंयदंगुलीभिर्लिखद्भुवं वेपथुश्चास्यभवतिचस्यश्चान्योन्य
मीक्षते ९२ विवर्णवक्त्रोध्यामश्चनरोवेकिंचिल्लिनत्यपि वर्तनेविपरीतंचविषशांतिंविनेतनः ९३ यद्दष्टंमूर्ध्व
पैः प्रलोपोमोहएवच स्तंभणंवेपनंश्वासोज्ञेयंयत्रविशेषणं ९४ मुखशोथः फलविषेदाहोवेदएवच भवेत्
व्यविषेछर्दिरध्मानंश्वासश्चच ९५ त्वक्सारनिर्यासविषेरूपयुक्तेभवंतिहि अन्यादृगंध्यपारुष्यशिरो
रुकफसंस्रवः ९६ फेनागमःस्वरविषेः विट्भेदेगुरुशिक्कता हृत्पीडनंधानुविषेमूर्छाहृद्ग्रहतालुनि ९७ प्राय
णंतालचार्तानांविषाण्येतानिनिर्दिशेत् ९८ सद्यःक्षतंपच्यतेयस्यतेयस्यजंतोः स्रवद्रक्तंपच्यतेवाप्यभीक्ष्णं
कृष्णाभूतंक्लिन्नमत्यर्थपूतिस्तेषांमांसंत्यजेयस्यचापि ९९ तृष्णामूर्छाज्वरदाहोच्चयस्मिन्धाहतंतंमनुष्यं
व्यवस्येत् लिंगान्येतान्यवकुर्यादभिवेत्रणेविषंयस्यदष्टंप्रमादात् १० सवातंग्रहधूमाभंपुरीषंयोभिसार्यते फे
नमुद्गमतेचापिविषंपित्तमादिशेत् १०० वातपित्तकफात्मानोभागामंसलिंगजिह्वः यथावेगमसंख्याताद्वं
तराद्दूरूपिणः १ दंशोभोगीकृतः कृष्णः सर्ववातविकारकृत् पीतोमंडलिदंशोरुदुःपित्तविकारवान् २
राजिलोथोभवेद्दंशस्थिरःशोथश्चपिच्छलः पांडुस्निग्धोतिसारस्तुसर्वश्लेष्मविकारकृत ३ अश्वथंद
वायतनश्मशानवाल्मीकसंध्यासत्वनुष्यथेषु यस्येक्षदष्टाः परिवर्तनीयाः ऋक्षेथवामर्मसुयेचदष्टाः ४ द
र्वीकराणांविषमाशुयातिसर्वाणिचोक्तादिगुणाभवंति अज्ञातेपिनानपपीडितेषुबालेषुवृद्धेषुबुभुक्षितेषु ५ क्षीण
क्षतंमर्महिनकुक्षुजुष्टेरक्षेबलेगर्भवतीषुचापि शयरूत्ययस्यनरकंमक्षिराज्यालनाभिश्चनसंभवंति ६ सीताभि

रद्भिश्चनरोमहर्षविषाभिपूतंपरिवर्तयेतं जिह्मंमुखंयस्यनकंशपातानासावसादश्चसकंटभागः ७ कृष्णःसरक्तःश्वय
थुश्चदंशेहन्योस्थिरत्वंचविवर्तनीयः वर्तिर्घनायस्यनरंतिवक्त्रादंतंस्वेदूर्ध्वमथश्चयस्य ८ दंष्टाविपाताश्चतुरस्ययस्यते
षांविवेद्यः परिवर्तयेतु उन्मत्तमत्यर्थमुपद्रुतंवाहीनस्वरंवाप्यथवाविवर्णं ९ सारिष्टमत्यर्थमवेगिनंचत्यानरंतत्रनकर्मकुर्यात् जी
र्णंविषघ्नौषधिभिर्हतंवादावाग्निनातामपशोषितंच १० सभाग्नवाग्गुणविप्रहीनंविषंहिदूषीविषतामुपैति वीर्यालसाभावा
ननिपातयेयतनकफान्वितंवर्षगुणानुबंधी १० तेनार्दितोभिन्नपुरीषवर्णः विहंगवेरस्ययुतःपिपासी मूर्छाभ्रमंगद्रवाङ्गभिंच
क्षिप्तमानोरतिमान्पुयाच्च १२ समाशयस्थेकफवानरोगीपक्वाशयस्थेनिलपित्तरोगी भवेत्समुद्भूतशिरोरुहांगोविलूनपक्ष
स्तुयथाविहंगः १४ स्थितंरसादिष्वथवायथोक्तानुक्रोतुधातुप्रसवानविकारान् कोपंचमानानिलदुर्दिनेषुयात्याशुपूर्वंस्मरणु
तस्यरूपं १४ निद्रागुरुत्वंचविजृंभणंचविश्लेषहर्षोवथवांगमर्दं ततःकरोमन्नमुदाविपाकावरोचकंमंडलकोष्टजन्म १५
मांसक्षयंपादकरप्रशोथंमूर्छांतथाल्पाग्निमथातिसारं दूषीविषंश्वासतृषाज्वरांश्चकुर्याच्चवृद्धिंजठरस्यचापि १६ उन्मादम
न्यज्ञानयतथान्यद्वाहृद्ग्रहंहिमन्येतक्षपयत्यशुक्रं विषादमन्यज्ञानयश्चकुर्यान्नानाविकारांश्चबहूप्रकारान् १७ दूषिनंदोषका
लान्नेंद्रियास्वेरभिक्ष्णशः यस्मात्संदूषयद्धातूनतस्मादूषीविषंस्मृतं १८ साध्यामात्मावतः सद्यायाप्यंसंवत्सरस्थितं दूषी
विषमसाध्यंतुक्षीणस्याहितमेविनः १९ सौभाग्यार्थेस्त्रियःस्नेहरत्नानांगंधानुलेपनान् शत्रुप्रयुक्तांश्चगरानप्रयत्नेत्यन्यमिश्रि
तान् २० तेस्याःस्तंभकृशोत्साग्निःज्वरश्चास्यापजायते मर्मप्रधमनाध्मानहृन्नयोः शोथलक्षणं २१ जठरंग्रहणीदोषाय
क्ष्मगुल्मक्षयज्वरान् एवंविधस्यचान्यस्यव्याधिर्लिंगान्निवादिशेत् २२ यस्मात्सूनंतृणंप्रायमुनेःप्रस्वेदबिंदवः तस्मात्सू
तानुभाष्यंतेसंख्यायातास्तुशोडश २३ ताभिर्दंशोदंशकाथः प्रवृत्तिःक्षतत्यस्यच शोथोमहांता मदवोरतिश्चाश्व
लास्तथा २४ सामान्यंसर्वसूतानामेतद्दंशस्यलक्षणं सर्पाणामेवविण्मूत्रवृश्चिकाकिटजामनाः २५ दशमध्येतु यद्गुल

श्यावंवाजालकाद्वृतं ऊर्ध्वाकृतिकृशंपाकंकूदकोथज्वरान्वितं २६ दूषीविषाभिभूताभिस्तद्दंशमितिनिर्दिशेत् मूर्छांगशो
थोवेवर्ण्यकूदशब्दाश्रुतिज्वराः २७ शिरोगुरुत्वंलालारक्तछर्दिश्वासाध्यमूषिकैः कार्ष्ण्यंशावत्वमथवानानावर्णत्वमथवा
२८ माहोथपर्वणांभेदोदष्टेस्यात्कृकलाशकैः दहत्यग्निरिवादोतुभिन्नतीव्रंमथोच २९ वृश्चिकस्यविषंयातिदंशोपश्चाति
निष्टति ३० दंशेसाध्युद्दघ्राणास्यरसनोपहतोनरः ३० मांसैःपतद्भिरित्यर्थंवेदनार्तोऽतिहत्यमन् विसर्पःश्वयथुःमूर्छाज्वर
र्दिरथापिच ३१ लक्षणकर्णमेदर्क्षैःदंशश्चैवविशीर्यते दृष्टरोमाञ्चितिंगेनस्तब्धलिंगोभरशार्तिमान् ३२ दष्टःशीतोदकं
नेवशि कान्यंगानिमन्यते एकदंष्टापितःभृनः सरुजःपातकःसतद् ३३ छर्दिनिद्रावसविषंमंडूकैःदंशलक्षणं मत्स्याम्ल
सविषाःकुर्युःदाहंशोथंरुजंतथा ३४ कडुशोथंज्वरमूर्छासविषास्कज्वलोकगः विदाहस्वयथुंतोदंस्वदंशग्रहणोचिका ३५
दंसेस्वेदरुजंदाहंकुर्याच्छतपदीविषं कंडूमान्मण्डलैःशुक्लछोथस्यान्मंदवेदनः ३६ पीरिकामंक्षिकादंशातामांसुस्तिगिरासृङ्
नृ चतुःपादिद्विपादीवानखदंतविषंचयत् ३७ असाध्यकीटसदृशमसाध्यमशकक्षतं सद्यःप्रश्वासिनीश्यावादाहमूर्छान्तरा
न्विता ३८ श्रूयतेपक्ष्यतेवापिस्त्रवतीज्वरयत्यपी ३९ प्रसन्नदोषंप्रकृतिस्थधातुधूमंनाभिकामंसममूत्रविट्कं प्रसन्नवर्णेन्द्रि
यचित्तचेष्टंवैद्योपगच्छेदविषंमनुष्यं ४० इतिविषनिदानं ज्वरोतिसारोग्रहणीअर्शोऽतीर्णविसूचिका शीलसाम्वत्सरीचक्र
मिरुक्पांडुकामला ४१ हलीमकरक्तपित्तंराजयक्ष्माउरक्षतं कासोहिक्कामयःश्वासः स्वरभेदःस्वरोचकाः ४२ छर्दिस्तृ
ष्णाचमूर्छाचरोगापानात्ययादयाः ४३ वातरक्तमनुस्तंभअमवातोथभूलरुक् पंक्तिःस्तंभूलमानाहउदावर्तोथगुल्यरुक्
हृद्रोगोमूत्रकृच्छ्रंचमूत्राघातस्तथाश्मरी प्रमेहोमधुमेहश्चपीडकाश्चप्रमेहनाः ४५ मेहोपद्रवसंशोथोवृद्धिश्चागलगंडकाः
गंडमालापचीग्रंथीमर्बुदंश्लीपदंतथा ४६ विद्रधिव्रणशोथश्चक्षेत्रोत्रणोमग्ननासिकाः भगंदरोपदंशौचभृकदोषस्त्रगामयाः
४७ शीतपित्तमुदर्दश्चकोपश्चैवाम्लपित्तकः विसर्प्यश्वसविस्फोटसंशमंतीममार्तिका ४८ क्षुद्रास्यकर्णनासारुक्शिरस्त्रीबाल
कामयः विषंचैत्ययमुद्दिष्टोरुग्विनिश्चयसंग्रहः ४९ रोगानुक्रमणिका क्रमधिनंयत्र यदस्तिकिंचित्सर्वमेवीक्तंमत्र
यत्नात् विनिश्चयेतत्सरुजानराणांश्रीमाधवेनेदकरालजेन ५० यद्भूतंभवकृतंविचिकित्सतंवंरुग्विनिश्चयं मुंचतुजंतव

स्तेनचित्यमातंकसंगतिं ॥९६५१॥इतिमाधवनिदानंसंपूर्णं॥श्लोकसंख्या २२२५॥ ॥७३॥ ॥६३॥

॥इतिमाधवनिदानमूलसमासः।श्लोकसंख्या॥

श्यावंषाजालकावृतं ऊर्ध्वकृतिरूक्षशंपाकंकूदकोथज्वरान्वितं २६ दूषीविषाभिभूताभिस्तद्दंशमितिनिर्दिशेत् मूर्छांगशो
थोविषपर्य्यंकैदशद्धास्युतिज्वराः २७ शिरोगुरुत्वंलालास्रकृछर्द्विश्वासाध्यमूषिकैः कार्ष्ण्यशावत्वमथवानानावर्णत्वमेधवा
२८ माहोथपर्वणांभेदोदष्टेस्यात्ककलाशकैः दहत्यग्निरिवादोतुभिभतीव्रोहूमश्चव २९ वृश्चिकस्यविषंयातिदंशेपश्चात्ति
तिष्टति २९ दंष्टोसाध्युहघ्राणस्यरसनोपहतोनरः ३० मांसैःपतद्भिरित्यर्थंवेदनार्तोऽहत्यसून् विसर्पःश्वयथुःशूलंज्वरछ
र्दिरथापिच ३१ लक्षणकृष्णमंडलैःदंशश्चैवविशीर्यते दृष्टरोमाक्षिलिंगेनसलक्ष्यलिंगोऽशांतिमान् ३२ दष्टःशीतोदक
नेवशिफान्यंगानिमन्यते एकदंष्टापितःभूनः सरुजःपातकःसतद् ३३ छर्दिनिद्रावसविषेमंडूकैःदंष्टलक्षणं मत्स्याल
सविषाःकुर्युःदाहंशोथंरुजंतथा ३४ कडुशोथंज्वरमूर्छासविषाल्कजलौकसः विदाहस्वथुतोदस्वंवग्रहगौधिका ३५
हंसेस्वेदरुजंदाहंकुर्याछतपदीविषं कंडुमान्मषकैशिषछोथस्यान्मंडवेदनः ३६ पीडिकामंक्षिकादंशतामांतुस्थगिरासद्द
श् चतुःपादिद्विपादीर्वानखदंतविषंक्षयत् ३७ असाध्यकीटसदृशमसाध्यमशकक्षतं सद्यःप्रभाविनीदाहवाहमूर्छाज्वरा
न्विता ३८ श्रूयतेपच्यतेवापित्रवतीज्वरयत्यपी ३९ प्रसन्नदोषंप्रकृतिस्थधातुंधूमनाभिकामंसममूत्रविटकं प्रसन्नवर्णेन्द्रि
यचित्तचेष्टंवैद्योपगछेदविषंमनुष्यं ४० इतिविषनिदानं ज्वरोतिसारोग्रहणीअर्शोऽजीर्णविसूचिका सोलसाग्निवीसर्पक्ष
मिरुक्पांडुकामला ४१ हलीमकरक्तपित्तंराजयक्ष्माउरक्षतं कासोहिक्कामयः श्वासः स्वरभेदः स्तरोचकाः ४२ छर्दिस्तृ
ष्णाग्लमूर्छाविरोगापानाश्ययादयाः ४३ वातरक्तमनुस्तंभअम्लपित्तोथशूलरुक् पंक्तिःशूलमानाहउदावर्तोथगुल्यरुक् ४४
दृद्रोगोमूत्रकृछ्रंचमूत्राघातस्तथाश्मरी प्रमेहोमधुमेहश्चपीडकाश्चप्रमेहताः ४५ मेदोदोषंदरंशोथोवृद्धिश्चगलगंडवा
गंडमालापचीग्रंथीमर्बुदंश्लीपदंतथा ४६ विद्रधिव्रणशोथश्चह्येव्रणोमर्मनाडिकाः भगंदरोपदंशौवभूकुष्ठंसगमयाः
४७ शीतपित्तमुदर्दश्चकोपेश्चैवाम्लपित्तकः विमर्प्यश्चसविस्फोटसशंमंतीममूषिका ४८ क्षुद्रास्यकर्णनासारुक्शिरस्त्रीबाल
कामयः विषंचैत्ययमुद्दिष्टोरुग्विनिश्चयसंग्रहे ४९ रोगानुक्रमणिका क्रमधिष्ठंयत्रयस्तिकिंचित्तत्सर्वमेकीकृतंमत्र
यत्नात् विनिश्चयेतत्सरुजानराणांश्रीमाधवेनेदकरालजेन ५० यत्कृतंस्कृतंकिंचित्कृतंवरुग्विनिश्चयं मुंचंतुजंतस

स्तेनचित्यमातंकसंगतिं ॥९६५१॥इतिमाधवनिदानंसंपूर्णं॥श्लोकसंख्या २०२५॥ ॥छ॥ ॥छ॥ 99/1912

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

॥इतिमाधवनिदानमूलसमासः॥श्लोकसंख्या॥